

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a literární vědy

Diplomová práce

Mgr. Andrea Kamenická

**Náboženská problematika v je-t dských prózách
Karoliny Sv tle**

The Religious Issues in the Je-t d Prose by Karolina Sv tlá

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Václav Van k, CSc.

Prohlášení:

Prohláuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 24. května 2013

í í í í í í í í í í ..

Jméno a příjmení

Klí ová slova (esky)

eská literatura 19. století; Sv tlá, Karolina; je-t dské romány; nábofenství; lidová zbofnost; magie

Klí ová slova (anglicky):

Czech literature of the nineteenth century; Sv tlá, Karolina; Je-t d novels; religion; vernacular devoutness; magic

Abstrakt

Diplomová práce s názvem šNábofenská problematika v je-t dských prózách Karoliny Sv tléõ se zabývá rozbory je-t dských román spisovatelky Karoliny Sv tlé. Prost ednictvím analýzy prom n nábofenského v domí postav a následné interpretace vystihuje charakteristiku podob lidové zbofnosti v prózách.

V práci je konfrontován beletristický obraz jednotlivých forem religiozity s reálnými historickými skute nostmi, kdy v rámci je-t dských román dochází k ov ení nejpodstatn j-ích aspekt nábofenských hledisek v šdlouhémõ 19. století.

Cílem práce je reflektovat vývojové prom ny prozaických d l Karoliny Sv tlé a interpretovat je na pozadí námi stanovených problémových okruh dobového pojetí zbofnosti a p ístup k samotné ví e.

Abstract

The dissertation entitled õReligious Issues in Karolina Sv tláõs Je-t d Novelsö deals with an analysis of the Je-t d Novels by the author Karolina Sv tlá. It characterises the depiction of vernacular devoutness in the novels by means of an analysis of the changes in the charactersøreligious consciousness and their subsequent interpretation.

The paper confronts the fictional depiction of the various forms of religiousness with real historic facts; the most important factors of the religious positions of the õlongö 19th century are verified on the scale of the Je-t d Novels.

The objective of the paper is to shed light on the progressive qualitative changes in Karolina Sv tláõs works of prose and interpret them against the backdrop of the defined problem area, which is the period concept of devoutness and attitudes to faith as such.

Obsah

ÚVODÍ Í Í Í Í	6
1. VÝCHODISKA LITERÁRNÍ TVORBY KAROLINY SV TLÉ	8
1.1. MÁJOVCI A DOBOVÝ LITERÁRNÍ DISKURS	8
1.2. ŽIVOTNÍ OSUDY KAROLINY SV TLÉ	20
1.3. LITERÁRNÍ TVORBA KAROLINY SV TLÉ	28
2. NÁBOŽENSTVÍ V 19. STOLETÍ.....	39
2.1. VÍRA V TRADICE: ŘÍMSKOKATOLICKÁ CÍRKEV	39
2.2. NA POMEZÍ NÁBOŽENSTVÍ A MAGIE	46
2.3. ALTERNATIVNÍ FORMY RELIGIOZITY	54
2.4. CÍRKEVNÍ ROK: SVÁTKY, SLAVNOSTI A RITUÁLY	60
3. KRITICKÁ REFLEXE NÁBOŽENSKÉ PROBLEMATIKY V PRÓZÁCH KAROLINY SV TLÉ.....	69
3.1. LIDOVÁ ŽBOŽNOST VENKOVA.....	69
3.2. NÁBOŽENSKO-MAGICKÉ POKRY A RITUÁLY	86
3.3. ODKLON OD TRADIČNÍHO POJETÍ NÁBOŽENSTVÍ	96
3.4. V ZAJETÍ CÍRKEVNÍCH FESTIVIT.....	108
4. ZÁVĚR: VÝVOJOVÉ PROMĚNY NÁBOŽENSKÉHO MYŠLENÍ V PRÓZÁCH KAROLINY SV TLÉ.....	118
PRAMENY A LITERATURA	131

Úvod

Cílem diplomové práce je reflektovat vývojové proměny náboženské problematiky prozaických děl Karoliny Světlé a interpretovat je na pozadí námi stanovených problémových okruhů dobového pojetí zbožnosti a přístup k samotné víře. Základem práce je kritická analýza proměn náboženského v domě postav, kdy je konfrontován beletristický obraz jednotlivých forem religiozity s reálnými historickými skutečnostmi.

Vzhledem k tomu, že Karolina Světlá byla jako spisovatelka velmi produktivní, je práce zaměřena pouze na námi vybraná díla, která patří do skupiny próz zobrazujících život venkovského lidu v oblasti Podještědí. Název naší práce odkazuje k výzkumu ježtské prózy, ale soustředíme se pouze na její část, a to na pět ježtských románů (*Vesnický román, Kříž u potoka, Kantarice, Frantina, Nemodlenec*). Literární dílo *Kantarice* je spojujícím článkem mezi ježtskými romány a povídkami. Měleme ho zařadit do obou těchto kategorií, proto v názvu práce vymezujeme, že naše pozornost bude věnována ježtské próze.

První kapitola představuje Karolinu Světlou a literární historický kontext doby, ve které spisovatelka žila. Věmáme si zde především toho, co mohlo ovlivnit její myšlení a literární tvorbu. Soustředíme se na obraz autora i života a díla, kde hlavní důraz klademe na prozaické práce z ježtské oblasti. Věnujeme se pasáží o vlivu Podještědí na literární práce Světlé. Tato kapitola není střední částí naší studie, proto je pro tuto tematiku vyhrazen pouze krátký úsek z celkového obsahu. Úvodní kapitola tedy dotváří tematický rámec námi zkoumané problematiky.

Svou pozornost jsme zaměřili především na okamžiky a události, které mohly být podnětem pro budoucí literární tvorbu spisovatelky. Cennými zdroji, které nám mohou pomoci odhalit rodinné prostředí, ve kterém Karolina Světlá vyrůstala, jsou její literární práce *Upomínky* a *Z literárního soukromí*. Je nutné si však uvědomit, že při psaní těchto memoárových děl je využita jistá dávka autorské stylizace.

Druhá část práce se zabývá historickým pohledem na religiozitu v 19. století. Pokoušeme se nastínit nejpodstatnější aspekty náboženské problematiky šedesátých a sedmdesátých 19. století, přičemž na náboženství nazíráme z několika hledisek, která se nám jeví nejvýznamnější pro analýzu a interpretaci ježtských próz Karoliny Světlé. Proto jsme tuto část rozdělili do čtyř tematických okruhů, jenž korespondují s jednotlivými podkapitolami včetně hlavní části naší práce. Exkurz do historických souvislostí náboženské problematiky 19. století je pro nás neopominutelný, jelikož na základě něj můžeme lépe interpretovat

náboženské myšlení postav, projevy náboženských postojů a vykreslení božského života propojeného s církevním rokem v prózách Karoliny Světlé. V době, do které jsou romány zasazeny, bylo náboženství úzce spjato s kolořítem každého dne. Zbožnost provázela život od narození až do hrobu, přičemž nebylo vědomí, která by nebyla nějakým způsobem spjata s náboženskou problematikou.

Hlavní část práce se zabývá detailní analýzou a následnou interpretací námí stanovených problémových okruhů v jeřtiských prózách. Tyto okruhy vyplynuly na základě poznatků z předchozí části práce. Postupujeme tedy zcela v návaznosti na druhou kapitolu. Opíráme se o konkrétní citované ukázky z jednotlivých prozaických děl, na kterých ukazujeme vliv námí zkoumané problematiky. Pokoušeme se na problematiku lidové zbožnosti venkovských lidí nahlířet z několika úhlů pohledu, a to prostědnictvím přidrřování se pravé víry, spojení zbožnosti a mravnosti, pojetí boží v le, vnímání hříchů. Dále je nutné reflektovat způsobem, jakým se postavy k Bohu obracejí, jak vnímají boží podstatu, jak postupují k pověrám a nadpřirozeným jevům, i jak se v prózách projevuje koexistence světské a církevní moci. Je zřejmé, že jednotlivé postavy se se zbožností ztotožňují různými způsobem.

Závěrečná kapitola shrnuje poznatky získané z předchozí analýzy. Odkazuje především na provedený rozbor, který se stal podkladem pro interpretaci vývojových proměn náboženské problematiky v prózách Karoliny Světlé. Prostědnictvím interpretace poukazujeme na důležitost odlišných přístupů k religiozitu v celkové významové výstavbě románů. Tato poslední část práce se pro nás stala zároveň závěrem, proto obsahuje i komplexní shrnutí cíle, ke kterým jsme v rámci výzkumu daného tématu došli.

Závěrem práce je ukázat problematiku vlivu náboženství na vývoj literárních textů Karoliny Světlé. Na základě analýzy a interpretace konkrétních textů je provedena kritická reflexe vývojových proměn próz, jeř je uskutečnena v rámci historických souvislostí. Zároveň dochází k objasnění toho, jakou roli hraje zbožnost v komplexní významové struktuře zkoumaných próz, a jakým způsobem se podílí na jejich výsledném významovém vyznění. Z metodologického hlediska se jako vhodné jevílo využití deskripce, analýzy, syntézy, případně komparace.

1. Východiska tvorby Karoliny Světlé

1.1. Májovci a dobový literární diskurs

Český národní i kulturní život byl v polovině padesátých let 19. století silně ochromen. Literární tvorba byla svírána cenzurou a politickou perzekucí. Česká psaná literatura vycházela málo. Pevně vládal klid a nečinnost, podobně jako v celém veřejném životě. Představitelé starší generace spisovatelů, významných pro literární život čtyřicátých let, buď zemřeli (J. K. Tyl, K. Havlíček), nebo se stáhli do ústraní (V. B. Nebeský, F. B. Mikovec).

Hlavním zastáncem demokratického hnutí, jež se v padesátých letech u nás živelně rozvíjelo, byla mladá básnická generace, která vstupovala do veřejného života na konci padesátých let, upřímně nadšená revolučními myšlenkami roku 1848. Rostla váha zejména mladé silnicí vrstvy českých vzdělanců, která neměla žádné závazky k vedoucím představitelům staré národní ideologie a které nestály v cestě žádné existenciální ohledy. Hlavním heslem, na němž se všichni shodovali, bylo prolomit klid a nečinnost a manifestovat činem, nejenom slovy, národní a demokratické cíle. Svou umleckou tvorbou chtěli pomáhat politickému boji o dosažení národní rovnoprávnosti, politické svobody a ideálů humanisty.¹

V roce 1855 vydává Jaroslav Pospíšil časopis *Obzor*, jehož vycházení tímto rokem zároveň končí. Jakofto záměr časopisu je programově vytyčeno špozorovatí bedlivě každý ruch duševního, zvláště pak literárního života našeho, pronájetí důvodný soud o každém detailu výjevu na obzoru písemnictví českého, přitom však pilně stopovatí i vyvinování se cizích literatur, slovanských i západních, jakofti i výjev života národního v cizině; podávati zprávy o našich podniknutích, jež směřují k poznání země i jejích obyvatel, ať už² Podobné myšlenky nacházíme později i u májovců.

Jak uvádí Leander Eche, šprvní skutečný rozruch v literatuře a obnovení neutuchlých sporů rozvíjel, a takto podnět k novému literárnímu životu dal nadšený ctitel Mácha v Josef Václav Friš.³ Ten touffil po obnově básnického umění českého pomocí poetických ideálů,

¹ Srov. POHORSKÝ, Miloš (red.). *Dějiny české literatury. III. díl, Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Československá akademie věd, 1961, s. 19–6138.

² ERBEN, Karel Jaromír, Karel Boleslav TOMEŠ a Václav ZELENÝ. *Obzor: listy pro národopis, dějepis, veřejný život, literaturu a umění, zvláště nyní v naší vlasti*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1855.

³ ECH, Leandr. Literární směry v letech padesátých. In: L. E. *Literatura česká devatenáctého století*. Praha: Nákladem Jana Leichtera na Král. Vinohradech, 1907, s. 151. ISBN neuváděno.

jakými jsou láska k svobodě a lidu, ale právě zde se stěží se zarytými písmenky vlastenecké poezie. V roce 1855 vydává Frišman almanach *Lada Niola*. Almanach se ale netrávil příliš velkým ohlasem, což o přispívky, které byly spíše reakcemi na vládnoucí tíživou situaci. Frišman vzal povzdech, aby si česká literatura získala souasněho čtivota a autor popisoval jen profité skutečnosti.

Pospíšili i Frišmani shodovali v tom, že literární tvorba má čerpat látku z domácího prostředí. Pokud bude totiž literatura specificky českou, stane se i světovou. ŠZ doposud uvedeného tedy vyplývá, že byl-li almanach *Máj* z roku 1858 mylenkovým dídlem n kterém ze stran zapojených do zde popsaných názorových konfrontací, pak se to, co nacházíme v Nerudových a Hálkových výročí z konce padesátých let, jeví jako dídloví postoj Frišmanových, a to především v názorech na uměleckou angažovanost spisovatele v časových otázkách. A přirozeně je třeba zohlednit též fakt, že zde existovalo přímé propojení v osob samotného Josefa Václava Frišmana, jenž byl od počátku roku 1858 s Nerudou a Hálkem v aktivním kontaktu, na přípravách *Máje* se podílel a je v něm autorsky zastoupen.^{4,5}

Na konci padesátých let se chopila iniciativy generace mladých literátů, jež se seskupila kolem Víta zslava Háčka a Jana Nerudy v almanachu *Máj* a v časopisech jimi řízených. Tvořila skupinu názorově poměrně celistvou. Vědomělením byl společně čivelný nesouhlas se soudobou skutečností, kterou měli nad jimi roku 1848, a spojovala je touha bojovat literaturou o ideály národní a lidské svobody i nebojácnost vystoupit s kritikou konzervativních slovek české společnosti. Přestože museli májovci čelit nové úkoly mylenkově i umělecké, neoddlouvali se od minulé literatury fládnou propastí. Hledali v literární tradici autory, kteří by jim pomáhali je zvládat.

Hlásili se zejména ke Karlu Hynku Máchovi. V Máchově básnickém díle vycívali intenzivně proflívaný rozpor mezi ideálem a skutečností a nalézali v něm palčivé otázky po smyslu lidského čivota. Mnohem více než souvislost s literární tradicí byly však v tvorbě mladých autorů patrné nové rysy.

Na počátku roku 1858 shromáždili z podnětu Jana Nerudy a Víta zslava Háčka své práce a vydali společně almanach *Máj*. Kromě obou iniciátorů přispěli do sborníku básničky nebo prózou vrstevníci Adolf Hejduk, Rudolf Mayer, Karolina Světlá a její sestra Sofie

⁴ V *Máji* publikoval úvodní báseň v novanou památku K.H.Máchy a básnické texty pod pseudonymem M. Brodský.

⁵ ÍHA, Ivo. *Mofhosti etby: Karolina Světlá v diskurzu literární kritiky druhé poloviny 19. století*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, 237 s. ISBN 978-80-7465-035-2, s. 27.

Podlipská. Ze starších říjících spisovatel se na *Máji* podílel Karel Jaromír Erben, Karel Sabina Josef Václav Friš a Bořena Němcová. Redaktorem se stal Josef Barák.

Almanach *Máj* podnítil výměnu názorů na orientaci literatury a jejího společenského místa. V dalších letech (1859, 1860, 1862) vyšly ještě tři ročníky almanachu *Máj* za redakce Vítezslava Háška.

Program májovců vymezoval hlavní společné ideové cíle. Jeho východiskem byla snaha vyjádřit obecné ideály národní a lidské svobody. Lidská svoboda v tomto případě obsahovala i otázku české emancipace a vymanění se z vlivu církve. V jejich dělech se naplňuje demokratické pojetí poslání literatury.

Chtěli především studovat a zobrazovat skutečnost, jak ji viděli kolem sebe, což znamená určitý odvrát od historismu. Pokoušeli se o věrný a pravdivý obraz soudobé společnosti. Jejich cílem bylo zachycovat život v jeho úplnosti. Mezi povinnostmi spisovatele zahrnovali májovci pravidelnou práci pro noviny a veřejnou prospěšnost.

Májovci hájili názor, že čechy už nic nedělí od vyspělejší ostatní Evropy, že s ní naopak mají společné ideály a podobné problémy sociální, politické a civilizační. Snažili se tak povznést českou literaturu na vyšší úroveň. Projevovali zvýšený zájem o praktické stránky lidské existence. Hášek, Světlík a Neruda si kladli otázku po odpovědnosti individua za vlastní počinání v životě. Tuto odpovědnost ukládají svým literárním hrdinům a nabízejí tak tenčí modely jednání. Dalšími principy umělecké tvorby májovců byla konfrontace ideálu a skutečnosti českého života té doby. Tvorba májovců přinesla do vývoje české literatury hluboké změny. V souladu s tímto celkovým posunem se změnil také vztah literatury k folklóru. Folklórní tvorba se stávala pozadím literatury umělecké.⁶

Role v tvorbě májovců měly i vydávané časopisy *Obrazy života* redigované Janem Nerudou, kde byl představen program skupiny. Když *Obrazy života* roku 1862 zanikly, Neruda se pustil do redigování *Rodinné kroniky*, která měla putovat do domácností a nahrazovat zde německou četbu, čímž by se podnítilo rozšíření jazyka českého. Úkolem těchto časopisů bylo spojovat zábavné s poučným. Díky nim docházelo k obnově české beletrie, a tenčí tak byl přístupný aktuální pohled soudobých literárních děl.⁷

⁶ Srov. POHORSKÝ, Miloš (red.). *Dějiny české literatury. III. díl, Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Československá akademie věd, 1961, s. 19–6138.

⁷ Srov. POHORSKÝ, Miloš (red.). Nástup mladé literatury v almanach *Máj*. In: P. M. *Dějiny české literatury III. díl, Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 33.

Od první poloviny 19. století probíhají na poli české literární kritiky spory o podobu české národní literatury. Kořenem těchto spor sahají již do doby J. K. Tyla, přičemž podstatně se vyhrtyly právě v době nástupu generace májovců. Další velmi výraznou etapou ve vývoji tohoto diskurzu pak budou 80. a 90. léta 19. století.

V rámci literatury vznikající od konce padesátých let nabývala stále větší důležitost próza, v níž sílily realistické tendence. Měnila se podoba a význam hlavních prozaických druhů. Největší důležitost měly především kratší prozaické útvary, povídky a obrazy ze života, nebo lépe umocňovaly v nich vykreslit určitě sociální prostředí a uvolňovaly ustrnulou fabulární a kompoziční výstavbu. Povídky se snázely soustředěně na kresbu postav, zachytit je v souvislosti s prostředím, v němž žijí, a výstižně je psychologicky charakterizovat. Kratší povídkové útvary tak přispívaly k pochopení skutečných společenských zájmů a životních otáček prózy.

Mladí spisovatelé zdůrazňovali ve svých povídkách zejména poznávací funkci, a omezovali proto roli syfetu, který býval nejčastěji rozvíjen na úkor umělecké pravdivosti. Usilovali o vyjádření soudobých společenských problémů zobrazením reálných postav. Velké důležitost v povídce nabýval detail. Na úspěšném rozvoji povídky v padesátých letech se podílel především Jan Neruda, Vítězslav Hálek a Karolína Světlá. Povídky těchto autorů měly společné rysy. Odsuzovaly každou nerovnost mezi lidmi a projevovaly odpor k malomyslnosti.⁸

Vývoj společenských novel a románů postupoval mnohem obtížněji. Forma kratších literárních útvarů však nevyhovovala potřebám postihnout složitější vztahy několika postav a řešit komplikovanější problémy. Skutečně velký román byl v naší literatuře postrádán. Od románové tvorby se očekávalo, že ukáže specifické rysy života různých společenských vrstev. V padesátých letech se kladl na román především požadavek, aby znázornil co nejvíce obraz společnosti a řešil závažné problémy společenského vývoje. Román se v této době pohyboval na hranici mezi idealismem a realismem.

Májovci včetně Nerudy se snažili vyhovět tendenci i literárnímu po románu svými příklady, ale co se týče povídkové tvorby, odmítali napodobovat a adaptovat útvary, které byly

⁸ Srov. POHORSKÝ, Miloš (red.). *Dějiny české literatury. III. díl, Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Československá akademie věd, 1961, s. 190–138.

oblíbené jinde. Šohlá-ená i realizovaná 'krátkost', letmá stručnost zakládá distanci českého povídkářského od povídkářských děl a nabízí tak jejich svéráznou aktualizaci.⁹

Prvním významným českým romanopiscem byl Karel Sabin. Základním tématem Sabinových románů byl zápas o pokrok proti daným poměrům. Novele a romány se v noval též Gustav Pflieger Moravský, který usiloval o scelení kompozice svých románů. Ze skupiny májovců se v noval próze románového typu pouze Karolina Světlá. ŠZ autor májové generace tíhla Světlá nejvíce k objektivnímu romantismu. Zaměřením na jedince, který hledá smysl svého bytí v životě pro druhé, 'uzpůsoboval' nadanou vypravěčku pro tvorbu velkého románu.¹⁰ Světlá vynikala schopností v rozhodnutí charakterizovat postavy a ukazovat jejich vnitřní boj citů. Píši iroze fabulovala své příběhy a reálně vykreslila obraz prostředí. Vznikaly tak umělecky vyrovnané a flivotné novely a romány.¹¹ Svými je-tiskými romány se tak Světlá stala tvůrkyní českého vesnického románu.¹²

Je nutno poznamenat, že názory májovců na podobu české národní literatury se proměňovaly. Na konci padesátých let se ztotožňovali Jan Neruda, Vítězslav Hálek a mnozí další se stanoviskem, že nová česká literatura musí nutně odmítnout svou národní specifickou, že literatura vlastně ani nemůže být národní. Tyto myšlenky zformuloval Vítězslav Hálek ve své stati *Básnictví české v poměru k básnictví v cizině*¹³ z roku 1859, kterou uveřejnil v *Obrazech flivota*. Hálek odsuzuje možnost, aby české písemnictví vycházelo ze svých historických podob. Tvrdí, že česká literatura bude špokulhávat za ostatními, jestliže přijme kánon těch, kteří mu hlásají: české básnictví a se stane jediným pramenem básnictví tvého (i cizího). Básnictví české má pro píseň, pro balladu, pro menší vypravovací básně vzory výtečné, snad takové, jakými se který národ jen honositi může. Ale co dál? Má to být i fliv básnictví celé? Kde pak zůstane drama? Kde román? Kde epos? Má básnictví české pro to také ufliv vzory? Nemá.¹⁴

⁹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. K fliv románem. In: *Stoletou alejí: o české próze minulého století*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 124.

¹⁰ Tamtéž, s. 124.

¹¹ Srov. POHORSKÝ, Miloš (red.). *Dějiny české literatury. III. díl, Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Československá akademie věd, 1961, s. 19-138.

¹² NERUDA, Jan. *Český román vesnický a jeho tvůrce*. Naše listy, ročník 1869, 27. ledna 1869.

¹³ *Obrazy flivota: domácí illustrovaná biblioteka zábavného a poučného čtení*. V Praze: Josef Vilímek, 1859.

¹⁴ *Obrazy flivota: domácí illustrovaná biblioteka zábavného a poučného čtení*. V Praze: Josef Vilímek, 1859, s. 24.

Neruda v roce 1859 publikuje lánek *Modlivé smry*, kde vnáší potěbu v nových povídek ze života, vylíčení lidí a z něho postavení v rámci literárního díla, zkušeností pravdivých a nevymyšlených. Tímto názory tihne Neruda k umleckému realismu.¹⁵

Odporem májovců byl Jakub Malý, který své kritické články uveřejňoval v píseckém časopise *Poutník od Otavy*. Považoval za defilující nepřátelům ty z lidové nebo obrozenecké poezie, například autor Jana Kollára i Františka Ladislava Melakovského. Byl zastáncem klasických vzorů. Na programu Májovců mu vadil tzv. kosmopolitismus, označení orientace na jiné než domácí literatury.¹⁶ Malý tvrdí, že škařdává literatura samostatně vzniká a je jedině na základě národnosti.¹⁷

Podle májovců je však pro vývoj literatury defilující přejímat podobné myšlenky i z jiných kultur. Literatura se nesmí omezovat jen na národní tematiku, ale měla by se inspirovat v ostatních zemích a jejich literaturách. Šumě se u národů jiných, poznejme stupeň jejich vývinu, spáťelme se s jejich svými myšlenkovým a zpracujme pak v sobě vše celek nový s tím, co jsme s mateřským mlékem ufl obdrřeli a ve vlastech svých seznali,¹⁸ pronáší Neruda v článku *Nyní v Obrazech života* v roce 1859.

V sedesátých letech Hálek své názory přehodnotil a po roce 1861 publikuje již zcela odlišné požadavky na podobu národní literatury. K názorovému posunu dochází i u Jana Nerudy a Karoliny Světlé. V sedesátých letech tak májovci vznášejí požadavek šnárodní specifičnosti jako základní podmínku dalšího zdárného rozvoje domácího písemnictví a možnosti jeho vstupu na úroveň ustavovanou vrcholnými výkony své slovesné produkce té doby.¹⁹

Šbída společenské nerovnosti tlačí nás jeť ze všech stran jako těžký kruný, z něhož již vyrůstáme, a právě proto se divíme, že básníci na ně nejsou více nadšenými myšlenkami těmi, že nevcházejí již i v boj pro práva vě lidská, takto vyjádřil svůj nesouhlas se zaměřením literatury Jan Neruda na počátku sedesátých let. Pořadoval nutný posun v literatuře, čímž nastává zvrát v jeho názorech. Literatura by se podle něj nyní měla zaměřit

¹⁵ Srov. ÍHA, Ivo. *Mořnosti etby: Karolína Světlá v diskurzu literární kritiky druhé poloviny 19. století*. červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, 237 s. ISBN 978-80-7465-035-2., s. 34.

¹⁶ Srov. Ed. NOVOTNÝ, Miloslav. *život Jana Nerudy. Dopisy o dokumenty. Díl druhý. Mladistvé zápasy*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1953. 342 s. ISBN nevedeno.

¹⁷ JANOTA, Vojtěch Vlastimil. *Poutník od Otavy: týhodní list : orgán hospodářské i přemyslové jednoty kraje píseckého jakofi záložny písecké a "Zlaté knihy"*. Písek: V. Vetterl, 1862. ISSN 1801-2574., s. 171.

¹⁸ POHORSKÝ, Miloš (red). *Nástup mladé literatury o Almanach Máj (1858)*. In: P. M. D. *žiny eské literatury III., Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství eskoslovenské akademie věd, 1961, s. 38. ISBN nevedeno.

¹⁹ ÍHA, Ivo. *Mořnosti etby: Karolína Světlá v diskurzu literární kritiky druhé poloviny 19. století*. červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, 237 s. ISBN 978-80-7465-035-2., s. 41.

na závažné problémy doby.²⁰ Neruda vysvětluje nové zaměření české literární tvorby. Chce zobrazovat skutečnost takovou jaká je, se všemi jejími problémy, což jeho odporci nechtěli přijmout. Spisovatelé si podle jeho názoru musí dobře vybrat život kolem sebe, musí ho dobře znát, aby o něm podali co nejvěrnější svědectví. Pak teprve mohou popisovat problémy, které se ve skutečnosti ve společnosti vyskytují.

Po Mikovcově smrti se v roce 1862 ujímá vedení redakce *Lumíra* Vítězslav Hálek, který v článku *Na-ěmu spisovatelstvu a tená m Lumíra*²¹ naznačuje, že v rámci obsahového charakteru *Lumíra* dojde k určitým změnám. Štárodní život ná- zajisté nevyhnutelně pořadí, aby krásná literatura měla dostojných orgánů, v nichž by se plody spisovatelstva soustředily a zároveň krasochu tená stva t řbila u-lechtilým tením. Dodává krásná literatura duchovnímu snažení každého národu teprve vy-í ceny, nebo se v ní podávají květy a plody toho, co krásného a vy-ího národ v sobě chová.²²

V 80. a 90. letech 19. století stále více v umlecké tvorbě ustupuje do pozadí romantismus a začíná se intenzivně hovořit o realismu. Realistické podněty se k nám dostávají především z Francie, realismus se však uplatňuje i v tvorbě ruských autorů.

Zhruba do roku 1880, kdy se do českého prostředí dostávají zprávy o Zolově naturalismu, se v kritických statích používalo bez jakéhokoli znepokojení pojmu realismus. Jako realistická byla označována díla, která se inspirovala domácím prostředím, o němž v ní vypovídala.

Jedni z prvních bojovníků za realismus byli Eliška Krásnohorská a Ferdinand Schulz. Krásnohorská vznáší v *Muzejníku*²³ požadavek, aby v naší literatuře bylo více pravdy, konkrétnosti, životní reality. I Ferdinand Schulz hlásal mínění, šfe pro poesii jest skutečnost zdrojem nejlepším, že se umění nezastává nikde více než na základě reálnosti, kdyžli pronikne a ovládne skutečný život lidský. Na básni kládá těsné spojení reálného obsahu s umleckou formou, jak je světová literatura v-ech národů p-uje.²⁴

Eliška Krásnohorská, Ferdinand Schulz i Josef Durdík prosazovali koncepci tzv. ideálního realismu. Předloha pro umlecké dílo by měla být idealizovaná. Úkolem umělce není podávat obecněstvu šistou pravdu, ale pravdu vzne-en-í, oproti nou od v-ech

²⁰ Srov. ECH, Leander. Hálek v šMájě; Nerudovy šObrazy života; Kruh májový. In: L. . *Literatura česká devatenáctého století*. Praha: Nákladem Jana Leichtera na Král. Vinohradech, 1907, s. 166.

²¹ HÁLEK, Vítězslav. *Lumír: asopis zábavný a pou-ý*. V Praze: S.B. Heller, 1863. ISSN 1212-0243.

²² HÁLEK, Vítězslav. *Lumír: asopis zábavný a pou-ý*. V Praze: S.B. Heller, 1863. ISSN 1212-0243., s. 1129.

²³ Lánek *Obraz nov-jího básnictví českého* (asopis Musea království českého, 1877)

²⁴ MÁČHAL, Jan. *Boje o nové směry v české literatuře: 1800 ó 1900*. 1. vydání. Praha: nákladem Jednoty českých filologů, 1926, s. 20.

záporných aspektů. Umění by mělo být morální, mělo by mít pozitivní vliv na lidský život. Pojetí ideálního realismu tak v sobě zahrnuje prvky romantismu.

Po roce 1880 se však pojem realismus stává nejednoznačným a problematickým. Zolovy romány, především pak *Zabiják* a *Nana*, pronikly na začátku osmdesátých let do evropských nakladatelství. Pracovalo se na jejich překladech. Díla se stala během krátké populárními, lákala četná i kritiky. České časopisy se začaly o Zolu zajímat v letech 1879 a 1880.

V letech 1880 a 1881 dochází ke střetu dvou odlišných představ o umění. Někteří kritici totiž nesouhlasí se Zolovou tezí ohledně poznávací funkce umění. Zola viděl v pravdivosti jednu ze základních kategorií estetiky. Zdravý rozum, věda a literatura mají stejné metody a hlavně stejný cíl, čímž je pravda.²⁵ Tyto názory však prudce odmítli Schulz, Durdík i Krásnohorská, kteří hlásali, že literatura má mít především výchovnou funkci.

V roce 1880 publikoval Ferdinand Schulz v *Osvětu* článek *Zolovy senzační romány*. V něm protestuje především proti pronikání Zolových románů do českého prostředí.²⁶ Nesouhlasí se zaměřenými překlady do češtiny. On sám se staví hlavně proti románům *Zabiják* a *Nana*, které označuje jako nejděsivější četbu. Štěstím končí nejen slavná, ale vůbec kašdárská lidská čest a zůstávají pouze posučky, kterými člověk nucen jest vyjádřit svou bezdennou omluvnost. Společnou včelou oba zvané romány mají tu, že způsobily, co přivedlo jejich obměnění, totiž senzaci; ale jest to senzace skandálu.²⁷

Realisté se stavěli na odpor proti romantické tvorbě a snažili se posílit realistické tendence. Zašli i mezi veškerou ruskou realistickou literaturu, referovali o románech Turgenjeva, Tolstého a Dostojevského. Snažili se dokázat, že realismus není pouze popisování skutečnosti, ale že realistické dílo má své určité ideje a jednosti. V českém prostředí však stále chyběl dostatek umělců, kteří by realistickou metodu aplikovali ve své tvorbě.

V této době českou veřejností otáčený spory o Rukopisy, které známostí prosluly jimi probíhajícím sporem. ŠBojem rukopisným vyhranil se znenáhla nový kritický a vědecký směr, kterému bylo dáno později jméno realism. Organem přivrženec tohoto realismu stal se vedle *Athenaeae*²⁸ časopis *Asu*, založený na konci roku 1886.²⁹ Zakladatelem *Asu* byl Jan Herben.

²⁵ Zola shrnul svůj umělecký program do spisu *Experimentální román*.

²⁶ Přes negativní stanovisko F. Schulze a některých dalších kritiků zájem o Zolovo dílo stoupal. Od začátku 90. let se české překlady románů setkávaly s velkým četenským ohlasem.

²⁷ SCHULZ, Ferdinand. Zolovy senzační romány. In *Osvěta*, 1880, . 10, s. 494.

²⁸ *Athenaea* byl kritický vědecký časopis, který založil v roce 1884 T. G. Masaryk.

V 80. letech se na scéně Národního divadla objevují dramata s prvky realismu. Prvním takovým dramatem byli *Na-i furianti* od Ladislava Stroupefnického. Drama vyvolalo rozruch u diváků, jenž byl vyvolán především neidealizovanou podobou sedláka a též jejich nespisovnou mluvou. V roce 1889 byla v Národním divadle uvedena hra *Gazdina roba* od Gabriely Preissové, o rok později pak i další autorino drama *Její pastorky a.* Obě tyto hry byly následně ve veřejnosti kritizovány.

V dramatické tvorbě by se za předkopníka realismu dal považovat Vilém Mrštík. Ten poprvé francouzského naturalisty Emila Zoly *O divadle* dočten. V *eské Thalii* pak v roce 1887 Mrštík zveřejnil svou stať *O realismu v dramatickém umění*. Mrštík v ní analyzuje současnou situaci, kdy je realismus falešně vykládán. Zamýšlí se nad tím, proč Zolovy romány nenalezly mezi lidmi pochopení, proč je Zola za svůj naturalistický pohled na svět odsuzován. Analysovatel chce být realist, rozebíráte všechno až do těch nejmenších podrobností. Tedy hlavní síla jejich popisu jsou detaily. Věchny? Dokonce ne. Jen ty, které nejvíce charakterisují ten nebo onen předmět.³⁰ Jako mistři detailu uvádí Zola, Gogola a Turgenjev.

Odpor proti realismu byl posilován především nesprávným pochopením jeho rázu a podstaty. V souvislosti s kritikou realistických tendencí publikuje v roce 1890 Otakar Hostinský stať *O realismu umleckém*, kde se snaží tento umlecký směr vysvětlit. Zároveň má snahu realismus bránit a oprostit ho od neadekvátních interpretací.

Vlastní otázku realismu Hostinský uvádí na jednoduchou a populární formulaci sporu mezi krásou a pravdou. Dosud bylo zvykem prohlášení, že nejvyšším zákonem umění jest krása; a kdykoli pravda jí odporuje a překáží, musí umělec stranit krásě, nikoliv pravdě. Ale stanovisko toto není oprávněné. Pravda umlecká, tj. vlnost obrazu umleckého jest právě tak prvkem estetickým, nitel krásna, jako úhlednost linií a tvarů, harmonie barev a zvuků, plynulost a kontrast myšlenek básnických, souhrn kompozice celkové.³¹ Dříve se tvrdilo, že pokud autor znázorňuje ve svém díle omlívo, dostává se za hranice umění.

Jako podstatný znak realismu dále Hostinský uvádí umělcovu dokonalou opravdivost. To znamená, že pokud se v díle objeví autorův subjektivní názor, musí to být myšlenka pouze jeho, nesmí to být nic vypůjčeného z jiného literárního díla, i skutečnost, je-li umělcovi samotnému lhostejná.

²⁹ MÁCHAL, Jan. *Boje o nové směry v české literatuře: 1800 až 1900*. 1. vydání. Praha: nákladem Jednoty českých filologů, 1926, s. 35.

³⁰ MRŠTÍK, Vilém. O realismu v dramatickém umění. In *eská Thalia* 1, 1887, . 9, s. 111.

³¹ MÁCHAL, Jan. *Boje o nové směry v české literatuře: 1800 až 1900*. 1. vydání. Praha: nákladem Jednoty českých filologů, 1926, s. 42.

Další výtkou proti realismu je jeho tendence. Hostinský zamítá tendenci, kterou do díla umělec vnáší zvenčí, čímž je narušena logika a celistvost díla. Je však přesvědčený, že umělecké dílo má jistou výchovnou funkci, která je však nepřímá. Realistům nevytkává nedostatek morálky v jejich dílech. Domnívá se, že tená se sám na základě realistických obrazů skutečnosti poučí o tom, jaký by měl svět v lepším případě být. Nevytá tedy autor svou volbu jejich námětů. Každé umělecké dílo je zjevem zvláštním, jedinečným; kde výslovně nás povodce jeho sám k tomu neoprávnil, nesmíme zjev ten generalizovat, nesmíme v něm spatřovat výraz názoru všeobecného.³²

Hostinský dále vysvětluje, že realističtvi nestáčí sbírat pouze detaily, což je pro něj pouze technická pomůcka, ze které poté můžeme teprve budovat umělecké dílo. Šíř mechanickým hromaděním pravdivých podrobností nepovstává jež pravdivý celek z etelem k celku, tj. k jeho dokonalé pirozenosti a pravdě podobnosti dovršuje se teprve realismus uměleckého díla. S pravdivými detaily rádo pracuje i umění nejkonzervativnější, hledíc takto plátním pravdy zakrývati třeba i zjevnou lež.³³

Kritická sta Otakara Hostinského vyvolala vlnu nesouhlasu. Nepřímo na ní reagoval Josef Durdík, který v roce 1891 v časopise *Osvěta* uveřejnil článek *O naturalismu v básnictví*. V tomto textu Durdík rozvíjí myšlenky, jež formuloval již v roce 1875 ve svém díle *Všeobecná aesthetika*.

Ve *Všeobecné aesthetice* se mimo jiné Durdík zabývá otázkou idealizace. Pro svou tvorbu musí být umělec inspirován nějakým podnětem, čili motivem. Ten je nejčastěji vybrán z přírody, historie, běžného života. Šale přece není pouhou kopií skutečnosti, vřdycky jej musí umělec změnit, aby ze skutečnosti pozvedl jej na umělecké dílo; musí jej změnit, aby úplně jí hověl aesthetickým formám.³⁴

V článku *O naturalismu v básnictví* Durdík tento směr plně odsuzuje. Považuje ho za extrémní proud realismu. Vysvětluje významy slova naturalismus: ŠAbych zařehnal moflná nedorozumění, budil předečím připomenuto, že slova naturalismus uřlívá se hlavně v trojím smysle, a to jež s n kterému vedlejšími odstíny. Nejdříve naturalismus znamená svůtvý názor, který nic jiného neuznává nežli přírodu, ji za postatu světa považuje a zrovna na místo starého Boha klade, - přírodu matkou zove a jí všechny vlastnosti připikládá, jež jindy v bytosti Boží shrnujeme, jako moudrost, věmocnost, lásku a jiné. Za druhé, v estetice znamená naturalismus uměleckou činnost, která se děje bez znalosti pravidel, bez hlubokého studia, bez

³² HOSTINSKÝ, Otakar. O realismu uměleckém. In: *Studie a kritiky*. Praha: Československý spisovatel, 1974, s. 79.

³³ Tamtéž, s. 106.

³⁴ DURDÍK, Josef. *Všeobecná aesthetika*. Praha: I. L. Kober, 1875, s. 530.

trvalejší snahy, - nevysplost umělce, která třeba p i skutečné vloze -kolou povrhá a jen pudu p írodnímu se poddává, jedním slovem neumlectví. Konečně v t etím smysle naturalismus znamená určité heslo pro umlecké tvoření a zvlátní krásou du.³⁵ tená i pak dle jeho slov netouffí po tom, aby byla v umění zobrazována vědní realita a negativní události v lidském životě. S tím se setkávají mimo pole umění. V literárních dílech se pak chtějí odreagovat a zabavit.

Další reakcí na Hostinského lánek *O realismu umleckém* je sta Eliška Krásnohorská *Poesie a pravdivost*, kterou publikovala v časopise *Kvety* v roce 1891. Krásnohorská se otázce realismu v novale jifl díve, kdy ho bránila. Realismus však chápala jiným způsobem než Hostinský. Realismus ve svém pojetí idealizovala. Přiznává mu zásluhy za to, že rozšířil obor umleckých látek, že rozšířil možnosti literární tvorby.

Šest sice pravdivosť, ale nikoli reálná, nýbrž tvrdým duchem spracovaná pravdivosť podmínkou umleckosti, ale alfou i omegou není. Obraz naprosto nepravdivý, skreslený, nemůže být umleckým, ale obraz naprosto pravdivý a pouze pravdivý proto je-t dávno nemusí být umleckým. Pravdivosť je stupněm umleckosti, ale daleko nedostačuje k celé její výši. K té vede stupně celá sada, a pravdivosť z nich daleko není nejvyšší.³⁶

Krásnohorská toleruje pravdu v umění. Ukázat tená i pravdu se však nesmí stát hlavním cílem autora. Ší nikdy není pravdivosť totožná s poesíí, ani pouhé sledování pravdy účelem umění. Poesie nesmí nám neumleckým způsobem vtírat nepravdu a musí být svým způsobem a do jisté míry pravdivou, ale kromě té pravdivosti musí obsahovat něco více a něco je-t jiného.³⁷ Umění by mohlo lovka povznést nad jeho útrapy a vytrhnout ho ze vědnosti života. Nemohlo by tedy podávat istou pravdu, ale pravdu vznesenou. Krásnohorská se nebrání negativním motivům, dílo však musí obsahovat i možnosti nápravy, rozřešení situace.

Dalším, kdo se zabýval otázkou realismu, byl Hubert Gordon Schauer. Patřil mezi literární kritiky, kteří své články uveřejňovali především na stránkách *Literárních Listů*. Schauer prokázal dokladnou znalost světových literatur, jejichž hlavní teze hodlal aplikovat na literaturu českou. Převším prosazoval především rys věch významných dílů národnost. Literatura by měla mít na zřeteli národní potřeby, ímfl by se vytvořila typicky národní literatura.

³⁵ DURDÍK, Josef. O naturalismu v básnictví. In *Osvěta*, 1891, . 2, s. 98.

³⁶ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Poesie a pravdivost. In *Kvety*, 1891, s. 332.

³⁷ Tamtéž, s. 334.

Problematice realismu v noval Schauer kolem roku 1890 n kolik statí, p edev-ím pak lánek *Naturalism v poesii*³⁸, *Portrét v román*³⁹, *Nastane reakce v um ní?*⁴⁰. Schauer spat oval v realismu moderní zp sob um ní. šVycházej ze zásady, že podstata pravého um ní nezáleží v zpodobování zevn j-í skute nosti, nýbrž du- evní atmosféry, prost edí, v kterém se zevn j-í zku- enost obráží, tvrdil, že pravým realistou je pouze ten, kdo si zjedná nejvy-ší v dob své dosažitelný názor o sv t a životu a podle toho pak zpodob uje skute nost podle r zných sfér existence, ze kterých p edm ty svého tvo ení a nad- ení si volí.õ⁴¹

Obráncem realismu byl Leander ech, jenž v roce 1887 zve ejnil v Literárních Listech lánek *Nová literární revoluce*. V této úvaze obhajuje realismus, naturalismus v-ak odmítá. Podle n j se totiž naturalismus staví proti kráse a ideálu. Jediným cílem mu pak je postihnoutí úplné pravdy. ech správn rozli-il, že se nejedná o jediný um lecký sm r, jak se n kte í domnívali, ale o dv um lecké metody, které se v mnohém rozcházejí. Spole né v-ak mají to, že oba vypovídají boj idealismu a romantismu. ší hlásajíce, že dílo um lecké, hlavn pak román má být zrcadlem života skute ného a má podávat obraz života, jaký jest, fládají, aby hlavn pravda byla vodítkem básníkovým. Látky své básník má tudíž brát ze života skute ného a sou asného, p i emž zachovávat jest pravdivost lokálního tónu a p edm tnost výrazu. Psychologické vylí ení a rozbor d je du- evního jest cílem jejich, proto v decká analýza, studium individuí, v bec metoda experimentální d leflitými jsou initeli. Hájí úplnou volnost látek, p ipou- t jí ve-keré situace, ov- em tedy i hnusné, o-klivé, necudné, nemravné.õ⁴² ech v-ak není proti tomu, že se na poli um leckém objevil nový sm r. Pí-e, že idealismus musel být jednou p ekonán, jelikož byly odhaleny jeho nedostatky.

Polemiky na poli eské literární kritiky v druhé polovin 19. století byly výrazem hluboké prom ny v charakteru eské prózy. M flme konstatovat, že eská literární kritika byla vnit n velmi diferenciovaná, o emž sv d í r zné pohledy na realistické um ní.

Realismus si na p elomu 19. a 20. století vydobyl v eské literatu e rovnocennost s romantismem. V dob , kdy u nás je- t probíhaly boje o realismus, rodila se ve francouzské literatu e prudká reakce proti dosavadnímu naturalismu. Ustalovaly se skupiny symbolist a dekadent .

³⁸ Kv ty 1889

³⁹ Kv ty 1888

⁴⁰ *Literární Listy* 1891

⁴¹ MÁCHAL, Jan. *Boje o nové sm ry v eské literatu e: 1800 ó 1900*. 1. vydání. Praha: nákladem Jednoty eských filolog , 1926, s. 51.

⁴² ECH, Leander. *Nová literární revoluce*. In *Literární Listy* 8, 1886 - 1887, s. 2.

Problémy e–ené na poli eské literární kritiky v 80. a 90. letech úzce korespondovaly s t mi, které do společenského pov domí vnesla jífl skupina májovc . Exkurz do dobového diskurzu jsme provedli afl do 90. let 19. století proto, abychom ukázali, jaký dosah m ly my–lenky generace májovc . Shledáváme tedy, fle v r zných obm nách se názory májovc promítají tém afl do konce 19. století a je z ejmé, fle velkou m rou ovlivnily generace jejich nástupc .

1.2. životní osudy Karoliny Sv tlé

Karolina Sv tlá p edstavuje výraznou um leckou osobnost májové generace. Tato autorka, vlastním jménem Johanna Rottová, se narodila 24. února 1830 v Po–tovské ulici v Praze na Starém M st . Pocházela se staroprafské obchodnické rodiny, která se skládala jak z eských, tak n meckých p edk .

D de ek Johann z mat iny strany pocházel z bohaté, vysoce vzd lané patricijské rodiny z n meckého Porýní. Do ech se dostal jako voják u rakouského pluku, a to afl na P íbramsko, kde se zamiloval do teprve patnáctileté Katinky, babi ky Johann Rottové. Ta si i po p est hování do Prahy ponechala prosté venkovské zp soby. Sv tlá jejich vztah popisuje jako velice nerovný, kdy jeden nena–el pochopení pro druhého.

Eustach Rott, otec Karoliny Sv tlé, byl mufl dobrosrde ný, pracovitý, poctivý. Sama Sv tlá o n m tvrdí, fle to byl lov k nejlep–í a nejlaskav j–í, jakého kdy poznala. Zakládá si na tom, aby byla rodina spokojená, jelikofl v il, fle chyby, které páchají mladí lidé, pocházejí pouze z nedostate né pé e rodi . Matka Johann, Anna, byla jediným dít tem svých rodi . Sv tlá ji popisuje jako velmi nadanou flenu, která kv li p edsudk m své matky nemohla sv j talent rozvíjet. Souzeno jí bylo zabývat se pouze domácími pracemi.

Mat ina rodina vyznávala katolickou víru, a zpochyb ovala vlastenecké cít ní, které uctívali p íbuzní ze strany otcovy, kte í se ke katolictví se hlásili jen v lafln . Mladé Johance se tak dostávalo moflného srovnání dvou protich dných názor , jejichfl vliv je patrný i v její tvorb .

Prost edí, ve kterém trávila své d tství, nepat ilo mezi prafskou smetánku. Po–tovská ulice byla tichým, klidným místem, kde flivot plynul pomalým tempem. Se svou o t i roky mlad–í sestrou Sofií (pozd j–í spisovatelkou Sofií Podlipskou) chodily na procházky po staré Praze a díky svému otci se seznámily se staroprafskými p íb hy. Nav–t vovala n meckou –kolu. O své –kolní výchov a vzd lávání pí–e Sv tlá v memoárové práci Z literárního soukromí: šVychování moje bylo n mecké, jako tehdáfl vychování ve–keré eské mládefle

v bec. Literárnímu vzdání dívek nevěnováno ni pozornosti ni péče. Plynulý hovor francouzský, obratná hra na písně, zbytečnost v ozdobných pracích ručních bylo vše, co na dívku dobře vychovanou se fládalo.⁴³ Proti takové bezduché výchově se začala brzy bouřit, posilována v touze po samostatnosti v jednání i myšlení četbou pokrokových německých a francouzských autorů. Již v této době si Světlá uvědomovala rozdíly mezi vyšší a nižší vrstvou společnosti. Již v raném dětství se u Světlé vytvářely zárodky pro její pozdější kritický pohled na společnost a její řád. V dětství měla na Karolinu Světlou největší vliv její otec, Eustach Rott. Ten ve spisovatelce nepřímo povzbuzoval vlastenecký cit tím, že jí vyprávěl o české minulosti. Šťastná Johanka poznala jevy všech zajímavých staropražských historií, zkazek a příběhů, které potom z básnila ve svých pražských povídkách a románech.⁴⁴ Rodina v ní, i když nepřímo a hlavně nevědomky, neustále vzbuzovala cit pro literaturu a byla pro ni zdrojem mnohých námětů.

Cennými zdroji, které nám mohou pomoci odhalit rodinné prostředí, ve kterém Karolina Světlá vyrůstala, jsou její literární práce *Upomínky* a *Z literárního soukromí*. Světlá v těchto knihách vzpomíná nejen na dobu svého dětství a mládí, ale přibližuje nám i své myšlenkové dozrávání. Nahlédnutí do dětských let spisovatelky nám může pomoci si utvořit představu o životě dítěte v 19. století o číma feny. Světlá zde prostědnictvím vlastních vzpomínek ukazuje dobové poměry ve společnosti a postoje k dítěti, především pak k dívce.

Zážitky a dělefité momenty z dětství mohly ovlivnit Karolinu Světlou v pozdější literární tvorbě. Nelze však uvažovat o *Upomínkách* jako o autentickém zdroji, kde je pravdivě zachyceno dětství Světlé, jelikož vzpomínky nejsou nikdy zcela objektivním pramenem. Je nutné si uvědomit, že při psaní *Upomínek* vyutila spisovatelka jistou dávku autorské stylizace a pravděpodobně do textu některé skutečnosti upravila. Světlá psala *Upomínky* s předem daným úmyslem, jelikož v úvodu píše, že považuje za nutnost každého člověka, aby zaznamenal své vzpomínky. Svou pozornost jsme zaměřili především na okamžiky a události, které mohly být podnětem pro budoucí literární tvorbu spisovatelky.

Do této publikace vložila Karolina Světlá národnostní a vlastenecký pohled na dobové společenské problémy a jevy. Svě vzpomínky pak prokládala vlastními názory a postoji k jednotlivým nedostatkům společnosti a jejího řádu. V *Upomínkách* často poukazuje na stejné útrapy a starosti dětí v jejím věku. Snáší se tak ukázat, že tyto memoáry nepopisují pouze její dětský svět.

⁴³ SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí*. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 237.

⁴⁴ TYPÍČEK, Josef. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 17.

Dlefitou roli v Johannin výchov zastával její otec Eustach Rott, který se svým dcerám velice vnoval, což nebylo v pražských rodinách příliš časté. Šlo ale nejen v duševním, i v každém jiném ohledu byly dívky ty, pocházející téměř všechny z tak zvaných dobrých domů, nadměrně pozadu. Nikde se snad rodinné vychování v takové nezanedbávalo místo, a to právě v zámožných domech, jako tehdy v Praze. Děti jsou doma na svůj pokoj a na dozor služek odkázány, neslyšely po celý den ni pouhé slova, ni rozumného napomenutí. Jen velmi zřídka filii rodiče v neustálém sdělném styku jako rodiče našimi⁴⁵

Otec vodil své dcery na procházky po Praze a vyprávěl jim historii jednotlivých pražských míst. Šlo jistě málo po Praze koutky a koutky, slepých uliček, prachodů atd., kde bychom se nebyly s otcem octly, a v úde jsme slyšely od něho buď kousek románu, nebo veselohry, nebo tragédie, vzácným mistrovstvím vypravované.⁴⁶ Odtud později vyplynula Světlá témata po svoje staropražské romány.

Eustach Rott je seznamoval se životem a postavením jednotlivých vrstev společnosti a vztípal jim úctu i k těm nejchudším lidem a základy slušného chování. Šlo otec taktéž si říkal, aby bychom v úde, kde vidíme na ulici toho potěbu, bez ostychu přiložily ruky pomocné, a sám činil totéž. Nikdy a nikde za práci se stydět bylo jedno z nejoblíbenějších jeho hesel.⁴⁷ Od otce slyšeli vyprávět i o Bernardu Bolzanovi.

Karolína Světlá navštěvovala na meckou soukromou školu, což byl pro ni první zásah osudu do idyl jejího dětství. Šlo ano, byla jsem odsouzena chodit do školy, nebo to, co jest nejvážnější pro mládež dobrodiním na celé ostatní zeměkouli, vychování a vzdělání, značilo pro české dítě tehdy cosi hrozného: odcizení se všemu tomu, co mu bylo dosud drahé, milé, posvátné, přetvoření se v bytost nevědomou, pohrdající zemí, z níž se zrodila, která filii rodiče její filiovala, zapírající jazyk, v němž mluvil myslet se naučila,⁴⁸

Ve škole se vyučovalo především francouzskému jazyku, hrála na klavír, ručním pracím a společenskému chování. Literární vyučování bylo odbýváno. Uitelky neuměly ani slovo české a českém jazyku se při každé příležitosti vysmívaly. V třída však ve škole byla již téměř úplně poměrně. Uf zde projevuje Světlá odpor proti na mecké škole pro české dítě.

Rodiče se stavěli na stranu bezcitných učitelů a tím se postupně utvořila mezi nimi a rodiči nepřeklenutelná propast. Šlo, ale v nás se upadalo téměř jiné, nepovdomé, cizí, hlavně

⁴⁵ SVĚTLÁ, Karolína. Upomínky. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 195.

⁴⁶ Tamtéž, s. 151.

⁴⁷ Tamtéž, s. 157.

⁴⁸ Tamtéž, s. 167.

ale rodi e. Znenáhla mne p estalo v-e t -it, jak také jinak, kdyfl jsem se ani jifl pod otcovskou st echou doma necítla!õ⁴⁹

TKolní výchovou se stal z veselého d v átka tvor plachý, jehofl tato doba poznamenala na celý flivot. Práv zde spat ujeme po átky nervové choroby, která Sv tlou souffila v dosp losti. šV oné chorob n kolik let trvající vidívala jsem se mnoflstvíkrát za den ve dvou osobách, konala jsem celé hodiny v-e ve dvou osobách, ba zdálo se mi, fle i myslím dv ma mozky.õ⁵⁰ Ot esnými záflitky v n meckém ústavu utrp la nervová soustava Johanny první zásah a jifl od d tství se u ní projevují astá bolení hlavy a nervová podráflid nost.

Nejmilej-í Johan inou zábavou se stala etba, cofl se nesetkalo s kladnými ohlasy rodiny. šNesly-ela jsem brzo jiného nefl vý itky a stíflnosti, jak neslu-n si po ínám, dychtíc po knihách, nemajíc pro jiného smyslu, a snad jsem toho také v jistém ohledu zasluhovala, neb jakmile jsem knihu zo ıla, jifl musela býti mou.õ⁵¹ Jediná osoba, která Johance rozum la, byla její sestra Sofie. Práv v této dob vzniká mezi ob ma sestrami silné citové pouto, které trvá po celý flivot.

Ve zmatku sloflitých esko-n meckých pom r se cítila osamocená. Cítila se být e-kou, ale nem la eské vychování a vzd lání a díky stálému v-t pování n meckého jazyka nemluvila esky. V-e se jí zdálo cizí a ztrácela pevnou p du pod nohama. Celé dny pak p emý-lela o tom, fle vlastn nikam nenáleflí a nemá vlastního národa.

šPlodem zoufalých chvílí, zde a v tajných koutcích otcovského domu p etrp ných, byla pak úvaha o smutném stavu eského národa ó která dostala se do ruky ó u iteli, tak plamenn Johan ino , e-ství nenavád jícímu! Nový boj, nová bou e, nový zármutek u ítelem postra-ené rodiny, která chránila se nyní dotknouti se jen slovem nitek, jefl dív inka z vypravování otcova kdysi pochytila a jimifl se jediné k lidu svému p ipoutala.õ⁵² Otec Johance tyto první literární pokusy okamflit zakázal. Netrvalo v-ak dlouho a p es otc v zákaz psala dále. šJest mi jen zakázáno psát to, co si myslím a cítím, rozumovat o tom, co vidím, podati to v-ak v jiné form nefl ve form úvahy otec nikterakfl mi nezapov d l, nemám nap íklad zapov zeno nepsat novelu, báse neb pohádky.õ⁵³ Za ala psát almanach, který obsahoval ve-keré její d tské fantazie. Se-it s literárními výtvy padl nedopat ením op t do rukou u itele. Ten p i-el tentokráte za rodi i osobn , aby jim vysv tlil, eho se dopátral.

⁴⁹ SV TLÁ, Karolína. Upomínky. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Pam ti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a um ní, 1959, s. 187.

⁵⁰ Tamtéfl, s. 189.

⁵¹ Tamtéfl, s. 197.

⁵² NOVÁKOVÁ, Teréza. *Karolína Sv tlá, její flivot a její spisy*. Praha: nákladem Spolku pro vydávání laciných knih eských, 1890, s. 18.

⁵³ SV TLÁ, Karolína. Upomínky. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Pam ti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a um ní, 1959, s. 216.

ŠStopuji na star-í va-í dce i jífl po del-í dobu rozhodný talent spisovatelský. Kdyby byla dcera va-e hochem, tofl bych já první k ní vám gratuloval i sám na vás naléhal, abyste fládných ne-et ili prost edk , by nadání její k zdárnému dosp lo rozvoji; ale u dívky mají se v ci jinak, práv naopak, tu se musí podobné náklonnosti dusit, v-emo fln obmezovat, jinak nedostojí pozd ji nikdy pat i n úkolu svému a nikdy v n m nedozná pravého -t stí, pravé spokojenosti.⁵⁴ Za odstra-ující vzor jí byla dána francouzská spisovatelka George Sandová, je fl vybo ila z dráhy p edur ené flenám.

Johanka byla tedy z ústavu vzata a doma se vyu ovala pouze francouz-tin a h e na klavír. Ve-kerý p ístup k literatu e a knihám jí byl odep en. ŠBez knih nebyl pro mne fládný flivot, fládná v n m radost, ba fládný sv t, staly se mi knihy pot ebou jako voda, jako vzduch a sv tlo,í ⁵⁵ V této dob se objevují první kritické pohledy Johanky na spole nost a její ád. Necht la se nechat spoutat m -anským prost edím. P emítala o vadách, poklescích a nespravedlivostech sv ta a také o tom, jak by se nechaly upravit tak, aby vyhovovaly v-em lidem.

Po smrti d de ka, rodilého N mce, splnil otec dávno vy ený slib, fle se budou jeho dcery u it eskému jazyku. Sv tlá tak poznala první eskou knihu, kterou jí darovala sestra Sofie. Byly to básn Boleslava Jablonského. Kdyfl za al v roce 1847 d m Rottových nav-t povat je-t dský rodák Petr Muffák, dostala se k rukám Johany celá ada d l p edních eských spisovatel .

Kv li dal-ímu literárnímu pokusu, tentokráte esky psanému deníku, se na Johanku sesypaly dal-í vý itky z otcovy strany. Musela se zap ísáhnout, fle s psáním s kone nou platností nav fldy skoncuje. ŠDeset let úplné ne innosti du-evní, to byla moje p íprava na dráhu literární, a nikdy, tofl mohu ctí svou pe etiti, nebyla bych se osm lila ji nastoupiti, neb p íli- hluboká byla moje úcta k um ní a p íli- rozhodná moje nechut proti ka flnému diletantismu, kdybych se nebyla na ni dostala zcela bez p i in ní svého, zvlá-tní jakousi shodou pom r a náhod, pravým to fatalismem.⁵⁶

V záv re ném odstavci Upomínek Sv tlá hodnotí dobu svého d tství slovy: ŠV takových zmatcích cít více mén jasných a ur itých a rozjímání více mén d sledného,

⁵⁴ SV TLÁ, Karolína. Upomínky. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Pam ti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a um ní, 1959, s. 219.

⁵⁵ Tamtéfl, s. 229.

⁵⁶ SV TLÁ, Karolína. *Z literárního soukromí*. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Pam ti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a um ní, 1959, s. 240.

spravedlivého a oprávněného překročila jsem práh prvního mládí, jarého svého veku, takový byl první záblesk zlatého máje mého flivota.⁵⁷

7. 1. 1852 se Karolina Světlá provdala za Petra Mufláka, rodáka ze Světlé pod Ještěkem. Petr Muflák obdivoval na Johana hluboké vlastenecké cítění. Švédská národní moje mu enictví získalo mi v mém manželství ctitele velmi vcelého, nad jiné mi sympatického, a obápný nář-zápal vlastenecký stal se nejen páskou na srdce k sobě poutající, nýbrž spojil na osudy navždy.⁵⁸

Petr Muflák přivedl do rodiny Rottových spoustu osobností z české společnosti, například Karla a Dušana Lamblovy, Josefa Franta Třámovského. Seznámil ji s Honorátou Zapovou a s jejím kroužkem, s rodinou Ing. Hanuš, bývalého univerzitního profesora, a v roce 1849 i s Bofenou Němcovou, v té době již několik let literární autorkou.

Němcová se stala přítelkyní, ale hlavně velkým zdrojem inspirací pro Karolínu Světlou. Přivedla ji k nadšenému boji za lidská práva švédské. Veliká důvěra zavládla mezi Bofenou Němcovou a Johankou i jejími Rottovými; Němcová chodívala k nim téměř každou neděli i s rodinou, ony navzájem ji navštěvovaly v sobotní odpoledne.⁵⁹ S Němcovou hovořila i o otázkách vztahujících se k české literatuře. Píše o tom ve vzpomínkách *Z literárního soukromí*: Šíř vyřídala jsem konečně Němcové s velikým sice pohnutím, avšak zpěným a bez ostychu, řadu prací spisovatelů, její látky vesnické si obrali, ihned jsem pohledovala, poznávajíc literaturu českou, onen flivel, a řadu jest mi naprosto nepochopitelnou, pro právu tuto tepnu, nejdlejší to v celém ústrojí našeho národního flivota, z něhož se přece vyprýtil veškerý mohutný proud našeho dnešního, jako by schválně podvazovali, nevímajíce si jí, tváříce se, jako by jí ani nebylo. I tážala jsem se Němcové, myslí-li si, řadu by byl rok 48. možným býval, kdyby nebylo v lidu našem jiného, než co nám tlumoční jeho ze flivota a smýšlení jeho objevují a podávají.⁶⁰

Kromě Bofeny Němcové na ni zapůsobila také francouzská spisovatelka George Sandová, která ve své literární tvorbě spojovala ideální představy o flivotu s reálným vykreslením lidské psychiky. Světlou ovlivnila také četba německých klasiků a romantiků, ale i revoluční literatura.

⁵⁷ SVĚTLÁ, Karolina. Upomínky. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 235.

⁵⁸ SVĚTLÁ, Karolina. Z literárního soukromí. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 239.

⁵⁹ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Karolina Světlá, její flivot a její spisy*. Praha: nákladem Spolku pro vydávání laciných knih českých, 1890, s. 32.

⁶⁰ SVĚTLÁ, Karolina. Z literárního soukromí. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 243.

Po smrti svého jediného dítěte, dcery Bofeny, propadla hluboké depresi. Doktor Podlipský, jenž byl snoubencem sestry Sofie, jí jako léčbu doporučil duševní únik. Na jeho popud sepsala novelu ve francouzském jazyce, která byla po následném překladu otištěna pod názvem *Dvojitá probuzení* v prvním ročníku almanachu *Máj* v roce 1858. Touto prací tak vstoupila do českého literárního světa. Podepsala ji jistě pod pseudonymem, který vyvolávala i pro veřejnou další literární tvorbu. Sama jeho vznik komentuje slovy: „Zaslala jsem mu svůj (román) skutečně pod jménem cizím, vypůjčil si Světlou od rodičů svého manžela a nazval se Karolína podle neteře, jíž velice jsem milovala za přítelkyni, která byla s mou dcerkou v jednom měsíci narozena.“⁶¹

Když se Světlá svou první prací dostala do literárního povědomí, vyvstal problém s jejím žánrovým zaměřením. „K čemu píší, pro jak láte Němcové konkurenci? Vždy máme spisovatele dost. Každý směr je zastoupen. Není nám nových zapotřebí. Němcová píše povídky, Růžičková ačkoli básnictví. Zapová vychovatelství a Rettigová se postarala o praktickou flivota stránku. K čemu je třeba vy se namáháte?“⁶², vyžadoval jí okolí. „Víte-li co, Němcová a píší pro lid; obor ten zstaní neporušen její, a když vy mermomocí psát chcete, pište pro salon. Tím by se zároveň dosti citelná mezera u nás vyplnila. Lekturou přiměnou bychom si nejrychleji a nejsnadněji získali vyční kruhy společnosti.“⁶³, cituje Světlá rady, které jí byly dávány.

V roce 1853 navštívila Světlá poprvé Podječádky, kam se vracela každoročně až do roku 1887, kdy se s Ječádem rozloučila naposledy.⁶⁴ Zážitky byla Světlá v Podječádkách jen mocně okouzlena tam již tehdy ječádskou horskou přírodou, která jí, dít tím sta, připadala po všech stránkách velkolepá.⁶⁵ Poté však začala vnímat i více než krásy přírody a flivotu lidu. Brzy si díky svému prostému a upřímnému chování získala dříve svých venkovských přátel. „Navštívím hory, neměla jsem, jak jsem již dříve praveno, tušení, že psát budu, ale v elým jsem byla proniknuta přáním podívat se národu svému až na dno duše. Byla jsem ihned přesvědčena, že toho jinak nedocílím, než splynu-li s ním v jedno.“⁶⁶ Právě a skutečný základ národa spatřila právě v českém venkovském lidu. Stále více si uvědomuje

⁶¹ SVĚTLÁ, Karolína. Z literárního soukromí. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 250.

⁶² Tamtéž, s. 257.

⁶³ Tamtéž, s. 262.

⁶⁴ Manželé Muffákovci jezdili do Světlé pod Ječádem a následně do Doleních Pasek po 24 let téměř každý rok a pobývali zde pravidelně od června do září.

⁶⁵ TYPÍČEK, Josef. *Karolína Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 35.

⁶⁶ SVĚTLÁ, Karolína. Z literárního soukromí. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 305.

hlubokou propast mezi pokryteckou společností ve městě a mravně zalomeným a vnímavým venkovským lidem.

Náplní života Karoliny Světlé se vedle literární tvorby stala též kulturní organizáčníinnost. Byla členkou Spolku svaté Ludmily, jehož dobročinné myšlenky jí však zcela nenaplňovaly. Díky snaze Vojtěcha Náprstka vznikl v roce 1865 Americký spolek dámských členkami tohoto spolku byly ženy toužící po dalším vzdělání. Světlá se stejně jako její sestra stala jeho součástí.

Od r. 1871 spolupracovala v fienském výrobním spolku, jehož byla předsedkyní. Snářila se o rovnoprávnost žen a bojovala za svobodné rozhodování ženy o svém vlastním osudu. Podporovala vzdělávání dívek. V fienském emancipačním hnutí projevovala značnou aktivitu. Světlá o tom i to, že roku 1886 byla v rámci fienského výrobního spolku zvolena členkou výboru, u kterého Vesna v Brně.

Škdyli r. 1911 oslavoval fienský výrobní spolek čtyřicáté výročí své existence, články v fienských časopisech připomínaly nesmírné zásluhy a práci Karoliny Světlé, její organizační schopnosti i schopnost soustědit kolem sebe nadšené a pracovité lidi, oddané cílům spolku.⁶⁷

Roku 1890 vzniká zásluhou Elišky Krásnohorské první české dívčí gymnázium Minerva. V tomto boji jí Karolina Světlá psychicky velmi podporovala. Činnost o zlepšení vzdělávání dívek v letech pak jí pomáhala pokračovat zhoršující se zdravotní obtíže. Spolu s Vojtěchem Náprstkem byla členkou výboru gymnázia.

Roku 1896 vzniká další spolek podporující vzdělávání žen, které bylo stále na nedostatečné úrovni. Jedná se o nadšený spolek pro ostatní fienské organizace, Ústřední spolek českých žen. Vedením 34 členného výboru se formálně stává Karolina Světlá.

V roce 1874 se zdravotní stav Karoliny Světlé opět zhoršoval. Její spisovatelská činnost byla narušena o ní chorobou. Po úspěšném zlepšení zraku začala Světlá roku 1877 opět psát, ale povídka *Pi-la do rozumu* byla posledním dílem, které napsala vlastní rukou. Své poslední práce byla donucena diktovat své neteři Anežce Slukové.

Kromě o ní choroby, jež jí ztrpčovala život již od mládí, trpěla Světlá ještě dalšími tělesnými neduhy, které jí také omezovaly. To popisuje i Anežka Šermáková o Slukové: „Já sama neznám v životě Světlé jediného oddílu, aby byla bývala úplně zdravá. Vada srdce ní,

⁶⁷ NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, s. 76.

choroba plic, rheumatismus, katarrhy r zného druhu, to v-e ji vedle choroby o ní st ídav trápilo a ztrp ovalo fivot.õ⁶⁸

šKarolina Sv tlá se nedoffila svých sedmdesátin, p ipadajících práv do posledního roku století, do roku 1900. Po zna ném fyzickém utrpení zem ela ti-e, klidn ó v spánku ó ve svém byt v Praze na Karlov nám stí v dom u Kamenného stolu dne 7. zá í 1899.õ⁶⁹

1.3. Literární tvorba Karoliny Sv tlé

Literární dílo Karoliny Sv tlé je velice rozsáhlé a r znorodé. Povídky a romány jsou zasazeny do dvou zcela odli-ných prost edí, pražské m – anské spole nosti a je-t dského venkova. Literární odkaz Karoliny Sv tlé zahrnuje r znorodou prózu od d jov vypjatých román p es povídky a romaneta afl po flánrové drobnokresby.⁷⁰ Nejplodn j-ím obdobím Karoliny Sv tlé byla léta 1860 - 1870, kdy vznikly v-echny její velké romány.

Do literatury vstoupila Sv tlá novelou *Dvojí probuzení*, která byla oti-t na v roce 1858 v almanachu *Máj*. Literární po átky autorky jsou charakterizovány sentimentálními salónními p íb hy, které lí í osudy flen ob tujících se v zájmu vlasteneckých ideál a morálních zásad. šSalonní novela v-ak byla prestižním útvarem s bohatou tradicí, byla doménou vysokého stylu, a tedy svým zp sobem synonymem literárnosti, a to v-echno za ínající adeptku literatury nemohlo nep itahovat.õ⁷¹ V této dob vznikly novely *Spole nice* (1859), *Sestry* (1859), *Zamítání* (1860) a *Líbánky koketiny* (1860).

šV obecném pov domí Karolina Sv tlá rozhodn nefiguruje jako salonní typ. Vfdy se naopak zd raz uje, jak byla tato spisovatelka – astná, kdyfl se dokázala ze svazujícího salonního prost edí vymanit. V na-ích myslích je zafixován obraz Karoliny Sv tlé, jak okamflit po p íjezdu na letní byt strhává z hlavy klobouk, odkládá tísnící –n rova ku a v krátkých sukních a –átku uvázaném na babku b há po je-t dských stráních, kone n ó alespo na as a z ásti ó osvobozená od dusivých spole enských konvencí.õ⁷²

P i práci na salónních novelách Sv tlá narazila na velký nedostatek, a to na absenci konversa ní mluvy. šScházelo mi celé mnofství názv pro ty které pot eby hmotné i du-evní nejen vy-ích stav , ale i vy-ího vzd lání. Ve spisech sou asných spisovatel taktéfl jsem

⁶⁸ ERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, Anetka. *Vzpomínky na Karolinu Sv tlou*. V Praze: J. Otto, 1909, s. 19.

⁶⁹ TPI ÁK, Josef. *Karolina Sv tlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 125.

⁷⁰ Srov. ECH, Leander. *Karolina Sv tlá. Obraz literárn historický*. Tel : E. Tělc, 1908, s. 46.

⁷¹ MOCNÁ, Dagmar. *Salonní novely Karoliny Sv tlé*. In: LORENZOVÁ ó PETRASOVÁ. *Salony v eské kultu e 19. století*. Praha: KLP, 1999, s. 148. ISBN 80-85917-43-2.

⁷² Tamtéfl, s. 147.

jich nenalezala. Nadarmo jsem se p e b írala v mluvnicích a slovnících, pátrajíc po pot ebných výrazech a obratech. Jak ásto jsem se nad rukopisy svými netrp liv rozplakala, závidíc jiným národ m, zejména Francouz m, vyt íbenost aíl stereotypní jejich frazeologie!⁷³

Mezi hlavní znaky salon v díle Karoliny Sv tlé pat ilo m – anské prost edí a salon nemusel být nutn lokalizován do m sta. Naopak nej ast j–ím d ji–t m byl venkovský záme ek v podhorské krajin . Pokud se jedná o m stský d m, tak je vřdy obklopen velikou zahradou, jako nap íklad v novele *Spole nice*. P íroda v prózách vytvá í rámecek pohnutých milostných p íb h .⁷⁴

Na sklonku 60. let p estala být pro Sv tlou salonní novela atraktivní. K ústupu tohoto flánru p isp lo i autor ino zaujetí je–t dskou tematikou na p elomu 60. a 70. let. Jifl v roce 1858 napsala povídku s vesnickým nám tem s názvem *Sefka*. Na salonní novely pak Sv tlá navazovala v pr b hu 80. let prost ednictvím tenden ních próz, nap íklad v románu *Milá ek lidu svého*.⁷⁵

První látkovou oblastí tvorby Karoliny Sv tlé se tedy stalo zobrazení vy–ích společenských kruh . Tuto ást jejího díla tvo í men–í romány zam ující se na flivot m – anských rodin a salonní novely. V dílech je význa ná role kritiky a sarkasmu p í lí ení povah a p ízemních zájm hrdin . Je znatelné, fle prost edí, jefl Sv tlá popisuje, jí bylo cizí a nep átelské.

Sv t, který vykreslila ve staroprafských povídkách a románech, jí byl podstatn blifl–í nefl prost edí salón , jelikofl n které p íb hy znala jifl z otcova vypráv ní. Zobrazila v nich náklonnost k osvícenství, dramatické rozchody výjime ných dívek a flen s pový–eneckým sv tem bohatých n meckých dom a jejich sympatie k e–ství. asov spadají do doby od sklonku 18. století po rok 1848. Romány se vyzna ují vzruchem a nap tím. V povídkách ob–írn charakterizovala postavy a prafské prost edí. Povídky prokreslují nap tí mezi mravy rodi a jejich d tmi, které prahnou po volnosti a sebeur ení.

Inspirace, které zpracovala ve svých staroprafských prózách, slýchávala jifl ve svém d tství, kdyfl její otec, Eustach Rott, s ní a její sestrou fiofíí podnikal vycházky po Praze, kde jim ukazoval nejenom zajímavá místa, ale také vypráv l o lidech, kte í zde flili. šJest zajisté málo po Praze koutk a koute k , pr chod atd., kdefl bychom se nebyly s otcem octly, a v–ude jsme sly–ely od n ho bu kousek románu, neb veselohry, neb tragédie, vzácným

⁷³ Srov. SV TLÁ, Karolína. Upomínky. In: SV TLÁ, Karolína. *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Pam ti. Literární dokumenty*. Praha: SNKLHU, 1959, s. 149 ó 150. ISBN neuvedeno.

⁷⁴ Srov. Tamtéfl, s. 149 ó 150.

⁷⁵ Srov. MOCNÁ, Dagmar. Salonní novely Karoliny Sv tlé. In: LORENZOVÁ ó PETRASOVÁ. *Salony v eské kultu e 19. století*. Praha: KLP, 1999, s. 152 ó 153. ISBN 80-85917-43-2.

mistrovstvím vypravované.⁷⁶ Tím v ní její otec vzbudil nejen zájem o historii, ale probouzel v ní také nevdomlásku ke své rodné vlasti.

V roce 1861 se Svtlá pokusila o společenský román. Zde chtěla zachytit určitý úsek české historie, jenž by ale zároveň odpovídal na některé závažné problémy společnosti. Tímto románem byla *První e-ka*. V *První e-ee* proti sobě poprvé postavila zkažené měšťanstvo a prostý český lid.

Hlavním rysem staroprafských próz je umístění děje do dob nejhlubšího národního úpadku, ve kterých hlavní postavy fungují jako překopníci národních myšlenek nebo jiných občanských hnutí, jak tomu je například v románech *První e-ka* (1861), *Zvoneková královna* (1872), *Poslední paní Hlohovská* (1870).⁷⁷ V prafských povídkách se objevují charakteristiky lidí a kresba jejich omezené společenské sféry. Jsou to povídky *Dcera otce svého*, *Mladá paní Zapletalová*, *Na koatkách*, *erný Petíek* (1871).

Romány Svtlá špeleli ovala postavami různých typů, často ať neplehlná splétala fabuli, rozváděla a kupila dějové epizody, umně budovala kompoziční podory; vytvářela hrdiny citově exaltované, ploché, ovládané sítmi spletitých intrik, hnané prudkými vášněmi i jednostranným myšlením, osnovala děje romanticky tajuplné, plné neuvěřitelných náhod, leckdy ať hrzostrané, ohromující záhadami.⁷⁸

Za nejvýznamnější část tvorby Karoliny Svtlé je považována jeťská próza. V této tvorbě sledovala především dva záměry. Snářila se podat nezkršenou charakteristiku tamního lidu a zároveň eít děleflité etické problémy. Šhledání mravního jádra lidu tvoří základ jeťské prózy K. Svtlé.⁷⁹

Roku 1853 Svtlá poprvé pobývala v jeťském kraji, který nadále kařdoro n po dobu paticeti let navřvovala. Rodný kraj svého manřela si Svtlá velice brzy oblřbila. Byla okouzlena tamní horskou krajinou i místním vesnickým kolektivem. Zprvu ji literárně ale přli-nezajřmal, stala se pouze jeho pozorovatelkou a posluchačkou tamních přbřhů.

Literární objevitelkou Podjeťdí se málem stala uřl Bořlena Nmcová, konkrětně v roce 1850, kdy její manřel úadoval v Liberci. Tehdy se Nmcová několikrát vypravila mezi tamní venkovský lid, ale pokařdě se její spisovatelské a sbřratelské pokusy setkaly s nezdarem. Lidé k

⁷⁶ SV TLÁ, Karolina. Upomřinky. In: SV TLÁ, Karolina. *Zliterárního soukromí I: Vzpomřinky. Pamřti. Literární dokumenty*. Praha: SNKLHU, 1959, s. 151.

⁷⁷ Srov. NOVÁK, Arne. *Zvony domova; Myřlenky a spisovatelé*. Praha ř Brno: Novina, 1940, s. 319.

⁷⁸ EPKOVÁ, Marie. *Vypravřské umřní Karolřny Svtlé: K promř nám tēmatu a tvaru jeťské prózy*. Ústř nad Labem: Severo-ěské nakladatelství, 1977, s. 14.

⁷⁹ POHORSKÝ, Miloř(red.). *D jřny-ěské literatury. III. dřl, Literatura druhé polovřny devatenáctého stoletř. 1. vydání*. Praha: ěskoslovenská akademie vřd, 1961, s. 128.

Němcové postupovali nedvěřlivě, domnívali se, že má nějaké skryté úřední záležitosti. Proto Němcová Karolinu Světlou před jejím odjezdem do Podječtiny varovala, že pánův je tam sice krásná, ale lidé málo hovorní a chladní.⁸⁰

Podječtinský lid fil je v té době svými starodávnými tradicemi, proto se také v ječtinské próze Světlé objevuje velké množství poekadel, přísloví, zvyků a obyčejů a pranostik. Šbedlivým pozorováním venkovského života dospívá i k přesvědčení, že právě ti nejprostší a nejchudší lidé v tehdejší sociální rozvrstvené vesnici jsou i nejupřímnější a pozornosti nejhodnější.⁸¹ Staví do protikladu naduté sedláky a chudé pracující chalupníky. Světlá se snažila podat charakteristiku venkovského lidu a zobrazit nezkreslenou tvář vesnického života.⁸² V lidových charakterech ječtinského lidu spatřovala ztělesnění svého etického ideálu.

Skutečné příběhy, které se na venkov odehrály, jí pak sloužily jako východisko pro příběhy literární. Svá díla těhle zasazovala do reálného prostředí. Předlohou pro povídky a romány se tak staly konkrétní vesnice a stavby.

Ječtinské prostředí inspirovalo spisovatelku i po stránce jazykové. Studovala zderení, přísloví, zkrasky a povídky. Tyto zdroje pak využila ve svých dílech. Když si stěžovala Hádkovi na svoji nedostatečnou jazykovou vybavenost, odpověděl jí: „Zevně na nich mluvnic dohromady nenaučíte se za rok tolik, co vyzískáte za jediný měsíc, budete-li pozorná a s uvidomím naslouchati, kterak ve vašem Ječtinském mluví lid, což, doufám, beztoho jistě iníte.“⁸³

Dležitou roli hraje v jejích prózách také pánův. Stíhají se básnické popisy a líčení krajiny s druhou tváří pánův, což jsou například živelné pohromy. Spisovateliny názory na pánův se měnily a kolísaly, a nakonec dospěla k averzi vůči pánůvu. Objevuje se tak revolta proti nezmenitelným zákonům pánůvu a neustálý boj lidí s ním. V románech je proti sobě postavena pánův a lovka. Popisy pánůvu emočně podporují danou situaci nebo jsou to

⁸⁰ TPI ÁK, Josef. *Ječtinská Karolina Světlá: Karolina Světlá v dopisech o ječtinských horách a jejích lidech*. Liberec 1958, s. 23 a 24.

⁸¹ TPI ÁK, Josef. *Karolina Světlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 37.

⁸² Jistě za života Karoliny Světlé se objevovaly na tuto problematiku protichůdné názory. Leader se ve své studii zabýval otázkou pravdivého zobrazení ječtinských charakterů v autorině díle. Dochází k závěru, že postavy v prózách idealizovala, i když se proti této výčitce sama bránila. Postavy nejsou smyšlené, ale jejich povahy jsou zesílené, aby tak byl zvýšen jejich účinek na čtenáře. Šikl kreslí pak lidu, jakými by mohli být, ne jakými by mohli být a méně ječtinskými jsou. (Šikl) i tu jako v celé činnosti své podléhá romantickému názoru o idealisování, čímž nejpatrněji od moderního realismu se liší. (ECH, Leander. *Karolina Světlá: Kritická studie*. Brno: Hlídka literární, 1891, s. 82 a 83).

⁸³ SVĚTLÁ, Karolina. Z literárního soukromí. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 255.

zámrn protikladn stavné obrazy krásné p írody, ale lhostejné k lidským osud m a nezú astn né lidskému trápení.

V je-t dských povídkách je velkou dávkou uplatn na autor ina schopnost pozorování a vcít ní se. Jejich základem je v t-inou charakteristika postavy a d raz na význa ný detail. V povídkách z po átku –edesátých let vykresluje Sv tlá obraz fleny, jeffl je mravn a citov u-lechtilá. Tato flena dokáffe p ínést ob pro mufla, kterého miluje. Vzniklo tak n kolik povídek, z nichffl práce *O krej íkov Aneflce* (1860), *Skalák* (1863) a *Lama a jeho dcera* (1872)⁸⁴ jiffl p edpovídají tematický základ budoucích je-t dských román . šO stupe vý-e pokro ıla paní Sv tlá ve své nejbffle p í-tí kresb Skalák. Skalák dává nám jiffl tu-iti, k jakému e-ení spole enských a mravních otázek dosp je spisovatelka ve svých románech, Je-t d za jevi-t majících. Skalák jest ervánkem Vesnického románu, *K íffe u potoka, Frantiny, Nemodlence*.⁸⁵ Tato povídka uzavírá rané období je-t dských povídek. Vyufflívá motiv zobrazení u-lechtilého lov ka a jeho lidství.

Jednou z prvních rozpracovaných prací s je-t dským nám tem byla povídka *Lesní panna*, na které za ala Sv tlá pracovat v lét 1858. V dopise své sest e se zmi uje, fle zpracovává pov st o lesní pann , kterou jí vypravoval tchán.⁸⁶ Jiffl v této první práci s je-t dským nám tem je tedy patrný vliv tradovaného vypráv ní v rodin Muflákových, podle kterého m l jeden z jejich p edk za flenu lesní pannu. Od svého tchána získala, podle svých slov, jen velice málo informací, tchán jí p íb h p evypráv l jen n kolika málo slovy. Sv tlá proto vypráv ní o lesní pann uchopila, p etvo ıla ho a vsadila jako symbolickou paralelu ke svému vypráv ní do povídky se stejnojmenným názvem.

Motiv dvou kontrastních prost edí a v rnost svému kraji se objevuje v povídce *Sefka* (1858). Tato povídka není, oproti *Lesní pann* , zaloffena na pov sti, ale na skute né události. P edobrazem byl Sv tlé pro napsání *Sefky* osud manflelova nejstar-ího bratra, který se s celou rodinou ze sociálních d vod odst hoval z je-t dských hor do ciziny. Reálnost p íb hu je výslovn zd razn na v dov tku, kde Sv tlá vyjad uje svou bolest nad Sef iným osudem, p i emfl ji p ímo oslovuje šsynovkyn drahá!õ

A koli d íve neffl na této próze za ala Sv tlá pravd podobn pracovat na povídce *Lesní panna*, *Sefka* je první vydanou je-t dskou povídkou. Roku 1859 byla oti-t na v asopise

⁸⁴ Název šLama a jeho dceraõ byl pouffit pouze v prvním vydání povídky v asopise Zlatá Praha v roce 1864. Od druhého vydání (Praha: J. Otto, 1872) vycházela jiffl pod názvem šLama a jeho dít õ.

⁸⁵ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Karolina Sv tlá, její ffivot a její spisy*. Praha: nákladem Spolku pro vydávání laciných knih eských, 1890, s. 93.

⁸⁶ TPI ÁK, Josef. *Je-t d Karoliny Sv tlé: Karolina Sv tlá v dopisech o je-t dských horách a jejích lidu*. Liberec 1858, s. 79.

Posel z Prahy. Lesní panna byla poprvé oti-t na afl v roce 1863 ve t etím ro níku *Boleslavanu*.

Prvním významn j-ím je-t dským dílem je povídka *O krej íkov Anefke* (1860). Postava Anefky se stala jakousi p edlohou, základním typem, z n hofl se vyvíjejí v-echny dal-í hlavní flenské postavy je-t dských povídek a román . Karolina Sv tlá v povídce zpracovala téma, kdy lov k v ící v nadosobní ád a trvalé lidské hodnoty, nedbalý spole enským p edsudk m je ochoten v-e ob tovat pro milovanou osobu.⁸⁷ Sv tlou inspirovalo k napsání této povídky vyslechnuté vypráv ní o pa-erácích.

šDal-í d leffité novum povídky *O krej íkov Anefke* je obraz konfliktních lidských vztah , na jejichfl zauzlení, vývoji a e-ení závisí fabule a vlastn celá výstavba povídky. Také v tomto ohledu m fleme srovnávat s je-t dskými prvotinami.⁸⁸

Prvotní impulzem k sepsání povídky *Skalák* (1863) se stalo p ímé setkání s reálným p edobrazem jedné z hlavních postav ztvárn ných v povídce. P ed autor inýma o ima se odehrálo pouze tragické zakon ení p íb hu, s jehofl po átkem a celkovým pr b hem se seznámila dodate n , z vypráv ní tchyn Barbory Muffákové.⁸⁹ S dívkou se seznámila práv v okamffiku, kdy pochovávala sama svého milého, který spáchal sebevrafdku. Tento in ji inspiroval natolik, fle se rozhodla jej vyuffit pro svou novelu. Z -etnosti zm nila jména a upravila n které pom ry.⁹⁰ Novela *Skalák* je obflalobou m - ácké spole nosti a její fale-né morálky, která p ivodila Rozi ce a Skalákovi tragédií. Tuto obflalobu autorka nejkonkrétn ji vyslovuje v záv re ném dov tku, který se pouze na první pohled jeví jako objektivní zpráva o vid ném p íb hu.⁹¹

Ve *Skalákovi* šúst ední tematický motiv prochází celým dílem jako jeho kompozi ní i významová osa, podpírající pr b flnou výstavbu a rozvíjení tematického plánu. (í) Skalákem se uzav ela první etapa je-t dské prózy Karoliny Sv tlé. Tehdy autorka hledala a v posledních dvou pracích našla její specifické téma ó obraz u-lechtilého lidství. Vznikl povídkový útvar, v n mfl se pozornost soust edila na vykreslení dvou hlavních postav v jejich elementárním rozporném vztahu, charakterizovaných jen potud, aby byla vystifena jejich

⁸⁷ EPKOVÁ, Marie. *Vyprav šké um ní Karoliny Sv tlé: k prom nám tématu a tvaru její je-t dské prózy*. Ústí nad Labem 1977, s. 21.

⁸⁸ Tamtéfl, s. 21.

⁸⁹ ÍHA, Ivo. Zpráva o realit a tv r í osobnost. In: *Perla v Hrubé kazajce*. Klatovy 2005, s. 23.

⁹⁰ SV TLÁ, Karolína. Z literárního soukromí. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky, pam ti, literární dokumenty*. Praha 1959, s. 294 ó 295.

⁹¹ TPI ÁK, Josef. *Karolina Sv tlá*. Praha 1966, s. 142.

dlová funkce a z etelná významová nápl , aby se mohly stát nositelkami tématu.⁹² Dlová linie je charakteristická výraznou gradací, ale je vedena přímo a e.

Podn t k napsání povídky *Lama a jeho dcera* (1864) nezískala tentokrát Sv tlá z tradovaného vypráv ní, ale inspirací jí byl skute ný lov k ze sousedství. Sv tlá ve svých vzpomínkách *Z literárního soukromí* vzpomíná na setkání se starým lama em, který se stal modelem pro pozd j-í postavu lama e v povídce, která vy-la poprvé v roce 1864 v asopise *Zlatá Praha*. V dopise sest e ze dne 4. srpna 1863 pí-e, fle jí starý Anto- , lama v místním lomu, vypravoval o svém flivot , který ji fascinoval, považovala ho dokonce za jednoho z nejroz-afn j-ích ob an celého okolí, a fle má v plánu jeho flivot zpracovat v n jaké své dal-í povídce. Lama e postavila do situace, kdy se jeho dcera zamilovala do syna nep ítele jeho rodiny a podle svých slov ho nechala jednat tak, jak by zajisté jednal, kdyby se tak skute n stalo.⁹³ V povídce je rovn fl zaznamenána celá ada mizejících folklórních prvk , pov r a místních pov stí. Oblast zaklínání a ar výrazn ji vstupuje do je-t dské prózy prost ednictvím této povídky poprvé, v ur ítém úseku p íb hu dostává dokonce d leffitou dlovou úlohu, kdy se Vilík snaží svým arováním získat Dorot inu náklonnost.

Povídka Lama a jeho dcera je zlomová tím, fle zde spisovatelka poprvé detailn vykresluje portrét postavy, konkrétn lama e. Tato snaha o postihnutí psychologie a jednání postav je dal-ím stupn m ve vývoji spisovatelky, který vrcholí v je-t dských románech.

Poslední povídkou p ed nástupem je-t dských román je povídka s názvem *Z Je-t da*. V této povídce jde o literární zpracování pov sti o loupefnících. V dramatickém d ji povídky se odráflí revoltující my-lenka, fle není rozdíl mezi násilným chováním loupefník a sobeckým chováním pán .

St edem autor iny pozornosti ve ty ech objemných románech (*Vesnický román, K ífl u potoka, Frantina a Nemo dlenec*) se staly výjime né mravní osobnosti, které silou své lásky a ob tavosti bojují proti zlu, sobectví, touze po majetku, nelidskému vyko is ování panstvem a duchovní zaostalosti. Postavy, p edev-ím fleny, proflívají vnit ní zápas mezi milostným citem a mravní povinností. Této konflikt kon í zpravidla pop ením osobního citu a vít zstvím obecného zájmu. Stavba román je založena na principu kontrast .

Prvním románem z je-t dského prost edí je *Vesnický román*, který Sv tlá napsala v roce 1864 a posléze uve ejnila v Hálkových *Kv tech* v roce 1867. Propracovanou psychologickou kresbou charakter , p edev-ím pak flenských postav, posunula Sv tlá

⁹² EPKOVÁ, Marie. *Vyprav ské um ní Karoliny Sv tlé: k prom nám tématu a tvaru její je-t dské prózy*. Ústí nad Labem 1977, s. 35.

⁹³ SV TLÁ, Karolína. *Z literárního soukromí*. In: *Z literárního soukromí I: Vzpomínky, pam ti, literární dokumenty*. Praha 1959, s. 302 ó 303.

možnosti české prózy v individualizaci lidských typů a otevřela cestu k realistickému pojetí vztahu jedince a společnosti.⁹⁴ V díle *Vesnický román* Světlá pohlíží hlouběji do duševní, citové i morální sféry postav, což je oproti povídkám jeden z nejvýraznějších nových rysů. Také zde poprvé v české próze vyuffívá techniky vnitřního monologu.

Druhým je-tiským románem je *Kříž u potoka* (1868), kde je-t více rozvířila prostor pro děj i postavy. ŠV tematickém plánu *Kříže u potoka* se dostává do středů pozornosti motiv etické náplně a mravní obrodného působení milostného citu, který jsme dosud v je-tiské próze sledovali jako dílejší tematický prvek. V *Kříži u potoka* je postaven do popředí a mimoto spojen s myšlenkou krajního sebezapření a odřikavosti ve prospěch hodnot, které pesahují flivot a význam jedince.⁹⁵ Tento motiv se objevuje ufl ve *Skalákovi*.

V roce 1869 píe Karolina Světlá prózu *Kantárické*. *Kantárické* je próza diametrálně odli-ná od předchozích dvou. Tato literární práce je spojujícím článkem mezi je-tiskými romány a povídkami. Měeme ji za adit do obou těchto kategorií. ŠNa román ve smyslu Vesnického románu, *Kříže u potoka* nebo *Frantiny* není její téma dosti nosné, na povídku je však celá skladba příliš rozsáhlá. Její chudší námět, vcelku prostá fabule, jednoduchý konflikt i myšlenková náplň by nepochybně doily uplatnění i v kratší próze.⁹⁶ V díle je obsafleno bohaté vyobrazení vnějšho prostředí. Autorka se zde přiklání především k detailnímu popisu venkovského lidu ve všech jeho specifických. Soustřeuje se zejména na výstifné zobrazení bflného flivota, který je propleten povrami a nejznámějšími rituály. ŠV tom je dleflitost tohoto díla, vzhledem ke smru vývoje, který se v je-tiské próze objevuje po vzniku románů.⁹⁷ Oproti ostatním je-tiským románům je *Kantárické* výjimečné svým závěrem. Jako jediná končí neobvyklým – astným koncem, a to svatbou ústřední dvojice.

Frantinu Karolina Světlá napsala v roce 1870. V tomto díle je pozornost více upřena na hlavní postavu, která však oproti předchozím flenským hrdinkám přichází na scénu již jako svérázná a silná osobnost. Jednotlivé fáze Frantinina flivota jsou v retrospektivním pohledu zpřeházeny, což je téfl v její tvorbě nové.

Posledním je-tiským románem je *Nemodlenec* (1875). V něm vyvrcholila autorčina snaha nalézt souvislosti výjimečných osobností z lidu s tradicí reformátního náboflenského v domě a zaloflit povahokresbu svých postav nejen sociálně, nýbrfl i historicky.⁹⁸ V *Nemodlenci* je patrný i určitý tvůrčí zlom. Měeme zde pozorovat stagnaci tématu, rozpad

⁹⁴ Srov. EPKOVÁ, Marie. *Vypravěské umění Karolíny Světlé: K problematice tématu a tvaru její je-tiské prózy*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977, s. 49.

⁹⁵ Tamtéfl, s. 52.

⁹⁶ Tamtéfl, s. 179.

⁹⁷ Tamtéfl, s. 179.

⁹⁸ Srov. Tamtéfl, s. 201.

celistvosti a ve srovnání s předchozími romány je *Nemodlenec* plnělnost postavami. Obsahuje také největší množství filozoficko-náboženských úvah.

Další etapou povídek jsou práce, které spisovatelka zaměřuje především k prokreslení charakteru postavy. Shrnula je do knihy *Kresby z Ještědů* (1880). Šlo jsou její drobnější práce z Ještědů v jádru povahokresbami, v nichž zpracovaná studie charakteru znamená tak jako v e, dlová zápletka pak skoro nic;í⁹⁹ Povídky obsahují stylové rysy flánrové drobnokresby. Karolína Světlá zde zdůraznila citovou hloubku prostého venkovského člověka, jež především v rázovitých, humorných i tragických postavách. Světlá jistě v těchto povídkách nechce obsáhnout celý život postav, nýbrž pouze jeho určitou část.

Na autoriných pozdních povídkách je zřejmý vliv dobového literárního diskurzu o reálném spodobování skutečnosti. V povídkách se uplatí realistické tendence, čímž se výrazně odlišují od autoriných prvních ještědských povídek. V realistickém duchu napsala Světlá jistě povídku *Mladší bratr* (1871), kterou však do *Kreseb z Ještědů* nezahrnula. Následovaly povídky *Nebofka Barbora* (1871), *Hubička* (1871), *Námluvy* (1872), *Přítel do rozumu* (1878) a *Teta Vavřincová* (1879). Tyto šobrázky z vesnického flivota¹⁰⁰ pak autorka sama shrnula do samostatného souboru, který vyšel v roce 1880 knižně. Motivy těchto povídek můžeme také pozorovat jistě v *Kantárech*, díle, které autorka napsala jistě v období mezi ještědskými romány.

V roce 1880 Světlá připsala dvě romanticky pojaté povídky *Modřín Marie Terezie* a *Meluzína*, v nichž zachycuje ještědskou tradovanou vyprávění.

Poslední ještědské prózy se vyznačují rozrůzností tematického záměru. Každá z povídek má ideovou samostatnost, přičemž jediným spojujícím prvkem je to, že Světlá v těchto prózách vždy vykresluje nějakou nevšední lidskou povahu. Jedná se o povídky *Kterak se dohodli* (1887), *Ze starých časů* (1889), *Ten národ* (1872), *Josef Josef* (1887), *V trnách* (1888), *Blázinec* (1891), *V hloftínách* (1885), *U sedmi javorů* (1890), *Divousové* (1882), *Z vyprávění staré flébrky* (1884), *erná divizna* (1887). Do všech těchto povídek pronikají značně romantické tendence.

Ještěd byl Karolíně Světlé vpravdě útočištěm. Pro její literární tvorbu měl však ještěd další základní význam: z jeho podnětu Světlá pak postupovala jinak i k svým ostatním, tematicky mimoještědským pracím. Ještědský lid jí totiž naučil hledat a vidět i v oně staré

⁹⁹ NOVÁK, Arne. *Zvony domova; Myšlenky a spisovatelé*. Praha a Brno: Novina, 1940, s. 316.

¹⁰⁰ Název podtitulu knihy.

Praze, kterou si pamatovala ze svého mládí, jiný svět, nejl jaký ji kdysi obklopoval ó svět prostého lidu.¹⁰¹

Od 80. let p evládla v autor in tvorb próza tenden ní, která p edev-ím idealizuje p íkladné postavy. Tenden nost ovlivnila jak prózu vycházející z prost edí pražského, tak z prost edí je-t dského.

Do této skupiny pat í ada novel, povídek i rt, v nichfl se Sv tlá soust e ovala p ímo a bezprost edn na ideovou, tenden ní stránku. Tak reagovala na asové otázky své doby. Literatura jí byla nástrojem i prost edkem, jímfll cht la v duchu svých zásad výchovn p sobit na široké vrstvy svých tená . Tyto povídky m flme v r zné mí e zastoupení najít ve v-ech obdobích její literární innosti.¹⁰²

První skupinou jsou ohlasy 60. let. Sv tlá tehdy byla na po átku své literární dráhy. Pod prvními dojmy z nástupu tehdej-í nové básnické generace a ohlas k almanachu *Máj* se rozhodla napsat novelu *Láska k básníkovi* (1860). Tato novela byla azena i do salonních novel, ale je nutné podotknout, fl Sv tlá zde zpracovala odraz my-lenek a idejí májovc . K napsání této novely se jí stalo základem Hálkovo vypravování. šVyznal se nám totiž tém mimod k, fl zbolfl uje jednu z dospívajících fl ek svých, dívku to dle jeho popisu velmi u-lechtilou, zámožné rodin nálefljející.¹⁰³ Práv proto si Sv tlá za hlavní hrdinku vybrala dívku, která se zamiluje do básníka.

Po vydání druhého ro níku *Máje* se za aly ozývat hlasy, fl Sv tlá se odchýlila od sm ru Tylova, který byl jífl díve prohlá-ován za vzor eského novelisty. Sv tlá se proto rozhodla, fl napí-e novelu práv v Tylov duchu. Tak vznikla tenden ní novela *Za májového ve era*. (1860).¹⁰⁴

Ke konci 60. let vydala Sv tlá je-t jednu novelu ó *N kolik dní ze flivota pražského hejska* (1863). V této novele zpracovala polské národní obrození, které znala z vypravování svého -vagra. Toto dílo bylo p eloflno i do pol-tiny. Díky tomu se Karolina sp átelila s manflfli Grabowskými, také spisovateli, kte í se stali jejími velkými obdivovateli a propagátory v Polsku.¹⁰⁵

¹⁰¹ TPI ÁK, Josef. *Karolina Sv tlá*. Praha: Melantrich, 1980, s. 38.

¹⁰² TPI ÁK, Josef. asové ohlasy Karoliny Sv tlé. In: SV TLÁ, Karolina. *asové ohlasy*. Praha: SNKLHU, 1958, s. 671.

¹⁰³ SV TLÁ, Karolina. Z literárního soukromí. In: SV TLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Pam ti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a um ní, 1959, s. 266.

¹⁰⁴ TPI ÁK, Josef. asové ohlasy Karoliny Sv tlé. In: SV TLÁ, Karolina. *asové ohlasy*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a um ní, 1958, s. 674.

¹⁰⁵ Tamtéfl, s. 674.

70. léta jsou významným mezníkem v tvorbě Světlé. Její národní cit zesiloval a nabíral konkrétních podob díky různým historickým událostem, které se v této době udály. Zaslala se tedy intenzivně v nově nastávající otázce tehdejší národní soustavnosti, tj. národního obranného boje, kterou zpracovávala až do konce své literární činnosti. Pokud necháme stranou estetickou funkci těchto děl a podíváme se na ně z hlediska úkolu, kterým chtěla propagovat české vlastenectví, pak Světlá tento úkol jednoznačně splnila.¹⁰⁶

80. léta byly nejplodnějším obdobím tendenčních povídek a novel Světlé. Hned na začátku napsala soubor povídek *Ohlasy roku 1848*, ve kterých se snažila ovlivnit revoluční rok 1848, šedesáté léta, jí sama ve svém životě tolik udělala, na jejichž demokratických ideách stavěla i své další názory a politické přesvědčení a její obraz se snažila v osmdesátých letech aktualizovaně podat soustavně. Tyto ohlasy se skládaly z povídek *Z ovzdušných barikád* (1880), *Ti chvíle*, (1880), *Bludička* (1881), *Pán a sluha* (1882) a *Mlha* (1884). V 80. letech také Světlá přepracovala román *Miláček lidu svého* (1882).

Literární tvorbu Světlé doplňují práce memoárové. V těchto dílech (*Upomínky, Z literárního soukromí, Nkolik archů z rodinné kroniky, Ještě nkolik archů z rodinné kroniky*¹⁰⁸) autorka otevírá historii rodu Rottových, popisuje své dětství a dospívání a vykresluje prostředí Prahy, jež znala z otčova vyprávění.

¹⁰⁶ TYP I ÁK, Josef. *Časové ohlasy Karoliny Světlé*. In: SVĚTLÁ, Karolina. *Časové ohlasy*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, s. 675.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 678.

¹⁰⁸ *Nkolik archů z rodinné kroniky a Ještě nkolik archů z rodinné kroniky* nejsou typická memoárová díla, ale spíše vzpomínkové příběhy beletristického charakteru. (TYP I ÁK, Josef. *Ediční poznámky a vysvětlivky*. In: SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 529.)

2. Náboženství v 19. století

V této kapitole naší práce se pokusíme nastínit nejpodstatnější aspekty náboženské problematiky šedesátého 19. století, přičemž na náboženství nazíráme z několika hledisek, která se nám jeví nejvýznamnější pro analýzu a interpretaci jevtiských próz Karoliny Světlé. Proto jsme tuto část rozdělili do tří tematických okruhů, jenž korespondují s jednotlivými podkapitolami ve třech, hlavních, částech naší práce. Exkurz do historických souvislostí náboženské problematiky 19. století je pro nás neopominutelný, jelikož na základě nich můžeme lépe interpretovat náboženské myšlenky postav, projevy náboženských postojů a vykreslení básnického světa propojeného s církevním rokem v prózách Karoliny Světlé.

Náboženství a především katolická víra byly skutečnými i proklamovanými principiálními fundamenty habsburské říše. Představa, že by říši obýval někdo, komu by byl pocit víry cizí či neznámý, nebyla pro současníky akceptovatelná. Rozdílný byl jen přístup recepce víry a vnitřní přístup individua k božskému. Každé tehdejší náboženství však v sobě obsahovalo tytéž složky i základní pilíře a těmi byla víra v Boha, láska k bližnímu, pokora k božskému prozřetelnému tvoreni a posmrtná naděje spasení. Tyto pilíře náboženského chování byly zakomponovány i do vládní politiky, která nebránila i jistému zbohatení vlády.¹⁰⁹

2.1. Víra v tradice: římskokatolická církev

Mezinárodní politická situace římskokatolické církve na přelomu 19. století byla jednou z nejvíce vlnitých v celých dlouhých církevních dějinách. Francie, kdysi 'první dcera církve', svou roli postavila mimo své hory a se proměňujícími zákony a tento rozsahem i dosahem bezprecedentní stav naháněl hrůzu katolíkům v celé Evropě. Po deportacích tisíců kněží, zákazu náboženských úkonů, krvavých orgiích nenasytné gilotiny, pohansko-filozofických estrádách v pařížské katedrále Notre-Dame a demonstrativním smýkání bezmocnou loutkou zajatého papeže Pia VI. se sice krátce zdálo, že se bude blýskat na lepší časy, neboť pod patronací císaře Františka II. byl v Benátkách zvolen papež Pius VII (1800) a Napoleon, nový vládce Francie, projevil zájem o konkordát. Když však byl konkordát

¹⁰⁹ HOJDA, Zdeněk a Roman PRAHL. Boha a bohové: církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století: sborník příspěvků z 22. ročníku sympozia k problematice 19. století, Plzeň, 7.-9. března 2002. 1. vyd. Praha: KLP, 2003, s. 139.

skutečně uzavřen (1801), ukázalo se, že z církve učinil téměř bezmocnou loutku ve svetských rukách. A tento případ táhl.¹¹⁰

Po sekularizaci ve Francii probíhala sekularizace v německých státech. Oproti této radikálnímu kroku byla josefínská reforma, která v osmdesátých letech 18. století podřídila církve v habsburské monarchii zájmům osvícenského státu, poměrně mírná. Mnohé kláštery zde byly zrušeny, církve byla zbavena samostatného života. Církve však byla obecně vnímána jako potřebovaná instituce. Aby se zabránilo bezproblémovému prolnutí funkcí církevního života se státními zájmy, stát toleroval i nekatolická vyznání.

Proces sekularizace nemůžeme však chápat jen jako uvolnění tradičních svazků mezi společností a náboženstvím. Náboženské sklony českého obyvatelstva nevykročily ani rozhodně s náboženstvím, který směřoval k zesvětění ve svůj život, a který poukazoval na vědecké a pragmatické argumenty. Šrozdklad náboženství coby společnosti pojiva znamenal třikrát ránu jak pro funkci církevní organizace, tak pro mentalitu katolických křesťanů 19. století, naznamenal však nezbytné vytěsnění víry, spíše její mnohaetné transformace a často i tragické perskupování jejích akcentů do jiných oblastí profilitk zasazenosti do universa.¹¹¹

V poslední čtvrtině 18. století se vedle římskokatolické víry, do té doby jediného oficiálního náboženství, objevují díky vydání Tolerančního patentu císařem Josefem II. nové církevní denominace. Jsou to evangelická vyznání, tj. augsburská¹¹² a helvétská¹¹³ konfese, dále též pravoslaví. Upraveno bylo také postavení židů.

Příslušníci zmíněných konfesí persobili v zemi skrytě po celé rekatolizační období, v tina protestantských věřících však byla nucena navenek dodržovat stanovené katolické církevní úkony. Ani po vydání *Tolerančního patentu* však náboženská svoboda v pravém nezáala. Protestantská náboženství byla nadále tolerována, avšak nikoli beze zbytku persijmána. Věříci těchto konfesí byli i nadále omezováni v praktikování náboženského života.¹¹⁴

Vydání *Tolerančního patentu* rozhodně nebylo na všech stranách persijato persizniv. Toto období se v lidovém prostědí stalo dobou zásadní náboženské netolerance, proti níž musel stát několikrát zasahovat. Symboly katolické víry, jako byly sochy a křtfe, byly

¹¹⁰ NETPĚPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nejcírkevní j-á století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 16.

¹¹¹ Tamtéž, s. 95.

¹¹² luterská

¹¹³ kalvinistická

¹¹⁴ Srov. NETPĚPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nejcírkevní j-á století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010.

napadány nekatolíky. Jsou doložené i případy, kdy protestanti poškodili sousoří sv. Jana Nepomuckého.

ŠKafldý katolík se mohl stát kmotrem nekatolického dčka, ale naopak to nebylo nikdy možné. Věchna smířená manželství musela být uzavírána před katolickým duchovním a protestantský pastor byl pozván jen jako pouhý svědek. Děti z takovýchto smířených manželství následovaly automaticky otcovu víru, pokud byla katolická. V opačném případě následovaly otce jen synové, zatímco dcery se stávaly katoly. Tolerance neznamenalala zdaleka rovnost a tato každodenní zásadní omezení nekatolíků a jejich duchovních byla prozatím trpělivě vnímána jako snaha zabránit pirozenému rozdělování nekatolických obcí.¹¹⁵

Za první osvícenstvím ovlivněnou generaci římskokatolických kněží bychom mohli považovat skupinu osobností, která do veřejného života vstupovala v polovině 18. století. Tito jedinci integrovali prvky ryze barokní s osvícenskými tendencemi. Ale i tato generace neztrácela na konci 18. století kontakt s barokním viděním světa. Nevzdali se tedy balbínovského historismu. ŠJedním z výsledků josefínské peripetie v dějinách církve bylo vytvoření prostoru pro nový typ kněze – badatele a lidumila, kněz, který sice plní své liturgické povinnosti, se zaujetím však pracuje pro blaho bližního v jiných oblastech než náboženských. Prototypem takto uvažujícího kněze byl sám Bolzano.¹¹⁶

Prvním pražským arcibiskupem 19. století se stal kněz Vilém Florentin Salmó Salm, který opětovně povolil náboženské prázdniny a procesy a zavedl výuku náboženství na gymnáziích. Zostil se i dohled nad nonkomfortními názory v dělnictví církve ze strany státních orgánů. Osvícenský římskokatolický kněz a filozof Bernard Bolzano byl perzekuován zbavením profesury. Bolzano dějinám církve odnímal tradiční rozměr a náboženství redukoval na sociální praxi a etiku. Myšlenky Bolzana značně ovlivnily mnohé vzdělance té doby, kteří považovali Bolzanovo pojetí náboženství za pravou formu českého katolicismu.¹¹⁷

Roku 1819 byly vztahy mezi habsburskou monarchií a papežem Piem VIII. narovnány. Byli tak povoleni redemptoristé (1820), bylo usnadněno působení tuzemských

¹¹⁵ HOJDA, Zdeněk a Roman PRAHL. Boh a bohové: církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století: sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.-9. března 2002. 1. vyd. Praha: KLP, 2003, s. 140.

¹¹⁶ NEJEDLIK, Zdeněk R. Náboženství v 19. století: nejčirkevní j-í století, nebo období zrodu českého ateismu?. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 28.

¹¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 19.

jezuit¹¹⁸, určitým způsobem a eholím byla navracena n která práva. Ani v revolu ním roce 1848 nestála církev stranou. e-tí církevní hodnostá i se aktivn podíleli na odporu proti generálu Windischgrätzovi v Praze. Kn z Karel Alois Vina ický se dokonce vypravil prosit generála za zachování Prahy. Franti-ek Náhlovský zformuloval program katolického reformismu a zaslal jej následn vysokým církevním p edstavitel m. Prosazoval povolení bohoslufleb v národním jazyce, reformu liturgie, omezení celibátu a svobodnou volbu fará a biskup .

Zm ny p inesla revoluce v letech 1848 ó 1849, kdy byl otev en prostor vzniku moderní ob anské spole nosti. V d sledku revoluce do-lo k zrovnoprávn ní dosud tolerovaných evangelických církví, pravoslavných a fíid .

Zásady vztahu státu a církve byly nov zformulovány na biskupské konferenci na ja e roku 1849.¹¹⁹ Na základ císa ských patent z roku 1850 byl ukon en stav policejní církve. Biskup m bylo navraceno právo rozhodovat v církevních zálefitostech. V roce 1855 byl následn podepsán konkordát, který nov formuloval parametry rozd lení moci a kompetencí mezi církví a absolutisticky spravovaným státem.¹²⁰

Konkordát p edstavoval posílení pozice ímskokatolické církve. Tato dohoda mezi habsburským státem a ímem navázala na rakouskou církevní politiku v letech 1849 ó 1850. Stát se v ní zavázal omezit sv j vliv na církev, která zároveň získala rozsáhlou imunitu. Církev roz-í ila svá práva v majetkových zálefitostech, zaji-ovala dozor nad -kolstvím a dominovala v zálefitostech týkajících se manfelského práva. Biskupové v-ak museli p ísahat v rnost císa í a zavázat se, fle budou podporovat ve ejný po ádek.

Konkordát m l své zastánce i odp rce. Cílený boj za jeho likvidaci za al okamflit s obnovou ústavnosti v roce 1861. šJeho platnost omezila ufl *Prosincová ústava*, která p iznávala politická a ob anská práva nezávisle na nábofenském vyznání a zrovnopráv ovala v-echny (státem uznané) církve a nábofenské spole nosti. Rakousko - uherská monarchie v-ak konkordát vypov d la afl v roce 1870, dva dny po vyhlá-ení dogmatu o neomylnosti papefle¹²¹ pod záminkou, fle druhá strana tím zm nila svou podstatu.õ¹²²

¹¹⁸ Jejich ád byl papefem povolen jíl v roce 1814.

¹¹⁹ Konferenci p edsedal salzburský arcibiskup Bed ich ze Schwarzenbergu.

¹²⁰ Srov. NETPOR, Zden k R. Nábofenství v 19. století: nejcírkevn j-í století, nebo období zrodu eského ateismu?. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 21.

¹²¹ V roce 1869 svolává ímskokatolická církev I. vatikánského koncil, jenfl ukon il dlouhou pomlku v koncilním hnutí trvajícím p es t i sta let ó od koncilu Tridentského konaného v letech 1545ó1563. I. vatikánský koncil, svolán papefem Piem IX., m l vyty enou -írokou -kálu církevních otázek, jímfl se m l v novat. Díky sledu událostí v souvislosti se sjednocením Itálie a obsazením íma, byl koncil násiln p eru-en v roce 1871. Z p vodních ambicí tak byly jeho výsledkem dva hlavní dokumenty ó dogmatická konstituce o katolické ví e *Dei Filius* a konstituce *Pastor aeternus* prohlá-ující papefskou neomylnost za dogma.

šRakouský konkordát trval ařl do roku 1870, kdy byla liberáln uvařujícími politiky, inspirovanými bismarckovským 'kulturním bojem' (Kulturkampf) církev op t postavena pod státní dohled, tehdy uřl do zna né míry sekularizovaný, proti emuřl se pokusili vzep ít zejména dva biskupové, linecký Franz Josef Rudigier a eskobud jovický Jan Valerián Jirsík. Kulturní a politické elity eských zemí v této dob katolickou církev ztotořl ovaly s tmá stvím. (í) Jakofřto paradoxní reakce na tento stav byly v osmdesátých letech 19. století, v dob návratu konzervativní politiky do rakouské vlády, nastaveny zásady domácí symbiózy 'tr nu a oltá e', které trvaly ařl do konce habsburské monarchie, st edoevropský prostor výrazn odli-ovaly od v t-iny ostatní Evropy a namnoze ovlivnily vřafný i odmítavý vztah eské ve ejnosti k ímskokatolické církvi po roce 1918.õ¹²³

Katolictví se rychle a mnohostrann transformovalo v katolicismus. Na druhou stranu po celé 19. století hrály významnou roli p i posilování pozice ímskokatolické církve ády jezuitské a redemptoristé. V roce 1814 totiřl papeřl Pius VII. obnovil jezuitský ád, cořl vzbudilo rozporuplné reakce. Jezuité v novali velkou pozornost lidovým misiím.

Po roce 1867 se v rámci ímskokatolické církve za al rozvíjet v-estranný politický a spolkový řlivot, cořl probíhalo spontánn s budováním ústavního systému habsburské monarchie. Katolická církev se v této dob povařlovala za jedinou p ekářfku proti -í ícímu se liberalismu, nacionalismu a také sociální demokracii.

šN kte í katoli tí teologové za ali ke konci 19. století poci ovat zv t-ující se odstup teologie od pofřadavk doby ó pokusy tento odstup zmen-ít, nebo dokonce odstranit vedly k my-lenkovým proud m ozna ovaným jako modernismus. Vysoký rakousko ó uherský klérus se do řládného podobného procesu v Evrop i samotné monarchii nezapořil. Svým obecn zkořtnat lým postojem vzbuzoval sice nevoli u mnoha adových duchovních, ti se v-ak ařl na výjimky spokojili s tichým reptáním na svých farách.õ¹²⁴

Jedním z rozhodujících initel druhé poloviny 19. století byl stále vzr stající nacionalismus. Nacionalistické aspekty ovlivnily postoje ve ejnosti k církvím. I z nacionálních d vod bylo zavrřhováno spojení 'tr nu a oltá e' a ímskokatolická církev byla obvi ována z podpory n mectví. e-řtví bylo demonřtrováno odmítáním církevnickví a hledáním pravé osobní víry.

¹²² NETPÖR, Zden k R. Nábořlenství v 19. století: nejčírkevn j-í století, nebo období zrodu eského ateismu?. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 102.

¹²³ Tamtéřl, s. 25.

¹²⁴ Tamtéřl, s. 112.

šV t-inou se hovo í o dvou modelech vlastenecké sebeidentifikace: zemských patriotech a jazykových národovcích. Historická spisování venkovských kn ěí 19. století nás upozor ují na t etí, nemén významný zp sob vnímání vlasti, a to skrze stopy p edk oti-t né v konkrétních místech, stavbách, písemnostech i tradovaných p íb zích.õ¹²⁵

V rámci emancipa níh snah eského národa bylo na ímskokatolickou církev nahlířeno nep átelsky jako na prost edek útlaku ze strany habsburské monarchie, který m l slouřit k udržení jednoty státu. šV eském historickém pov domí je hluboce zakotvena konstrukce úzké sou innosti ímskokatolické církve s habsburským tr nem.õ¹²⁶

Do poloviny 19. století bylo katolictví v-eobecn považované za sou ást národní identity, cofil se odrářelo zejména ve venkovském prost edí. To se projevilo i v literárních dílech v dané dob vznikajících¹²⁷, kde je nábořenství integrováno do kultury venkovských lidí. Nekatolíci byli vnímáni jako cosi nepat íného. Zpochybn ní úst ední úlohy ímskokatolické církve nep í-lo v-ak od protestant , jak se o ekávalo, ale od vzd lanc , kte í byli v t-inou vytla eni z církevních kruh . P íslu-ník m intelligence napomohl rychlý rozvoj médií, p edev-ím pak liberalizující řurnalistiky. šUzav ením ímskokatolického my-ření do názorov profilovaných skupinek v otev eném sv t p ineslo, co p íněst muselo: generaci intelligence, která katolicismus bu radikáln odvrhla anebo je podrobovala systematické kritice z pozic na okraji a je-t ast ji vn církve.õ¹²⁸ Ti vzd lanci, kte í v eském národním pov domí n co znamenali, byli církví v t-inou vyt sn ni.

Protestantské u ení bylo nutné lidem vylořit. Soustavn j-í populární výklady augsburského nebo helvetského vyznání p edstavovaly katechismy, vydávané jejich fará i od první poloviny osmdesátých let soub řín s polemickou literaturou, slouřící p edev-ím -kolnímu vyu ování nábořenství, ale hojn uříváné i p í kázáních a nábořenském vyu ování dosp lých. Ani v nich se nijak neodchylovali od ortodoxního pojetí svých církví, nej ast ji ostatn -lo o eské p eklady Lutherova *Malého katechismu* nebo *Heidelberského katechismu*, nebo nanejvý-o jejich vcelku v řné adaptace.¹²⁹

šJako si lidový katolicismus po átk 19. století uchoval mnořství barokních prv , proti nimř p ímo vystupovali osvícenci, ale které nakonec v n jaké form z staly integrovány

¹²⁵ NEřPOR, Zden k R. *Nábořenství v 19. století: nejčírkevn j-í století, nebo období zrodu eského ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 69.

¹²⁶ Tamtéř, s. 68.

¹²⁷ Nap . Kytice (1853), Babi ka (1855).

¹²⁸ NEřPOR, Zden k R. *Nábořenství v 19. století: nejčírkevn j-í století, nebo období zrodu eského ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 88.

¹²⁹ Srov. NEřPOR, Zden k R. *Nábořenství na prahu nové doby: eská lidová zbořnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 372.

do postupně se osvojujícího náboženského vyznání katolické v t-iny, stejně tomu bylo i v případě českých protestantů. Rozdíl byl jen v tom, že nepáli ze své předtoleranční tradice a ze svých tehdejších znalostí, nebo se o to alespoň snažili (i). Splynutí lidových náboženských představ s učenou teologií, nakonec vedoucí k přeuvrštění prvního typu druhým, ovšem bylo na obou stranách dlouhodobým a často bolestným procesem, který s sebou nevyhnutelně nesl i odpad.¹³⁰

V 19. století probíhají výstavby i dostavby sakrálních objektů, a to především katedrál, farních kostelů a návesních kaplí. Še fenoménem naprosto zásadní důležitosti je intenzivní a katolickými akcenty plně prochnuté utváření krajiny jako prostoru paměti konkrétního lidského společenství a kolektivní i individuální zbožnosti. To, co dnes považujeme za typicky barokně duchovní krajinu, bylo do své dokonalé podoby dotvořeno až v první polovině 19. století.¹³¹ Do krajiny jsou tedy zakomponovány boží muka, kapličky a kříže.

Důležitým trendem byl rozmach nejznámějších poutí. Dochází k intelektuální estetizaci a folklorizaci poutních zvyklostí. Poutní stědiska byla nově zakládána a rychle se rozvíjela. O poutích pojednáváme podrobněji v podkapitole Církevní liturgický rok, tudíž na tomto místě je pouze v krátkosti zmíníme jako důležitý aspekt zbožnosti 19. století.

Přeměnu z barokního do osvícenského pojetí zažily i hřbitovy. Císař Josef II. zrušil v roce 1784 všechny městské hřbitovy a následně byly zakládány hřbitovy nové, a to za městskými branami, což se dělalo především kvůli hygienickým opatřením. V baroku panovala na pohřebištích bezejmennost. Ta byla nově nahrazována individualizovaným místem posledního odpočinku. Lidé se snažili o co nejhonosnější hrobku svého rodu, která jim měla přinést prestiž i po smrti. Hierarchizace společnosti tak byla patrná i na hřbitovech.

ŠDlouhé 19. století představovalo završení a zúrovnění dosavadního náboženského vývoje, konfesionalizace započaté v období raného novověku a aktuálně doplněné o politický vliv církví na demokratizující se veřejném kolektivu, o nové možnosti tisku a dalšího veřejného působení církví, náboženské spolky a další instituce, staré i nově založené. V tomto smyslu bylo období dlouhého 19. století vlastně nej církevnější epochou evropských i českých náboženských dějin, i když plných kostelů, ale i vzájemných sporů mezi církvemi, do

¹³⁰ NETPĚPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 377.

¹³¹ NETPĚPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 45.

nichl se za ala postupn zapojovat i ve ejnost, stejn jako do –ir–ích diskuzí o sociálních funkcích a vlivu církevní religiozity.¹³²

V 19. století se v–ak zároveň za aly roz–i ovat prvky osvícenské kritiky církví a vlastn samotného k es anství. Sama podstata nábofenské víry byla zpochyb ována. Objevuje se antiklerikalismus a otevírají se cesty pro hledání dal–ích moflných alternativ v i tradi nímu nábofenství. A koli docházelo k odcírkev ování po etné ásti eského obyvatelstva, jeho velká v t–ina z stala stále v rná ví e svých pedk . ímskokatolická církev sice v 19. století p i–la o postavení státní konfese, fakticky ale z stala privilegovaným vyznáním habsburského domu a v t–iny poddaných afl do zániku rakousko ó uherské monarchie.

šNábofenství vfdy bylo fenoménem individuálním i společenským, krom osobní komunikace s Bohem zahrnovalo i systém nástroj a vztah mezi lidmi a prost edky identifikace lov ka se společností, společstvím i skupinou. V 19. století sv t za al být stále jednozna n ji len n na sféru sakrální a profánní, afl se v celospolečenském m ítku od sebe tyto dv sféry odtrhly, ímfl bylo zásadn rozvoln no prastaré paradigma vztahu jedince a společností, do nífl d íve nezpochybniteln nálefl.¹³³

2.2. Na pomezí nábofenství a magie

Cílem této podkapitoly je zachytit a popsat projevy magie, magických praktik, víry v pov ry a nadp irozené síly v pr b hu 19. století. Dlouhé ´19. století bývá z nábofenského hlediska vnímáno jako století probíhající sekularizace. Nelze v–ak zcela vylou it my–lenku, fle na eském venkov nefigurovaly v flivot lidí jisté pov re né praktiky a magické rituály. Propojení nábofenství a magie se projevuje p edev–ím v p echodových rituálech lidského flivota, kdy hranice mezi k es anstvím a arováním byla ásto velmi nez etelná. Stejn tak se s t mito projevy setkáváme v prozaických dílech Karoliny Sv tlé, o emfl bude pojednávat ob–írn ji ást na–í práce s názvem *Nábofenské pov ry a rituály*.

Zbofnost byla ve venkovském prost edí prezentována p edev–ím náv–t vou kostela, provád ními liturgických úkon a úctou k nábofenským tradicím. Prvky lidového nábofenství se tradovaly výhradn ústn . „Lidová zbofnost byla synkrezí posvátného a sv tského vztahu lov ka ke sv tu a bohu, do n hofl se prolínaly star–í pedk es anské p edstavy (spojené s

¹³² NETPĚPOR, Zdeněk R. Nábofenství v 19. století: nejčirkevní j–í století, nebo období zrodu eského ateismu?. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 9.

¹³³ Tamtéfl, s. 91.

vírou v nadpřirozené bytosti a se značnou povravitostí) a kešanské rituály.¹³⁴ Dokladem toho jsou lidové svátky, v jejichž pojetí se stává církevní rok s cyklickým vnímáním času, které bylo typické pro předkešanské období. Do vývoje lidové zbožnosti zasáhlo především baroko. To obohatilo venkovské prostředí o nové kultury svatce a tradici poutí.

A kolise osvětské ideje pozvolna rozívaly na venkov, proměny obsahu lidových náboženských představ byly pomalejšího rázu. Náboženství bylo pro vesnického člověka ochráncem mravnosti. Nemohlo tedy docházet ke změnám, jelikož každou změnu považoval venkovan jako ohrožení stávajícího řádu. Šviditelným projevem tohoto tradicionalismu bylo přetrvávání velké části kultických a rituálních praktik známých z barokní doby v lidové zbožnosti 19. století, nezabránily-li mu vnější příčiny, jako například (post)josefinský bohoslužebný řád. Obřady a zvyky liturgického roku zůstaly prakticky identické, stejně jako rituály spojené s životními cykly, což ve dvou smerech poněkud zmátlo pozdější etnografické a folkloristické bádání.¹³⁵ Náboženské úkony z předmoderní do osvětské doby tak přetrvávaly.

ŠModernizace změny, jimiž český venkov díky novým pojetím lidu v myšlení osvícenců a obrozenců a jejich osvětové činnosti prošel, vedly nejprve ke vzdělanostnímu a hospodářskému povznesení. To se však záhy posunulo i do kulturní, sociální a nakonec politické a národní emancipační roviny. Objevily se nové způsoby sebevymezení, nová pojetí osobní a skupinové identity, příměň religiozita v narůstající identitní pluralitě zůstala pouze jedním z možných osobních řešení, systémem orientace...¹³⁶ Náboženství na českém venkově se stávalo stále soukromější a intimnější záležitostí. To neznamena, že by došlo k vytrávení lidových zvyků a obyčejů, které se bezprostředně vázaly na náboženství. Stejně tak ale reflektovaly povrchnost venkovských lidí.

ŠLidové náboženství budeme chápat jako synkretický útvar, který se skládá z následujících složek: z povr, z náboženských představ předkešanského povodu a z nepochopené kešanské vrouky.¹³⁷ Lidové náboženství tak můžeme označit za spojení povrů a víry. Povrů můžeme rozdělit na vysvětlující, ochranné, zasahující a věstící.¹³⁸

¹³⁴ BROUČEK, Stanislav, Richard JEŘÁBEK a Lubomír TYLLNER. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Moravy a Slezska*. Vyd. 1. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007, s. 490.

¹³⁵ NEJEDL, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 461.

¹³⁶ Tamtéž, s. 557.

¹³⁷ KAISEROVÁ, Kristina a Martin VESELÝ. *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21.-22. dubna 2005 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2006, s. 32.

¹³⁸ VONDRÁČEK, Vladimír a František HOLUB. *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*. Praha: Columbus, 2012, s. 123.

Na vývoji lidového náboženství se spolupodílely složky p edk es anské, ili paganismy, i církevní, christianismy, které vytvořily odlišnou a do jisté míry samostatnou formu zbožnosti. Prostý věcí nebyl schopen plně porozumět k es anské v rouce, proto si n které její složky přetvořil tak, aby pro něj byly smysluplné. Na venkově se tedy zachovala řada zvyklostí a obyčejů, jejichž kořeny spadají do pohanských dob. Tyto tradiční úkony byly prováděny v průběhu hospodářského roku a jejich úkolem bylo přiznivě ovlivnit výsledek zemědělských prací, což v první řadě zahrnovalo dobrou úrodu. Magická moc byla přisuzována jak pohanským obyčejům, tak k es anským symbolům.¹³⁹ Církev se snažila pov re né praktiky vykořenit z života lidí, ale ty byly natolik spjaté s běžným koloritem vědních i svátečních dnů, že to prakticky nebylo možné. Církvi tedy nezbylo nic jiného, než aby pohanské rituály převzala a akceptovala je.

Povru máme chápat jako víru v neznámé věci a jevy, které svým působením ovlivňují budoucnost člověka. Povra nevychází z racionálního základu. Je založená na náboženském citu, ale i na magickém myšlení lidí, protože se váže na nadpřirozené síly. Povra je řízená tradicí. Právě zásluhou tradice přetvářejí povry stovky let a odolávají v dějovému pokroku. Povry nejsou podporovány institucionálně, liší se od náboženství. Uchovávají se prostě ednictvím po ekadel, bájí, přísloví a záznamy.

Šlo se nerodit s náboženskými přesvědčeními a povrami, nýbrž teprve za svého života je od dětství získávají. Každé nové pokolení lidí získávalo od nepřímých rodičů a předků jako dědictví mnoho náboženských povrů, celý systém náboženských názorů, již hotové formy náboženské ideologie. Pod tíhou tradice si je přisvojovalo a popřipadalo v závislosti na změnách hospodářských a společenských podmínek života, a předávalo je dalším generacím.¹⁴⁰

Převládá v tina povrů se váže pouze k určité geografické i kulturní oblasti, přičemž nejvíce uplatněny byly povry na venkově. Existuje mnoho povrů, které kdysi po dlouhá staletí a tisíciletí udržovaly lidi ve strachu před různými přirodními silami, které pramenily z bezmocnosti našich vzdálených předků v boji s přírodou a z jejich neznalosti přírodních zákonitostí.¹⁴¹

¹³⁹ Srov. BROUČEK, Stanislav, RICHARD JEŘÁBEK a LUBOMÍR TYLLNER. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Vyd. 1. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007, s. 19–20.

¹⁴⁰ NAHODIL, Otakar. *Jak vznikly náboženské povry*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 14.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 6.

Církev se svým p sobením snažila vymýtit mezi lidmi p edk es anské p edstavy a praktiky. Stejn tak byly kritizovány takové formy lidového nábofenství, kdy se za k es anskými ob ady uchovávalo mnofství p vodních, novému nábofenství cizích my-lenek, tradic a oby ej .

Generace první poloviny 19. století vid la ve zvycích a v pov rách prastarou kulturní vrstvu, která se dochovala z p edk es anských dob a která nesla znaky specifické národní kultury. ŠV pov rách se hledaly stopy slovanského pohanského nábofenství, staro eské a praslovanské rysy, dávný to odkaz otc .¹⁴²

Pov ry se vztahovaly ke konkrétním innostem v domácnosti a k úkon m souvisejícím se zem d lským rokem. Mezi pov ry m fleme za adit i lidové p edstavy o nadp irozených bytostech. Pov ry jsou základem téfl pro lidové lé itelství. Nejvíce pov r se pak pojí k mezním událostem lidského flivota, k tzv. p echodovým rituál m.

V této souvislosti musíme vysv tlit, jakým zp sobem budeme p istupovat k pojmu rituál. Obsah slova rituál m fleme odvodit z latinského ritualis, tedy ob adný. Rituály jsou archaické soubory pravidel, kterými se lidé ídili v r zných flivotních situacích. Rituály jsou mnohdy sou ástí nábofenství. Charakteristickým rysem rituál je jejich závaznost daná tradicí a jejich symbolický význam.

Rituál má výrazné integra ní funkce, je spole enským úkonem, který upev uje spole enské normy. Rituál m fle p sobit, jak p ímo, cofl je nap íklad uhranutí i prokletí, tak i nep ímo, cofl je základem funkce modlitby. Rituály je mofné rozd lit i na pozitivní a negativní. šCílem pozitivní magie i kouzelnictví je vyvolat fládoucí výsledek, cílem negativní magie i tabu je zabránit nefládoucímu výsledku.¹⁴³

šMagie je stará jako lidstvo samo¹⁴⁴. Je tedy zcela z ejmé, fle magické rituály p etrvávají i v 19. století. Magii m fleme chápat jako místo, kde se protíná nábofenství a v da. Hranice mezi nábofenstvím a magií je v-ak nejasná. Religionista Zden k Vojtí-ek chápe magii jako šjednání, jímfl se lov k pokou-í ovládnout síly, o nichfl v í, fle ur ují b h lov ka a fle jsou nadp irozené.¹⁴⁵ Z pohledu kulturní antropologii lze magii považovat za

¹⁴² NAHODIL, Otakar. *Jak vznikly nábofenské pov ry*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 43.

¹⁴³ FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Vyd. v eskoslovenském spisovateli I. P elofil V ra Heroldová-
TMová ková. V Praze: eskoslovenský spisovatel, 2012, s. 25.

¹⁴⁴ CAVENDISH, Richard. *D jiny magie*. Praha: XYZ, 2008, s. 5.

¹⁴⁵ VOJTÍ-ĚK, Zden k. *Encyklopedie nábofenských sm r v eské republice: nábofenství, církve, sekty, duchovní spole enství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, s. 143.

formu šlidské snahy vysv tlit a hlavn ovládnout spole nost pomocí kouzelnických aktivit a praktik, a dosáhnout tak vytoufených cíl .¹⁴⁶

Magii m fleme vysv tlit také jako šrituální jednání a slova, jejichfl smyslem je ovliv ovat skute nost mimo rámec b flné praxe a které krom toho také symbolicky spodob ují sv t a tím stabilizují daný kulturní systém.¹⁴⁷ TAMPACH dále tvrdí: šMagie jako taková ov-em bývá považována za prot-j-ek nábofenství. V nábofenství lov k v i transcendentní skute nosti projevuje úctu a pod izuje se jí, v magii chce duchovní síly a mocnosti postavit do svých slufleb. Magici n kdy cht jí s nábofenstvím spolupracovat, jindy se proti n mu staví.¹⁴⁸

šMagie a ve smyslu praktik i flivotní filozofie je sou ástí ady esoterických sm r a -kol a je od esoterismu prakticky neoddlitelná.¹⁴⁹ šPosuzujeme-li ji jako systém p írodních zákonitostí, to je jako výklad pravidel, která ur ují následnost d j ve sv t , m fle být nazývána teoretickou magií, posuzujeme-li jí jako souhrn návod , jimifl se ídí lidské bytosti, aby dosáhli svého cíle, m fle být nazývána praktickou magií.¹⁵⁰

šMagické my-lení nem fleme chápat jako my-lení p edv decké, jeff bylo p ekonáno moderní v dou, magie nebyla p edstupn m nábofenství, ani racionální v dy.¹⁵¹ Magie je individualistická, zatímco nábofenství je záleflitostí spole enskou. Magie tedy pravd podobn z nábofenství vychází, ale jeho ob ady p evrací a pozm uje. Lidová magie pak je štajné provád ní magických praktik za konkrétním ú elem, nap . za ú elem uzdravení, nebo naopak p ivolání nemoci, zabrán ní, nebo p ivolání smrti, zp sobení prosp chu, nebo -kody lidem a domácím zví at m, vzbuzení lásky, získání ochrany p ed ne-t stím, ovliv ní p írodních d j (nap . p ivolání de-t) apod.¹⁵² Podle Dülmena nejsou hranice mezi lidovou vírou, arod jnictvím a magií pevn stanoveny. Lidová magie šp edpokládá víru v magické síly a mocnosti ve sv t , jeff mohou p sobit dobré i zlé a mohou být lov kem ovliv ovány, spoutávány nebo ízeny.¹⁵³

¹⁴⁶ MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o lov ku v d tkaflý lov k: (s p íhlédnutím k d jinám literatury a um ní)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009, s. 146.

¹⁴⁷ TAMPACH, Odilo Ivan. *P ehled religionistiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 61.

¹⁴⁸ Tamtéfl, s. 7.

¹⁴⁹ VOJTÍEK, Zden k. *Encyklopedie nábofenských sm r v eské republice: nábofenství, církve, sekty, duchovní spole enství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, s. 165.

¹⁵⁰ FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Vyd. v eskoslovenském spisovateli 1. P elofil V ra Heroldová-ová ková. V Praze: eskoslovenský spisovatel, 2012, s. 18.

¹⁵¹ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a kaflodenní flivot v raném novov ku (16.-18. století)*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006, s. 78.

¹⁵² VOJTÍEK, Zden k. *Encyklopedie nábofenských sm r v eské republice: nábofenství, církve, sekty, duchovní spole enství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, s. 165.

¹⁵³ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a kaflodenní flivot v raném novov ku (16.-18. století)*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006, s. 81.

Émile Durkheim předpokládá, že magie a náboženství spolu primárně souvisejí: Magie také sestává z víry a rituálů. Stejně jako náboženství, také ona má své vlastní mýty a dogmata.¹⁵⁴ Rozdílnost tedy nachází ve společenském aspektu. Švíra v pravém slova smyslu náboženská je vždy sdílena určitou skupinou osob, jenž se k ní hlásí a vykonává příslušné rituály. Nepřijímá ji pouze každý člen tohoto společnosti samostatně, ale je skupinovou záležitostí, z níž se rodí její jednotnost.¹⁵⁵ Naproti tomu magie vystupuje jako čistě individuální záležitost. ŠCílem magie však není spojovat jednoho svého přívržence s druhým a slušovat je do společnosti říjícího stejným životem.¹⁵⁶

Durkheimova definice vztahu magie a náboženství vychází z jeho definice náboženství, kdy náboženství je jednotný systém praktik vztahující se k posvátným věcem, tj. k věcem odtahitým a zakázaným, systém víry a praktik, které sjednocují všechny své přívržence v jediném morálním společnosti nazývaném církev.¹⁵⁷

Vzhledem k zaměření naší práce budeme pracovat s pojmem magie ve smyslu magie lidové, která spoívá v provádění určitých činností za účelem ovlivnění skutečnosti. Magie vychází z víry v nadpřirozené síly, která prostupuje různé oblasti každodenního života.

Je velmi pravděpodobné, že spolu s procesem sekularizace dochází i k eliminaci projevu magie. Dochází sice k vyřazení magických prvků z náboženství, ale ve venkovském prostředí zůstává magie neoddelitelnou součástí života obyvatel. Lidé stále setrvali u tradicích, magicko-pověrných představ a praktik.¹⁵⁸ Švíra v blízkost svatých schopných přisobit zlo i dobro, a podobně také ve význam určitých časů, míst, předmětů nebo zvířat jakožto zvěstovatelů štěstí i neštěstí, utvářela všechny oblasti života.¹⁵⁹ Společnost té doby byla pevně konfesionalizována. Převládající věřící lidí byla pokřtěná, chodila do kostela, uzavírala církevní sňatky a byla církevně pohřbívána. Náboženství mělo pro věřící lidí nepostradatelný význam. Všeobecným rysem myšlení venkovského obyvatelstva byl rovněž pohled na svět, švůněl náboženství přímě souviselo s magií.¹⁶⁰

¹⁵⁴ DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikoymen, 2002, s. 50.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 52.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 53.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 56.

¹⁵⁸ Srov. DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006, s. 56.

¹⁵⁹ MCLEOD, Hugh. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. 1. vyd. Přeložil Tomáš Suchomel. Brno: CDK, 2007, s. 79.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 79.

Pov re né praktiky, n kdy vedoucí afl k arování, se týkaly v t-inou b flných úkon spojených s hospodá stvím a rodinným flivotem. Jedny z nej ast j-ích magických praktik byly za íkávání dobytka proti úhynu, nemoci, ale také pro zvý-ení doживosti. Dobytek p estavoval pro venkovský lid 19. století zdroj obflivy, tudífl se jeho nemocí lidé obávali. V ili, fle dobytek m flou za arovat arod jnice, a proto se ho snaffili chránit pomocí nejr zn j-ích rituál . Tyto rituály byly mnohdy náboflensko-magického charakteru, jelikofl spolu se za íkáváním byly vyuffívány i symboly k ífle, posv cené p edm ty, modlitby i symbolika významných dní liturgického roku. Pomyslná hráz mezi magií a náboflenstvím byla tedy op t nez etelná a ob oblasti se prolínaly.

Lidové lé ení bylo dal-ím fenoménem p esyceným pov rami a rituály. D v ra k léka m byla malá. Navíc léka i byli v 19. století soust ed ni spí-e ve m stech, tudífl lidé ve venkovském prost edí byli odkázáni na pomoc lé ítel , masti ká a bylinká , kte í poflivali mezi lidmi velkou váflnost. Léka ská pomoc byla navíc finan n náro ná.

Lidové léka ství bychom mohli rozd lit na t í kategorií, a to lé ení empirické, magické a empiricko-magické.¹⁶¹ Lidé se chránili proti nemocem, u knutí a tajemným silám ervenými ástmi od vu. I sb r bylin byl pod ízen magickým rituál m, jelikofl byliny musely být sbírány v p esn stanovaný den i as. Nejlep-ím dnem pro sb r bylin pak byla svatojánská noc, která m la magické ú inky.

Magickou podobu m lo i v 19. století oblíbené hledání poklad , které obsahovalo zárove i výraznou náboflenskou symboliku¹⁶². Dále se lidé snaffili najít pomocí magie zlod je a vrahy, zaflehnávat bou i a m nit po asi¹⁶³, získat lásku muflé, i fleny, brzy se oflenit, i vdát.

šLidová kultura západoevropských zemí v druhé polovin devatenáctého století byla prosycena symboly, rituály a vírami.š¹⁶⁴ McLeod tvrdí, fle vzájemné pronikání náboflenství a lidové kultury je nejz eteln ji patrné ve vlivu rituál na my-lení a jednání lidí, p i emfl se zam uje zejména na rituály p echodové.¹⁶⁵

¹⁶¹ Srov. MCLEOD, Hugh. *Náboflenství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. 1. vyd. P elofil Tomá-Suchomel. Brno: CDK, 2007, s. 13.

¹⁶² Nejlep-í den pro hledání poklad byl Velký pátek, s sebou musela mít osoba sv cený p edm t, musel to být lov k náboflensky ctnostný, peníze z pokladu musel vyuffít na církevní m-e i podporu církve.

¹⁶³ Lidé se obávali p edev-ím bou ky, nebo v ili, fle jí na n sesílá B h, pop ípad arod jnice a zlé mocnosti. Dále m li strach z krup, aby jim nezma ily úrodu. Lidé 19. století byli na po asi tak ka závislí, tudífl se ho snaffili ovládat, k emufl slouffily r zné p edm ty (hromni ní svíce) a úkony (troubení, vyzván ní zvon p ed blíffící se bou í).

¹⁶⁴ MCLEOD, Hugh. *Náboflenství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. 1. vyd. P elofil Tomá-Suchomel. Brno: CDK, 2007, s. 290.

¹⁶⁵ Tamtéfl, s. 288.

Problematikou p echodových rituál se podrobn zabýval francouzský etnolog a religionista Arnold van Gennep. Ten považuje r zné formy nábofenství za teorii a její techniky ozna uje souhrnn jako magii, p i emfl mezi techniky adí práv rituály. Gennep je p esv d en, fle nábofenství od magie není mořné odd lit.¹⁶⁶

Teorie p echodových rituál vychází z p edpokladu, fle jedinec v pr b hu svého řivota prochází r znými etapami, k nimfl se vztahují nejr zn j-í ob ady a rituály. Jejich cílem je napomoci úsp -né adaptaci jedince na novou situaci a sou asn p ijetí tohoto stavu ur itým spole enstvím.¹⁶⁷ Hlavním charakteristickým rysem rituálu je sdílení jeho významu. Je považován za řhlavní prost edek regulace chování jednotlivce v kolektivu, [a] jeho pravidla je mořno m nit jen zm nou celého systému.¹⁶⁸

Gennep p echodové rituály dále rozli-uje na rituály odluky, rituály pomeznní a rituály slou ení. Je z ejmé, fle tyto rituály nejsou rozvinuté rovnom rn u v-ech ob ad .¹⁶⁹ P echodové rituály jsou podle Gennepa vázány na r zné etapy lidského řivota, jako je t hotenství a porod, zásnuby a s atek, poh ební ob ady. Sou asn upozor uje, fle ne v-echny rituály, které jsou spojeny s t mito ob ady, pat í do kategorie p echodových rituál . asto se spolu s nimi vyskytují rituály ochranné a p edpov dní.

řPro skupiny stejn jako pro jednotlivce je řití neustálé rozpadání a obnovování, neustálé zm ny stavu a podoby, umírání a znovuzrození. Znamená to jednat a pak p estat, ekat a odpo ívat a znovu za ít konat, ale jinak. A jsou zde neustále nové a nové prahy, které je t eba p ekra ovat, práh léta nebo zimy, ro ního období nebo roku, m síce nebo noci; práh narození, dospívání nebo zralého v ku; práh stá í; práh smrti; a práh jiného řivota ó pro ty, kdo v n j v í . Nezajímaly nás rituály ve svých podrobnostech, ale jejich zásadní význam a jejich vzájemné umíst ní v ob adech jako celcích, tedy jejich sekvencí . Jejich uspo řádání bývá v-ude stejné a pod mnořstvím r zných podob se vřdy nachází n kdy v dom vyjád ená a jindy potenciální jediná typová sekvence ó schéma p echodových rituál .¹⁷⁰

¹⁶⁶ GENNEP, Arnold van. *P echodové rituály: systematické studium rituál* . Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 21.

¹⁶⁷ Tamtéř, s. 12.

¹⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena, Tomá-JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z d jin eské kařldodennosti: řivot v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 20.

¹⁶⁹ MCLEOD, Hugh. *Nábofenství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. 1. vyd. P elofil Tomá-Suchomel. Brno: CDK, 2007, s. 290.

¹⁷⁰ GENNEP, Arnold van. *P echodové rituály: systematické studium rituál* . Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 173 ó 175.

Rituály byly v evropské společnosti poměrně úzce vázány na křesťanské svátosti, především pak na křest, svátost manželství, pomazání umírajících. V české společnosti devatenáctého století byly tyto křesťanské rituály běžnou součástí každodenního života.¹⁷¹

Modernímu člověku jsou již nyní vzdáleny zpravidla, jakými například předkové prožívali narození a smrt omezené okamžiky svého života. Jsou mu nesrozumitelné a některé úkony a obyčeje, vyhlížející nyní kdysi přirozené a snad i teatrální. Lidské konání však nebylo a není bezúplné: obyčeje a rituály, které byly a jsou jeho součástí, vždy směřovaly k naplnění celistvosti potřeby člověka. Pokud tomu tak nebylo, modifikovaly se, proměňovaly nebo ztrácely svůj význam, účinnost a funkci, a zanikly.¹⁷²

Dle Gennepa má každý rituál tři fáze, a to rituál oddělení (odloučení), pomezí (prahový) a sloučení (přijetí). Když se zaměříme na přechodový rituál svatby, tak fáze oddělení představuje zamilovanost a zasnubení, fáze přechodovou pak vlastní svatební oběd, fáze sloučení zalíbení nového domova.

2.3. Alternativní formy religiozity

Zatímco závěr raného novověku splýval s obdobím protireformace, kdy jediným povoleným vyznáním byl římský katolicismus¹⁷³, v průběhu 19. století dochází k zásadnímu rozdílení povolených i nepovolených církví.

Vedle majoritních povolených náboženství se v 19. století v českých zemích objevovaly i nelegální druhy vyznání. V této době byla lidová náboženská hnutí, která se začala prosazovat až po vydání *Tolerančního patentu*, což přineslo výrazný zlom a zároveň nástup osvětské náboženské plurality.

Tajné nekatolictví se totiž rozdělilo na nenáboženské skupiny, jejichž vůdcové¹⁷⁴ postupně uznali autoritu přicházejících duchovních, a na skupiny vyložené sektářské, které se této autoritě vzepeli. Tito jedinci tak nadále zůstávali v náboženské anonymitě. Někdy navštěvovali i kázání v katolickém kostele, aby pak mohli výklady víry porovnávat a na základě vlastní četby Písma rozhodnout, který je náležitý. Orientovali se především na praktickou stránku náboženského života, na etiku, mezilidské vztahy, náboženský rituál. K teologickým otázkám se vyjadřovali jen tehdy, když kritizovali katolickou církev. Sektáři

¹⁷¹ Srov. GENNEP, Arnold van. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 19.

¹⁷² NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 12.

¹⁷³ Pouze říjovství bylo trpěno za zvláštních podmínek.

¹⁷⁴ Od 40. let hráli v rámci nekatolického hnutí stále v této roli domácí laičtí kazatelé.

byli protisv tsky nalad ni a odmítali modernitu pro její nezvyklost. Nejrn j-í nábofenské sekty na-ly své nejvíce svých p íznivc ve východních echách.

P íslu-níci nejrn j-ích nábofenských sekt neuznávali mnohdy manfelský svazek, neposílali d ti do -koly poté, co zjistili vliv -kolní výuky na mentalitu potomk , odmítali k est. Ve druhé polovin 19. století se sektá i postupn vytráceli. Jejich zásady dal-ími generacemi získaly pozmn ný charakter. Poslední p íslu-níci sekt tak asto z stávali v obcích v mizivém po tu, cofl vedlo k jejich odchodu na samotu, kde mohli flít sv j mimosv tsky zam ený flivot.

šSektá ské hnutí ukazovalo institucionální meze josefínské nábofenské tolerance, ale stejn tak i hranice intelektuálních osvícenských p edstav o charakteru, p sobení a dosahu nábofenských reform, a v neposlední ad zp sob a vývoj lidové recepce nábofenských zm n.ō¹⁷⁵ Pro v rného katolíka byly alternativní formy nábofenství d kazem toho, kam afl m fle vést odmítání katolické církve, argumentem proti nábofenské toleranci.

V druhé polovin 19. století se v eské spole nosti objevují nové nábofenské, nenábofenské a protinábofenské p edstavy, které daly podn t vzniku alternativním formám religiozity. Pat í sem jak státem formáln uznané, ale p esto r zn omezované církve (starokatolíci, pravoslavní, Jednota bratrská), tak církve, které stály mimo zákony zem (svobodné evangelické církve, národní eskoslovanská církev, spiritismus), ale také antiklerikalismus. V-echny tyto sm ry byly málo po etné, cofl v-ak neznamená, fle nem ly fládný vliv. Nutily ostatní církve hledat nové odpov di na dobové výzvy a pot eby. eský v ící postupn zaujímal antiklerikální, i nenábofenské postoje.

Dovolíme si v následující ásti na-í práce p edstavit jednotlivé formy alternativní religiozity, cofl se nám stane podkladem pro interpretaci podob odklonu od tradi ního pojetí nábofenství v hlavní ásti diplomové práce, kde se budeme pokou-et charakterizovat a následn objasnit prom ny nábofenské my-lení v je-t dských románech Karoliny Sv tlé.

V -edesátých letech 19. století byly dosud tolerované evangelické církve, pravoslavní a flidé zrovnoprávn ni.¹⁷⁶ Teprve nový zákon o uznávání nových církví z roku 1874 v-ak stanovil podmínky, za kterých mohlo docházet k nárokové legalizaci nových nábofenských skupin. V P edlitavsku postupn do-lo k oficiálnímu uznání starokatolické církve v roce 1877

¹⁷⁵ NEŤPŤOR, Zden k R. *Nábofenství na prahu nové doby: eská lidová zbofhost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 452.

¹⁷⁶ Postavení dosud jen tolerovaných vyznání upravovalo tzv. *Protestantské provizorium* z roku 1849. P es r zné návrhy kone ného vyrovnání s protestantskými církvemi stanovil *modus vivendi* afl *Protestantský patent* z roku 1861.

a obnovené Jednoty bratrské v roce 1880. Oproti tomu svobodné evangelické církve o fládné státní uznání nestály.¹⁷⁷

V roce 1868 rakouský stát povoluje stav bez vyznání, který umohl oval t m, jifl se k n mu hlásili, tzv. soukromý kult. Bohosluflby tak sm li konat jen v domácnosti pro leny rodiny a zvané hosty, byly z nich v-ak vylou eny d ti do let. Do stavu bez vyznání se asto za azovaly i osoby, které vyznávaly n jakou alternativní náboflenskou formu, jifl nebyla uzákon ná.

Formáln uznanou církví byli starokatolíci, kte í se hlásili k d dictví v-ech reformních hnutí v d jinách k es anské církve. Starokatolická církev se povafluje za d di ku osvícenského reformního katolicismu, zejména Bernarda Bolzana. Starokatolické hnutí vzniklo roku 1870 jako vnitrokatolický ohlas na vyhlá-ení dogmatu o neomylnosti papefle. Centrem nového hnutí se stal n mecky mluvící Varnsdorf a v ele spolku stál Anton Nittel, ímskokatolický duchovní. Starokatolická církev se ujala p edev-ím v n mecko mluvících oblastech eských zemí.

Starokatolická církev zavedla bohosluflby v národním jazyce, p íjímání podobojí a po roce 1880 zru-ila celibát duchovních. Církev odmítá dogmata, která p ijala ímskokatolická církev v pr b hu druhého tisíciletí.

První malou evangelickou církví, která v habsburských zemích mohla za ít p sobit, byla obnovená Jednota bratrská, která se hlásila k d dictví eské reformace. O jejím za azení mezi státem uznané církve uvafloval jifl Josef II. v souvislosti s vydáním *Toleran ního patentu*. K prvním skute ným kontakt m s eským prost edím¹⁷⁸ za alo docházet afl ve 40. letech 19. století. V obci R flová (Rosendorf) na D ínsku se objevilo lidové náboflenské hnutí, které vedlo k odklonu ásti obyvatel od ímskokatolického vyznání. To bylo z ejm inspirováno z Ochranova (Herrnhutu), kde nalézalo duchovní a organiza ní inspiraci. V R flové bylo toto evangelické hnutí potla eno, ale po vydání Protestantského patentu se za alo uvaflvat o vytvo ení novobratrského sboru. Jednota bratrská se p íhlásila k evangelické augsburské církvi a od roku 1864 byla spravována viká em z Ochranova. šJednota bratrská v Ochranov touflila usadit se v zemi p edk a byla p esv d ena, fle tím je-t hloub ji vzrostou a zpevní její historické ko eny.õ¹⁷⁹ Evangelický sbor v R flové získal samostatnost v roce 1875. V letech 1870 a 1872 vznikají dva eské sbory obnovené Jednoty

¹⁷⁷ Srov. NETPŮR, Zden k R. *Náboflenství v 19. století: nejcírkevn j-á století, nebo období zrodu eského ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 213.

¹⁷⁸ Do té doby dávali p ednost zámo ským misiím.

¹⁷⁹ NETPŮR, Zden k R. *Náboflenství v 19. století: nejcírkevn j-á století, nebo období zrodu eského ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 250.

bratrské, a to v Potštýně ve východních částech a v Dubé v severních částech. V roce 1880 došlo ke státnímu uznání církve, která se nově začala nazývat Evangelická církev bratrská.

Šobnovená Jednota se vnovala především církevní sociální práci a misii jak mezi římskými katolíky, tak mezi evangelíky, zejména reformovanými. (1) Novobratrské hnutí nicméně zůstalo dost okrajové a uzavřené do sebe, orientované na osobní pietistický ladnou zbožnost a na prokazování skutků křesťanské lásky v každodenním životě.¹⁸⁰

Jednota bratrská zůstala finančně nezávislou na státu a stala se tak první svobodnou protestantskou církví v Rakousku a Uhersku, která byla podřízená pouze Bohu. Nkte ří reformovaní duchovní požadovali úplnou nezávislost a stavěli se proti teologickému racionalismu. Usilovali o prohloubení evangelické víry, k čemuž jim byly příspívající historické vzory české reformace, a o demokratizaci církve. Závazně přijali *Heidelberský katechismus*. Důraz kladli na sborovou kázeň a probuzenecký charakter církve. Šprosazují nezávislost na státu a tzv. velkých církvích, zároveň se rozchází s rozpadajícím se blouzniveckým sektářstvím, které nesouzní s ustanovením prvotní církve v Bibli podle knihy Skutků apoštolů. V 2. pol. 19. století totiž mnozí sektáři například konvertovali k protestantským církvím, po vnitřních neshodách s evangelickými faráři nkte ří tito v čicích s přísnou morálkou vystupují a zakládají sbory Svobodné církve reformované.¹⁸¹

V sedmdesátých letech 19. století vzniklo pražské ústředí svobodné reformované církve. Tito evangelíci se vnovali misionářské činnosti v římskokatolickém prostředí. Nkte ří které evangelické sbory motivovali k vnitřní zbožnosti a k obrodě lidové evangelické církve. Svobodný reformovaný sbor, který odmítal zkaženost státních církví, byl oficiálně ustanoven v roce 1880. ŠKrom sledného odmítání státních zásahů do náboženských záležitostí (i státních dotací na provoz církve) pro něj byl charakteristický přísný biblicismus, který se stavěl kriticky k racionalistické a liberálně-modernistické teologii, v té době již ovšem v české reformované církvi zatlačené na okraj. (1) Hnutí vedoucí ke vzniku svobodné reformované církve můžeme charakterizovat jako probuzenecké, důraz uující osobní oddanost Kristu a z ní plynoucí aktivní křesťanskou práci v každodenním životě, zejména veliké misijní úsilí, spojenou s přísnou sborovou kázní.¹⁸² Velký důraz byl kladen na sociální působení církve. Od 80. let spravovala dům pro špadlé dívky Domovina.

¹⁸⁰ NEPŘEDPŘOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nejcírkevní j-é století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 219.

¹⁸¹ KAISEROVÁ, Kristina a Martin VESELÝ. *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století: [sborník z konference konané dnech 21.-22. dubna 2005 v Ústí nad Labem]*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2006, s. 138.

¹⁸² NEPŘEDPŘOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nejcírkevní j-é století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 226.

šHistorie jejích po átk je historií ustavi ných nedorozum ní, spo ívající v oboustranných mystifikacích, s Církví reformovanou i luterskou, a také historií nep ízn ú edních míst. (í) O poznání pokojn ji se rozvíjely vztahy se skupinami ochranovskýmií ō Vznik malých a svobodných evangelických církví podnítil prohloubení proflívaného k es anství, tudífl prohloubení zbofnosti. P ínos t chto církví spo íval p edev-ím v evangelizaci a rozvoji sociální práce. Roz-í ovaly *Bibli* a dal-í nábofenskou literaturu, skupinov etly Písmo a diskutovaly nad ním. Provozovaly výchovné aktivity¹⁸³, zakládaly sirot ince a dal-í sociální ústavy, ale na druhou stranu se vyzna ovaly nezájmem o sv t. Jejich obrovské nábofenské zaujetí jim bránilo v jakémkoli kulturním p sobení.

šVzr stající odpor eské spole nosti v í ímskému katolicismu, t ebaflé nadále z stával (nejen formáln) dominantním nábofenstvím, vyústil jednak v hledání n jakých alternativních nábofenských forem, v etn t ch, jefl p esahovaly církevní religiozitu, a také v organizované antiklerikální hnutí, které proti nábofenství nebojovalo jenom kv li jeho úzkým vazbám na státní moc, nýbrfl z principálních d vod , a snaflilo se najít n jakou mimonábofenskou alternativu.ō¹⁸⁴ Je nutné v-ak podotknout, flé antiklerikální hnutí se nejprve nestav lo proti nábofenství, ale jen proti n kterým jeho formám, p edev-ím pak proti církvím a klerikalismu.¹⁸⁵

V roce 1868 je v P edlitavsku legalizován stav bez vyznání, cofl vlastn umofl ovalo opu-t ní oficiálních, státem uznaných církví, a zároveň i existenci antiklerikálního hnutí. Atheismus v-ak nebyl v habsburských zemích považován za d v ryhodný. Po et lidí, kte í se formáln roze-í s majoritní ímskokatolickou církví, ale dále rostl.

Mezi první propagátory antiklerikálního hnutí pat ili mlado eský flurnalista Josef Barák, kniha Vincenc Paseka a rolník Alfons TMastný, který se stal skute ným iniciátorem eského antiklerikálního hnutí. Antiklerikalismus zasáhl mlado eskou stranu a velké mnoflství spolk , p edev-ím pak Sokol. Hlásili se k n mu Jan Neruda, J. S. Machar í Jan Herben.

Afl v roce 1906 byla zaloflena organizace Volná my-íenka, která si vytkla za cíl p edev-ím dosaflení odluky církve od státu.¹⁸⁶ Antiklerikalismus se pro mnohé stal symbolem pokroku a eského národního cít ní.

Dal-ím fenoménem, který se v 19. století objevuje, byl spiritismus. Tento proud se cht l vyhnout nábofenství, ale i ortodoxní v d , cofl vyústilo ve hledání nové cesty.

¹⁸³ Nap íklad ned líní -koly.

¹⁸⁴ NE^TPOR, Zden k R. Nábofenství v 19. století: nej církevní j-í století, nebo období zrodu eského ateismu?. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 261.

¹⁸⁵ Pozd ji v-ak do-lo i na úplné odmítání religiozity ve jménu pokroku.

¹⁸⁶ Tato organizace byla po n kolika výstrahách v roce 1915 ú edn rozpu-t na.

Spiritismus představoval moderní alternativu v i církevnímu k es anství. ŠToto hledání zpravidla vedlo k p edstav , že lidem jsou vlastní jisté schopnosti, které se v d sledku vlivu p ísných dogmat a rostoucí izolovanosti moderních lidí od p írody vyuffívají jen velmi z ídka ó jednou z takových schopností by mohla být schopnost komunikovat s duchy, ale vedle ní by mohly existovat i jiné, například schopnost vid t do budoucnosti nebo lé it. Typickými sou ástmi tohoto proudu my-lení proto bylo v domí svázanosti s p írodou, pocit jednoty ve-keré p írody, v etn lidstva, a víra v mořnost prořít Boha prost ednictvím p írody.¹⁸⁷

První pokusy o nábořensky motivované rozmluvy se zem elými jsou zaznamenány jifl v polovin 19. století ve východních echách. Tito sektá i pokládali d raz na asketickou morálku. Odmítali alkohol, kou ení, sv tskou zábavu, ale i vojenskou sluffbu a církevní ob ady, p edev-ím pak projevy zbořnosti charakteristické pro ímskokatolickou církev. ŠV dom navazovali na d dictví eské reformace, i kdyřl mu rozum li svým vlastním zp sobem, ale zároveň i na lidovou astrologii, lé itelství a dal-í praktiky svébytné lidové zbořnosti raného novov ku.¹⁸⁸ Spiritismus usiloval o hlub-í poznání sv ta. Jejich ob ady m ly nábořenský ráz, cofl podporuje my-lenku, že nich hráli roli i n kte í katoli tí duchovní, kte í se spiritismem v této dob experimentovali. Pozd ji v-ak církev toto hnutí zcela zavrřla.

Na konci 19. století se spiritismus rychle dostával do lidového prost edí a stal se jakousi módní vlnou. Za aly vycházet i nejz zn j-í spiritistické asopisy¹⁸⁹, vznikají spiritistické krouřky. P íslu-níci tohoto hnutí byli v-ak vykazováni ze spole nosti a ve ejnost se jich stranila.

říádná z alternativních forem nábořenství nedosáhla v pr b hu 19. století v t-řho po tu len . Pro mnohé bylo výhodn j-í oficiáln se hlásit k ímskokatolické církvi. ŠPokud se stav li kriticky k autorit a politickému vlivu ímskokatolické církve, neznamenalo to je-t , že by p estali v it k es anskému nábořenství nebo alespo n kterým prv k m k es anského u ení.¹⁹⁰ Po etné výstupy z ímskokatolické církve m řeme zaznamenat ařl v mezivále ném období. Jisté ale je, že eský ateismus se zrodil jifl na konci 19. století, cofl znamenalo odcírkevn ní velké ásti eského národa.

¹⁸⁷ NETPŮR, Zden k R. Nábořenství v 19. století: nejčírkevn j-í století, nebo období zrodu eského ateismu?. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 263.

¹⁸⁸ Tamtéřl, s. 268.

¹⁸⁹ Hv zda zářrobní, Posel zářrobní, Spiritistická revue.

¹⁹⁰ NETPŮR, Zden k R. Nábořenství v 19. století: nejčírkevn j-í století, nebo období zrodu eského ateismu?. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, s. 281.

2.4. Církevní liturgický rok: svátky, slavnosti a rituály

Festivita byla v rámci 19. století charakterizována jako jedinečná, opakující se, událost, která se stala důležitou součástí životní společnosti. Její vydolování ze všedního dne. Lidé pocívali potřebu vybojovat z každodenního rytmu. Svátky a slavnosti se tak staly vítanou přelivostí pro oddych od všedních povinností. Významnou roli zastupuje v oblasti festivit stát, který je mohl poskytovat, naizovat i negovat.

Festivity vyjadřovaly potřebu lidí být spolu. Každý svátek poskytoval možnost setkávání různých skupin obyvatelstva. Slavnostní setkání přináelo to, co je-t v 19. století zůstávalo zvláště a výjimečné, luxusní, dostupné v tichou práva na slavnostech: zvuk, světla, barvy a mnohdy i chuti.¹⁹¹

Svátky se dělily z hlediska toho, zda patily do sféry veřejné i soukromé. Dále lidé rozlišovali festivity pravidelně se opakující nebo naopak jedinečné. Nejvýznamnější postavení představovaly svátky určené k esanským církevním kalendářem. Tyto slavnosti měly dlouhou historii. V 19. století již v českých zemích nebylo výhradně o festivity vyplývající z římskokatolického prostředí, jelikož i nově zrovnoprávněná církev si vytvářela své vlastní svátky, které se často diametrálně odlišovaly od tradičních svátků katolických.

Vánoce a Velikonoce představovaly dva nejdůležitější mezníky roku. Tyto dva církevní svátky byly obklopeny mnohými dalšími, jejichž význam se od nich odvíjel a doba konání od nich vypočítávala. V českém roce se tak stávala období určená pro rozjímání a období zaměřená na svetské radosti. Katolíci také uznávali sadu svátků svázaných s památkou na jednotlivé svaté.

Štěpě, i alespoň slavnostní pofehnění, byly také nezastupitelnou částí ady festivit svetského charakteru. Obecně vzato, církevní slavnosti patily k veřejné sféře, v drtivé většině podíl na jistém, v zásadě dost přesně definovaném společenství. Dokonce i takové slavnosti jako křesťanské úvodníky, které se zdály být záležitostí soukromou, znamenaly příchod, respektive návrat do veřejného církevního společenství.¹⁹²

V průběhu 19. století se vztah k církevním slavnostem změnil. V první řadě mělo velký vliv na pojmání jednotlivých slavností osvícenství. Začínají se prosazovat racionální přístupy k projevu zbožnosti, začal je odpovídný veřejně překotný vývoj. Přesto však stále z povědomí lidí nevyprchaly formy slavení různých festivit dle barokního modelu. Obyvatel habsburského mocnářství, který se na počátku 19. století ocitl tváří tvář

¹⁹¹ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 278.

¹⁹² Tamtéž s. 283.

nastupujícím hospodářským, politickým a sociálním změnám, byl jeť lov k barokní. Neklid, nejistota, epidemie a věchna trápení napoleonských válek přinesla renesanci hluboké zbořnosti, posílení barokního vizionářství a mysticismu, které osvícenství a doznávající josefinismus nebyly s to v lidových vrstvách zcela vykořenit. Mas práce a modliteb na jedné, odpočinku a radovánek na druhé straně byl nadále udržován církevním kalendářem.¹⁹³

Zaměřme se nejprve na církevní festivity ve veřejném prostoru, z nichž nejokávánější byly bezpochyby Vánoce, a koliz z hlediska církve byly nejvýznamnější církevním svátkem Velikonoce. Vánoce se v průběhu 19. století proměnily z upjatých a vášnivých svátků na svátky rodinné. Vliv na tuto proměnu měly především importované tradice ze zahraničí. Jako příklad uvedeme vánoční stromek, který se během 19. století stal neodmyslitelnou součástí vánočních svátků. Teprve poté mu církev udělila potřebnou symboliku. Stromek tak představoval strom z ráje a také strom, z něhož byl zhotoven kříž pro Ježíše.

Vánoce přecházela doba adventu, který býval dobou klidu, pokoje a příprav na Vánoce. Po celé období se v kostelech sloufily roráty, měk počt Panny Marie. Sloufily se brzy ráno, za tmy, aby tak připomněly tmu hříchů, v níž lidstvo pobývalo před narozením Ježíše Krista. Tyto mě byly doprovázeny zpěvem rorátních písní a světlem z rorátních svíců. Jeť v polovině století byly děti z dolních vrstev obdarovávány pouze Mikulášem. K této tradici značně přispívaly i mikulášské trhy. Začátkem adventu, tj. čtyřmi týdny před Vánocemi, znamenal souasn také začátek nového církevního liturgického roku. Advent provázely tradiční obyčejy spjaté s významnými svěci. Jako první si lidé připomínali svatého Martina, kdy naposledy před přeměněním jedli tuhé jídlo, svatomartinskou husu, dále svatou Kateřinu, svatou Barboru, svatého Mikuláše a svatou Lucii.¹⁹⁴

Zimní období trávil především feny přádkami, kterými si zároveň i zkracovaly dlouhé zimní večery. Šňapádkách udržela se památka počty, vzdávané starodávné ochranné bytosti rodinného krbu, skřítkovi. Čtvrtek byl od pradávna pro přádky svátek dnem, kdy na poslední skřítkovu neshlo se přísti, kdy byly skřítkovi připravovány oběti, nechávány drobty a zbytky jídel na noc.¹⁹⁵

Vánoce jako větna křesťanských svátků navazují na předkřesťanskou tradici. V případě Vánoc dříve lidé slavili svátek slunovratu. Třetí den je označován jako vigilie, tedy předvečer slavnosti. Přes končí na třetí den s východem první hvězdy a začala

¹⁹³ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české kařlodenosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 92.

¹⁹⁴ Srov. ZÍBRT, Lenka. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 388–422.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 21.

–t drove erní ve e e. Ta m la p edev–ím rituální význam. Nejd leflit j–í funkcí bylo, aby se celá rodina se–la pohromad . šCo se jí na TMedrej ve ír suchý (su–ené ovoce va ené), tofl z teho nechat kostky usu–it, a potom, dyfl je nejaká nech je jaká chce bola ka, p kn koste ky poklúct a posypat. To prej, dyby se po ni em nezahojilo, po tem se zhojí istotn , má to být tuze prosp –ný, opravdu.õ¹⁹⁶

Dále se vykonávaly r zné zvyky a oby eje, které m ly p edev–ím ochránit rodinu, zabezpe it úrodu, ale také p edvídat budoucnost. Ve e e byla slofená z tradi ních pokrm , které vycházely z k es anské symboliky. Významnou roli m l i betlém, který byl na za átku adventu p enesen z kostel do obydlí, kde m l p edev–ím plnit názornou funkci.¹⁹⁷

Následoval Boflí hod váno ní, Svátý TMpán jako den ur ený ke koledování, Svátek mlá átek¹⁹⁸, Nový rok a T i králové (Zjevení Pán), jimifl se celý váno ní as uzavíral. Následovala doba veselí, doba masopustní, kdy se konaly zabíja ky. Práv v tomto období se odehrávalo nejvíce svateb. Po masopustu, který vyvrcholil pr vodem ma–kar o masopustním úterý¹⁹⁹, následovala doba postní. Ta se vypo ítávala od data Velikonoc. ty icetidenní p st trval od Popele ní st edy do Boflího hodu velikono ního.²⁰⁰ Na Popele ní st edu ráno chodili lidé do kostela k p íjímání popelce, cofl byl k ífek popelem na elo.

Následovalo p t postních ned lí, které byly provázeny ur itými zvyky. První postní ned le, zvaná pu álková, vybízela ke konzumaci pu álky, cofl byl naklí ený a upraflený hrách. Druhá ned le se nazývala prafná, podle uprafleného je mene, t etí byla kýchavná, jelikofl se v ilo, fle kýchání v tuto ned li p edur uje délku flivota, tvrtá pak m la ozna ení druflebná, kdy do–lo k mírnému uvoln ní. V tuto ned li chodil na náv–t vu flenich s druffbou tam, kam cht li jít o pomlázce na námluvy. P i této p íleflitosti se pekly také kolá e, tzv. druffbance. Poslední ned le byla ned lí smrtnou. V kostelech se zahaloval k ífl a také se dodrffoval pohanský zvyk vyná–ení smrti ze vsi, který byl spojen p vodn s po átkem jara.²⁰¹

Velikonoce asov spadají do období jarní rovnodennosti a mají p edk es anskou tradici. Z ejm navazují na flidovský svátek Pesach. V eských zemích znamenaly Velikonoce

¹⁹⁶ TMEBESTOVÁ, Augusta. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. 2. vyd. V Praze: F. Borový, 1947, s. 341.

¹⁹⁷ Betlémy v kostelech zakázal císa Josef II.

¹⁹⁸ 28.12.

¹⁹⁹ Zvaným také ostatky.

²⁰⁰ íslo ty icet má odkazovat na biblické události: ty icet dní trvala potopa, ty icet dní vystupoval Mojflí–na horu Sinaj, ty icet dní putovali Izraelité pou–tí, ty icet dní musel Jeffí–strávit v poku–ení na pou–tí.

²⁰¹ Srov. LANGHAMMEROVÁ, Ji ina. *Lidové zvyky: výro ní oby eje z ech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 15.

za átek zem d lského roku. Velikonoce jsou pohyblivým svátkem a slaví se po jarní rovnodennosti v ned li po prvním jarním úpl ku.²⁰²

Velikono ní týden za ínal Kv tnou ned lí. šNa Kv tnú ned lu, kdyfl idú paná ek okolo kostela s ko i kami a kostelnici vyzvánijú zvonama, it p kn k ovocným stromom a t ást s n ma, má potom hodn ovoce strom a nepadá. Chodijú aji hledat poklady, sú v-ecky jeskyn otev ítý.ö²⁰³Tématem tohoto, pa-ijového, týdne byly pa-ije, cofl je evangelická zv st o umu ení Jeffí-e. Kv tná ned le m la p ipomínat Krist v vjezd do Jeruzaléma. Následovala Třkaredá st eda, Zelený tvrtek, Velký pátek, Bílá sobota, Boflí hod velikono ní a Velikono ní pond lí. Od Zeleného tvrtka chodili chlapi každý den na obch zky s ehta kami, nebo se v ilo, fle v tento den zvony odlet ly do íma. Jidá-ovu zradu p ipomínaly obch zky Jidá-e po vesnici, který vybíral od hospody bílá neuva ená vejce.²⁰⁴

Zlomový den p edstavoval Velký pátek. Ten byl významný z hlediska toho, fle se m la otevírat zem a voda m la mít arovné ú inky. Na Velký pátek platil p ísný p st a lidé m li rozjímat. šNa Velkej pátek se chodí do svodnice pro vodu, nefl slunko vyjde. Bofle, to jich tam bejvá, a jak nekdo zaspí, ten vypaluje z d diny, aby tam dospí-il, nefl slune ko vynde. Nekdo se umyje tam, nekdo si vezne vody dom a je to zdravý. Je to na památku, fle fidi vedli Krista Pána p es vodu. Aji se chodijú v ten den do zahrádky modlit.ö²⁰⁵ Po poslední postním dnu, po Bílé sobot ²⁰⁶, kdy se slavilo Kristovo zmrtvýchvstání, následovaly dva dny veselí, náv-t v a hojnosti jídla. To vyvrcholilo o Velikono ním pond lí, kdy chlapi nav-t vovali dívky, aby je -lehali pomlázkou, cofl jim m lo zaru it zdraví. Na oplátku dávaly dívky chlape m malované vají ko, symbol rodícího se flivota a p icházejícího jara. Velikono ní pond lí bylo nazýváno také jako ervené, podle ervených vají ek, která dávala d v ata chlape m, aby jim dala najevo své sympatie.

Období po Velikonocích bylo na venkov protkáno adou svátk a oslav. Z nejznám j-ích m fleme jmenovat filipojakubskou noc, která byla spojována s pálením arod jnic, a která je p elomem jarní rovnodenností a letním slunovratem. Druhý den následoval první máj, kdy mladí muffi stav li ve vesnicích dívkám májky, aby jim dali najevo svou náklonnost. 24. ervna se slavila noc svatojánská, jeffl m la magický charakter. Svatojánská noc byla nocí po letním slunovratu a jejím fenoménem byly svatojánské ohn ,

²⁰² Srov. VAV INOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, s. 28.

²⁰³ TĚBESTOVÁ, Augusta. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. 2. vyd. V Praze: F. Borový, 1947, s. 338.

²⁰⁴ Srov. ZÍBRT, en k. *Veselé chvíle v flivot lidu eského*. Vyd. 2. Praha: Vy-ehrad, 2006, s. 220.

²⁰⁵ TĚBESTOVÁ, Augusta. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. 2. vyd. V Praze: F. Borový, 1947, s. 338.

²⁰⁶ Noc z Bílé soboty na ned li byla ozna ována jako Velká noc. Byly jí p isuzovány magické ú inky a v ilo se, fle v tuto noc se dá v -tit budoucnost.

kterými se lidé chránili před zlými silami. Byliny nasbírané v tuto noc mly mít zázračnou moc. Lidé si je dávali do kapulí a vili, fe je budou chránit před zlem. Dívky se v tuto noc snažily pomocí kouzelných bylin zjistit, za koho se provdají.

Padesát dn po Velikonocích se slavily Svatodu-ní svátky, nebo-li Letnice. Boffí hod svatodu-ní je nazýván také jako Seslání Ducha svatého. O této nedli se oltáře zdobily květinami, zvláště pak růžemi. Liturgická barva tohoto období byla červená, což značí ohnivě jazyky, v jejichž podobě sestoupil svatý Duch na apoštoly. Svatodu-ní svátky mají předek esanskou tradici a navazují na oslavy letního slunovratu. Boffí hod svatodu-ní byl ve znamení církevních obřadů, pondělí naopak bylo vyhrazeno lidovým zvykům. V pondělí se konaly jízdy královny, což byla celodenní zábava chlapců a dívek. Dívky mly v tento den také povinnost otvírat studánky, což bylo vyířní studánek od neistoty, ale také jejich symbolická ořista, kdy se do studánky ponořila řistá dívka, panna. Vřilo se, fe studánky jsou oři Panny Marie.

Devět týdnů od Zeleného řtvrka se slaví svátek Boffího řtla. Je to tedy svátek pohyblivý a v řtinou se neslavil ve řtvrtek, ale až následující nedli. Kněz se v tento den modlil za úrodu, proti bouři, krupobití, moru a zemřtesení. Symbolickou obřtí za boffí pomoc jsou řerstvé květy, které rozhazují dřuffí ky. Konaly se obřřzky obřři s Kristovým řtlem, což byla svatá hostie, která byla ulořená v monstranci. Tato tradice získala obřibu především na vesnicích, kde se stala lidovým obřadem.²⁰⁷

S církevním rokem byly také spjaty lokální slavnosti, což byly především poutě. Poutě byly slavnosti na památku svatého, jemuž byl v obci zasvěcen kostel. Poutě se konaly ve městech i na venkově, přičemž byla v přebhu oslav stále výraznější svřtská stránka slavení. Poutě poskytovaly především rekreaci, pohybu na řerstvém vzduchu, komunikaci, seznámení a nákup dřm dárků. Hlavní náplň tak pomalu přestávala být slavnostní mře.²⁰⁸

V roce 1840 byly po mnohaletých zákazech²⁰⁹ opět povoleny dřř poutě, což znamenalo ořřivení poutních míst. S tím souvisel i vzrůstající ekonomický zisk řtchto oblastí a také přomřna krajiny, kde se začaly stavřt kaple k řřřlových cest. V řeských zemích se v 60. letech 19. století konaly také na památných místech tábory lidu.

Poutě tedy znamenala cestu k místům, která jsou naplněna boffí milostí. To znamená, fe se jedná o místa, kde se stalo nějaké zjevení i zázrak, nebo kde se nachází hrob svřtce.

²⁰⁷ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výřrořní obyřje z řech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 66.

²⁰⁸ Srov. LENDEROVÁ, Milena, Tomáš–JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dřřin řeské kařřřdennosti: řřřvot v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 94.

²⁰⁹ Reskript zakazující poutě za hranice monarchie vydala řřř Marie Terezie v roce 1772. Existovala jediná výjimka, bylo povoleno konat zbořřnou poutě do Maria Zell.

Fyzická námaha spojená s poutí je p i ítána jako ob Bohu. Náboženské pout ásto trvaly i n kolik dní. Po cest lidé zpívali písn a od íkávaly modlitby. V poutních místech si lidé mohli koupit r zné upomínkové p edm ty, p edev-ím pak oblíbená byla perníková srdce. P íprava na pou byla zálefitostí řen, které p ed poutí uklízely a pekly kolá e.²¹⁰ K letnímu období pat ily také oslavy senose e, řiní a doříněk. Tyto události pak m ly spí-e hospodá ský ráz, nelze tedy mluvit o církevních svátcích.

Dal-ím plo-n slaveným církevním svátkem bylo posvícení, cořl byla slavnost posv cení kostela. Konalo se v ned li na podzim²¹¹ na pam vysv cení místního kostela. Tradice posvícení vznikla z pohanského zvyku oslav sklizn a p íprav na zimu. Proto si posvícení zachovalo n které pohanské zvyky, jako bylo nap íklad stínání kohouta, i svazování kozla. Tyto oby eje se konaly v pond lí po posvícení p ed tzv. zlatou (i p knou) hodinkou. V dob posvícení se ásto konaly svatby. Uklízel se celý d m, pekly se kolá e a zvaly náv-t vy. Ve er se konaly tane ní zábavy. Posvícení bylo veskrze orientováno na mladou generaci, z jejířl ad se tento den volil zástupce, tzv. stárek a stárková.

Po celý rok probíhalo v rámci církevních festivit ve ejného prostoru slavnostní sv cení objekt a také slavnostní m-e.

Druhou kategorií církevních slavností byly festivity soukromého prostoru. Jednalo se p edev-ím o k est, úvod, první svaté p íjímání, bi mování i konfirmace, uzav ení manželství a poh eb. V-echny tyto události více i mén ovliv ovala církevní tradice.

Nejvíce pov re ných p edstav a praktik se pojí práv k p echodovým rituál m, které jsou neodditelné spojené s řivotním cyklem lov ka. Nejvýznamn j-í okamřiky lidského řivota p edstavovalo narození, svatba a smrt. V následující ásti této podkapitoly na-í diplomové práce se na tyto mezní události zam íme podrobn ji.

Narození je rituál odlu ovací. Po celou dobu porodu hrozila matce i dít ti smrt, proto m ly bezproblémový pr b h porodu zajistit nejr zn j-í rituály a pov ry. Jířl t hotné řen hrozilo uhranutí, nákaza i negativní síly, tudířl bylo nutné jí chránit pomocí rituálních praktik. Musela dodřřřovat mnohé zákazy a p íkazy, které m ly zajistit zdraví dít te. T hotná se m la vyvarovat v-ech nep kných dojm , které by se p enesly na dít , nesm la náv-t vovat ve ejná místa, aby jí n kdo neuhranul, h bitovy a poh by, aby dít brzy nezem elo.

²¹⁰ LANGHAMMEROVÁ, Ji ina. *Lidové zvyky: výřo ní oby eje z ech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 68.

²¹¹ Císa Josef II. cht l sjednotit dobu slavení posvícení a zavést tzv. císa ské posvícení na ned li po svetém Havlu, tj. 16.10.

Doporu ovala se st ídmost v jídle, aby dít netrp lo nemocemi a nebylo nijak postiflené. šfiena, nefl za ne rodit, má obílit sv tnici, upéci chléb a vyprat.õ²¹²

Velkou roli p i narození dít te také hrál den, po así i hodina, kdy se dít narodilo. Za neblahý den byl povaflován pátek²¹³, 1. prosinec, kdy do-lo ke zni ení Sodomy a Gomory, 1. duben, kdy se narodil Jidá-, 1. srpen, kdy Kain zabil Ábela. TMastným dnem byla ned le. Dále se povaflovalo za dobré, kdyfl se dít narodilo ráno. D ti narozené po p lnoci m ly mít neblahý osud. Dobré zprávy nev -tilo ani to, kdyfl padal sníh i kvetly jablon , jelikofl dít m lo brzy ze-ediv t. Obavy rodi p iná-ela i skute nost, kdy se na h bitov práv kopal nový hrob.²¹⁴

Symbolickou úlohu m la první koupel narozeného dít te, proto se do vani ky dával chléb se solí, aby dít nikdo neuhranul. D lefitým úkonem po narození dít te byl výb r kmotra. Kmotrovství byla významná instituce. Pro kmotra p edstavovalo velkou est být pofládán jít dít ti za kmotra. Kmotr na sebe bral závazek, fle se bude podílet na výchov dít te a fle v p ípad smrti rodi se dít te ujme. Od kmotra se vyfadovala hmotná výpomoc zvlá-t v období -estined lí.²¹⁵

K est dít te symbolizoval p íjetí nového lov ka do církevního sv ta. Pok t né dít m lo nárok na spasení a společenské uznání. Nepok t né dít , které po porodu zem elo, nemohlo být poh beno na h bitov , ale pouze za h bitovní zdí spolu se sebevrahy a exkomunikovanými osobami. Proto rodi e k tili své potomky co nejd íve po porodu, v n kterých p ípadech i bezprost edn po n m. P i k tu se dít zapisovalo do matriky. Významnou úlohu hráli p i k tu kmot i, kte í skládali k estní slib a dít ti dávali do vínku dárek.²¹⁶

Svatba v 19. století p edstavovala úkony zahrnující aspekty právní a společenské. Celá svatba byla op edena nejz n j-ími rituály, které m ly zajistit - astné manfelství, ze kterého vzejdou potomci. P edpokládalo se, fle s atek se uzavírá na celý flivot, kon il afl smrtí jednoho z manfel . Církev rozvod nepovolovala.

Manfelství je z hlediska k es anství chápáno jako posvátná instituce, katolictví ho dokonce povafuje za jednu ze svátostí. Vstup do manfelství demonstroval dovr-ení

²¹² NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v eské lidové kultu e*. Vyd. 1. Praha: Vy-ehrad, 2004, s. 47.

²¹³ Pouze Velký pátek tvo il výjimku.

²¹⁴ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v eské lidové kultu e*. Vyd. 1. Praha: Vy-ehrad, 2004, s. 48.

²¹⁵ Srov. Tamtéfl, s. 82.

²¹⁶ Srov. Tamtéfl, s. 48.

dosplosti. Posvátnost manfelského svazku je ještě více zpečetěna tím, že manželství nelze rozvést. Platilo úsloví šCo B h spojil, a šlov k nerozlu uje.š

Nejastjším obdobím pro konání svatby byla doba masopustní, dále uzavírali svatby v létě po flních. Nejastjším dnem pro svatbu bylo úterý. V době postní církev svatby zakazovala, tudíž i v adventu nebyla svatba přípustná. Velké množství pověr se vázalo k oblečení nevěsty a flenicha, což souviselo především s plodností a hojností. Bílá barva byla převládající barvou smutku, na svatebních šatách se začala vyvíjet až od 2. poloviny 19. století, až ji však až po první světové válce. Šátky uvázané kolem boků flenicha měly zaručit brzké potomstvo, peníze v botách pak hmotné zajištění rodiny. Uzly a zapínání na oděvu nevěsty a flenicha pak měly zajistit dlouhé trvání vztahu.²¹⁷

V 19. století považovali lidé smrt za bílou součást života a byli s ní smířeni. Se smrtí byly spojeny mnohé rituály, které považovali lidé za závazné. Významnou pozici v pohřebních rituálech zastávala bezpochyby církev, což neovlivnila ani rozmáhající se sekularizace. V lidových představách se smrt zobrazovala jako bílá osoba s kosou, š kostlivec, nebo jen pouhý stín.

Říkávalo se, že nemocný nemůže zemřít, pokud se ještě s někým musí rozloučit, š i n koho pofládat o odpuštění. Před smrtí měl ještě umírající uzavřít před svědky svou poslední vůli. K němu umírajícímu udělil poslední pomazání, což byla tzv. svátost umírajících.

Když osoba zemřela, museli pozostalí zapálit v místnosti svěci, tzv. hromnici, a otevřít všechna okna a dveře, aby duše mohla vyletět ven. Vířilo se, že pokud by duše nemohla vyletět ven, bloudila by po domě a marně hledala východ.²¹⁸ Poté se u nebořtíka sešli přátelé a příbuzní, aby ho připravili na poslední cestu, pomodlili se a drfeli u něho stráfi. Šasto byly mrtvému svazovány konětiny, aby se nemohl vrátit mezi živé.²¹⁹ Rakev byla zatlučena hřebíky.

Při vynášení rakve se nebořtík nesl nohama napřed, aby se domů nemohl vrátit. Mezi domovními dveřmi se několikrát polofil na práh, aby duše zemřelého našla pokoje. Od domu se pohřební průvod ubíral ke hřbitovu, což bylo prakticky jediné přijatelné místo pro pohřeb nebořtíka. ŠKřesanský pohřeb, tj. pochování na hřbitov, do vysvěcené půdy spojené s více

²¹⁷ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 85.

²¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 90.

²¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 92.

i méně slavnostním pr vodem za přítomnosti faráře nebo kazatele, patřil k základním práním každého poestnéholovka na venkově i ve městě.²²⁰

Posvátná p da h bitova byla odepřena sebevrah m, popraveným zloinc m i nepok t ným d tem. Mezi lidmi panovalo pesvdění, že kdyby byl h bitov zneuct n, musel by být znovu vysvcen, nebo jinak by utrp la est ostatních poh bených. Tradovaly se pov ry, že du-e nek t átek nemají kam odejít, a proto stra-í v podob duch . Tan í tedy na loukách a v lesích. Lidé se obávali chodit do oblasti baffin, kde se vykytovaly sv tlu-ky, které si pov r íví lidé p ejmenovali na bludí ky.

Zem elé pok t né d ti byly naproti tomu považovány za ísté a bezh í-né. V ílo se, že zem elé d ti se ihned stávají and lí ky, tudífl je zbyte né p ehnan se za n modlit. Ná ky za zem elé dít ho pak jen zbyte n vyhán ly z ráje. D tský poh eb pak musel ve v-ech náleflitostech p ípomínat svatbu. Nechyb la tedy bílá barva, svatební druflí ky, svatební kv tiny. Tento ob ad m l zem elému dít ti vynahradit svatbu, kterou nem lo možnost zaflít.

Lidé v íli, že du-e zem elého z stává ve sv t flivých, kde m flou pomáhat svým bliflním, nebo naopak vykonávat odplatu í mstu. Dle kes anské v rouky je totífl du-e lovka nesmrtelná. Setrvává na sv t nebo odchází do o ístce, í nebe. Mezi sv tem flivých a sv tem mrtvých pak z stávaly du-e lidí, kte í byli ob ími vrafdy. Ty pak ná íkaly na míst , kde jim bylo ublífleno. Dále se í ily pov sti, že existují bludné du-e, du-e zem elých provinilc , které za trest bloudí, nefl je n kdo vysvobodí.²²¹

Do oblasti festivit adíme i oslavy sv tského charakteru, kam adíme jak slavnosti ve ejného prostoru (panovnické korunovace, náv-t vy panovníka, události v panovnické rodin , slavnosti spojené s cechovní organizací emesel, politické oslavy, m stské slavnosti, výstavy, kladení základních kamen , spolkové slavnosti, -kolní slavnosti, plesy, divadelní p edstavení, cirkusová vystoupení a nov v 19. století i p edstavení filmová), tak slavnosti prostoru soukromého (narozeniny, jmeniny, soukromé plesy a jiné rodinné oslavy).²²²

Slavnostmi sv tského charakteru se podrobn í zabývat nebudeme, jelikofl nejsou pro celkovou koncepci ná-í práce primární. Tato podkapitola si tak dala za cíl obsáhnout festivity církevního charakteru, jejichfl výklad se nám stane východiskem pro interpretaci je-t dských próz Karoliny Sv tlé v dal-í ásti studie.

²²⁰ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a kaflodenní flivot v raném novov ku (16.-18. století)*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006, s. 75.

²²¹ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v eské lidové kultu e*. Vyd. 1. Praha: Vy-ehrad, 2004, s. 162.

²²² Srov. LENDEROVÁ, Milena, Tomá-JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z d jin eské kaflodennosti: flivot v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 290 ó 301.

3. Kritická reflexe náboženské problematiky v prózách Karoliny Světlé

3.1. Lidová zbožnost venkova

V následující části této kapitoly se pokusíme na problematiku lidové zbožnosti venkovských lidí nahlédnout z několika úhlů pohledu, a to prostřednictvím porovnání se pravé víry, spojení zbožnosti a mravnosti, pojetí boží vůle, vnímání hříchu. Dále je nutné reflektovat způsob, jakým se postavy k Bohu obracejí, jak vnímají boží podstatu, a jak se v prózách projevuje koexistence světské a církevní moci. Je zřejmé, že jednotlivé postavy se se zbožností ztotožňují různými způsoby, což je dáno odlišnými faktory, které chceme v této části naší diplomové práce vystihnout.

V době, do které jsou romány zasazeny, bylo náboženství úzce spjato s koloritem každého dne. Zbožnost provázela člověka od narození až do hrobu, přičemž nemělo významu, která by nebyla nějakým způsobem spjata s náboženskou problematikou.

Ve *Vesnickém románu* jsou postaveny do ostrého kontrastu tři zcela odlišné podoby náboženského smýšlení postav. Třemi postavami jsou vdova Jirovcová, Antoň a rychtářka. Tyto tři roviny náboženského smýšlení se prolínají v celkovém významovém kontextu díla.

Jirovcová je skálopevnou katolicí, která ví a podléhá celým svým životem. Církevní dogmata aplikuje na všechny hříchy svého i Antoňova života. Je poslušnou křesťankou a neustále se snaží vyvarovat se jakéhokoli hříchu. „Bez studu mi zvěstuje, že jsi lehkomyšlníkem a že se staneš i bludem a odpadlíkem, hříšníkem to nejvůbec nejvíce? Jak to přece kámi, ó ty dobrý bože na nebi! Klidně-li pak budeš hledět na pohanění svoje i moje?“²²³

V úcímu dle Jirovcové není dána možnost volby, nýbrž musí žít v naprostém podruší katolictví. „Musí býti něco vyššího nad námi nežli hříšná vůle naše, zmítající se jako tina nad vodou, musí býti něco stálejšího a světějšího, na něm stojí svět; ctností to nazývá křesťan, a toho se musíme držet stejně, jeden jako druhý, jinak se s námi propadne do hlubin hříchu.“²²⁴

²²³ SVĚTLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 194.

²²⁴ Tamtéž, s. 198.

V chování Jirovcové v-ak m fleme pozorovat i úsilí o to, aby p ed lidmi neupadla do hanby a posm chu, cofl v-ak navenek p i íta oddanosti k Bohu církvi. Rad ji ob tuje Anto-ovo -t stí, nefl by ji lidé pomluvili. Opovrhuje rozvodem, a koli ví, fle její syn je v manfelství ne- astný. šSpí-e by se byla nadála, fle vezme celý sv t zasvé, nefl fle nez stane bez úhony její syn, - a te taková, taková rána! On, jenfl se byl vy-inul povahou na prvního v obci ob ana, k n mufl pohlíflelo tolik lidí s úctou, s nímfl jich tolik bralo radu, povafluje ho za vzor rozumu, rozvahy a po estnosti, on jim cht l najednou dát takové pohor-ení! Nebyla obava pán lcha, fle podryje káze mezi lidmi, odlou í-li se od feny;í ō²²⁵

Anto- stojí na pomezí upjaté zbofnosti mat in a lidové magii své feny, rychtá ky. Anto- nesouhlasí ani s mat inými p ehnanými k es anskými zásadami, které dodrfluje s nejt-í p ísností, ale neztotofl uje se ani s rychtá inými praktikami, jenfl asto hrani í s arováním a rouháním se.

Mat ino vychování Anto-e ovlivnilo v mnohých názorech (nábofenství), ale také jedná dle svých vlastních postoj , které se matce ne vfdy zamlouvají (rozvod). V-t puje mu morální zásady a k tomu vyufflvá posvátnost otcovy památky, kterou Anto-ctí. Vytvá í si tak pouze prost ednictvím mat ina vypráv ní o otcí obraz. Otec je rozhodujícím faktorem ve v-ech d leflitých momentech Anto-ova flivota, kdy mu matka p ipomíná, fle otec flil jen pro synovu budoucnost. Otcova památka ho provází celým flivotem a je ochoten za její nepo-pin ní ob tovat i vlastní -t stí. Stává se pro n j jakousi p ekáfkou, kterou se kv li matce nepokou-í p ekro ít.

Anto-respektuje autoritu církve, ale není zaslepeným v ícím, nebo se pokou-í najít st ední cestu, aby mohl flít sv j flivot po boku rychtá ky, ale nemusel se proh e-ít rozvodem. šP ed sv tem z staneme spojeni, ale vpravd se rozejdeme. Co je její, není jifl moje, a co je moje, na to nemá ona práva. ō²²⁶ Proto si z izuje flivnost a odchází ze statku. šNa jaký to podivný sv t ho p ec ten pánb h postavil? Co si to v n m dávali lidé za spletené zákony vedle svatých p ikázání jeho? Co si asi myslil ten starý hospodá , pat e z nebes vý-e na zem, jifl d tem svým tak rozko-n p ipravil, fle se podobala ráji, fle si z ní d lali v zaslepenosti h í-né pravý o ístec? ō²²⁷

Nábofenské zábrany Anto-e v-ak padají tehdy, kdyfl poznává morální kvality Sylvy, která tím získává jeho srdce. Anto- je rozhodnut, fle aby se nezprotivil Bohu, odejde do Ochranova, kde tamní církevní komunita povoluje rozvod. šTy zákony, matko, jeffl si dali

²²⁵ SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1973, s. 192.

²²⁶ Tamtéfl, s. 106.

²²⁷ Tamtéfl, s. 121.

lidé, mohou lidé také zmínit. Je to zákon nespravedlivý, odsuzující lovka, aby setrval ve svazku s lovkem nehodným, poněvadž se s ním jednou spojil, donucen jsa k tomu poměry neblahými. Přestupují její bez rozpak.²²⁸

Anto – jedná v zasetí církevních pravidel, kdy se obává hříchu, pokud by si zamiloval Sylvu. I z tohoto důvodu Sylvu vyhání ze statku, když jeho synové onemocní netořivými. Sylva však v této situaci vykazuje morální hodnoty, jelikož nedbá na vlastní zdraví a bezpečně uje o nemocné děti a záhy i o Anto-e. ŠS jakou vytrvalostí a obětovností bděla nad tím, co měl na svědomí nejdražšího! Byla matce jeho dcerou a dětem jeho matkou a otcem zároveň. Modlila se s nimi za něho, připomínajíc jim, že je miluje a že je lásky jejich hodností.²²⁹ To Anto-e přesvědčí o tom, že nemůže nadále setrvávat v manželství se ženou, která se nechová jako matka a manželka. Vyjevuje Sylvě své budoucí plány. Jíť se nebojí božího hněvu. Je přesvědčen, že odchodem do ochranovské církevní komunity naleznou klid a rodinné štěstí, a koliv, že v domovské obci se za tento čin stanou neznabohy a odpadlíky církve.

„Zákony lidské, které nedovolují, aby muž opustil manželku, leda poruší-li mu věrnost nebo rozmrhává jmění jeho? V této chvíli cítil Anto-, jak jsou zákony tyto nedostatečné; surově vydávají lovka v moc lovka jiného, hájící jen práva a vlastnictví jeho hmotného. Kam se smí obrátit, když muž se děje –koda na duši, v němž se vraždí srdce, spokojenost, mír? (í) Celému světu se chtěl postavit a vysmát se každému, kdo by se byl chtěl vzpoutat jeho úmyslu, nazýváje ho protizákonným, nemravným, hřivným.“²³⁰

Anto-ovo náboženské v domě se tedy v průběhu celého románu značně vyvíjí, což nám říká o zbořnosti jeho manželky a jeho matky.

Takovou neoblomnou vírou, jakou ví Jirovcová v Boha a obává se hříchu a pohanění, tak flíje rychtářka v podruší povrárar. Jirovcová považuje Sylvu za příčinu Anto-ova hřivného chování: „Kdo by jí byl řekl, že na ni kdý eká cesta taková! Zdali by se nebyla opovrlivě usmála této větb? Coť bylo ale skutečně pravda, že stál Anto-, její syn, její pýcha i radost, nad propastí hanby a hřích?! (í) Ano, Sylva jedině byla podnětem a příčinou, že byla zahrořena jeho spása věná, jeho est pozemská.“²³¹

Rychtářka vyuffívá víry pouze tehdy, aby se zviditelnila mezi lidmi. Napovrch jí máme vidět jako pravidelnou účastnici mší, poutí a mecenářku vesnického kostela. Uvnitř však nerespektuje Boha, ba právě naopak, své tuřby upírá k jeho pravému opaku, áblu. V případě rychtářky máme mluvit o jakémśi pojetí magie, kdy rychtářka vyuffívá temných

²²⁸ SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: československý spisovatel, 1973, s. 196.

²²⁹ Tamtéř, s. 132.

²³⁰ Tamtéř, s. 66.

²³¹ Tamtéř, s. 190.

sil, aby docílila svých cíl, což je především získání a udržení si Antoiny lásky. Jediným spojencem a podporovatelem rychtářky v těchto úkonech je starý Mikusa, jenž zná nejen její základy a kouzla. Rychtářka si tedy připomínala, že vycházejíc po svatbě své z kostela, zahlédla nejduševněji vránu a nikoli holuba, toho v době své lásky. ²³²

V *Kříži u potoka* se objevují etnografické motivy, kdy jednotlivé roviny religiozity máme rozdělité do dvou lokalit, a to do dolanského mlýna a do horského prostředí statku Potockých. Zatímco v dolanském mlýně hrají postavy ve svornosti a lásce, kdy boží zásady jsou všemi dodržovány, u Potockých je náboženství spjata výhradně s Józinou kletbou, jež se klene nad rodinným statkem a ovlivňuje život příslušníků tohoto rodu. Potocký jsou s kletbou ztotožnění takovým způsobem, že se nepokouší jí prolomit umravením svého chování. Šťastí nemohou přáti ženám, s nimiž je oddal kněz, a kdyby by však k tomu se nutili. Mnozí zaslouží na stavem, ukazují k tomu, že co je pamětník, přý jedině dcery tam k dospělosti neodchovali, prospívají tam jen hoši. Není přý dříve ten německý, což českého, příživní; zrodil-li se žena pod jeho stěnou, smrt podílem jejím bývá, provdala-li se tam, nestíhá a hanba jejím losem. ²³³

Prostředí, kde postavy hrají, jako by přímo ovlivňuje jejich charakter a s tím i spojené náboženské pověry. V dolanském mlýně, jenž je zasazen do malebného údolí, kde svítí slunce, se k sobě jeho obyvatelé chovají láskyplně; není u nich negativních lidských vlastností, natožpak hříchů. Šťastí takových lidí, kteří staví pobožnost svou na odiv, nikdy jsem sněsti nemohla. Neboť mlynář mne užíval, že s bohem nejlépe rozmlouváme lečnými skutky a dále u něho dorazíme dobrou myšlenkou než řečmi. ²³⁴

I Evička jedná v souladu s náboženskými normami. Dokonce chce být Bohu vděčná, což je především její budoucí osudu, kdy si jakožto životní úlohu určí zbavit rodinu Potockých prokletí. Šťastí, aby cosi takového vykonala, co by Tvůrce asi tak potřeboval, jako jí pohled na tu jeho spanilou zemi a to milé, slastné na ní pobytí. 'Jen mne zkoušej, ty tam na nebesích,' blouznivě volávala, cítíc v sobě jakousi vznešenou, nepřemohitelnou sílu, 'i uvidíš, že budeš mít ze mne radost takovou jako já z tebe!' jestliže na nebi záhy pak živí ji zahořelá nad skalnatým temenem hory ve větrnici se zaleskla neb v těch

²³² SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 56.

²³³ SV TLÁ, Karolina. *Kříž u potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 58.

²³⁴ Tamtéž, s. 33.

její slovo tajemně políbil, za znamení to povaflovala, fle p ání její vysly-eno. Svatý mír pak v srdci se jí uhostil, i ubírala se dom , jako by byla u kapli ky u z pov di bývala.õ²³⁵

V nehostinné lokalitě Potockých statku je pochmurno a chladno, cofl se zna nou m rou odráflí i v charakterech postav, které zde flíjí. Namísto k es anských zásad zde platí pov ry a kletby, kdy hlavní z nich, kletba Józina se sama kaflnému neustále p ipomíná v podob kamenného k ífle u potoka. šP es p l století tedy hnila Józa jifl v zemi, nebylo z kostí její zajisté jifl ani prá-ku, a dosud bloudilo po sv t stra-ídlo uraflené její lásky, vrafdíc mír a -t stí v rodin její, dosud se tam naho e neslitovala nad bídou d tí dít te svého, dosud v nich pokutovala potomky rodu úkladného, na ní se proh e-iv-řho, a bída jejich byla pro ni rajskou rosou.õ²³⁶

ím vý-e po vertikální ose postupujeme nahoru, tím více se tradi ní pojetí náboflenství m ní v lidovou magii. V dolanském údolí nemají áry a kletby své místo. K es anská v rouka je zde p íjímána v nez m n né podob . Nad dolanským mlýnem je polorozbo ená kapli ka, kde do-lo k poru-ení zásad k es anského desatera, kdyfl zde byla spáchána vrafda. Je-t vý-e v horách pak leflí samotný statek Potockých. Nad ním nad skále se vypíná stavení Kobosilovo, jifl zpustlé, av-ak práv z n j pocházela ta, která vznesla kletbu nad Potockých rodem.

Pov domí o árách dostala Józa v d tství, kdy rodi e s ní nemluvili o ni em jiném. Nechodili do kostela a namísto lásky a poctivosti u nich platila vypo ítavost a lakota. Kdyfl se Józa dostává do krizové situace, jedná tak, jak byla nau ena. Proklíná rod Potockých. š'Zdaf, ó Bofle, bídn j-řho jsi stvo il tvora nad flenu?! Kde asi bloudila spravedlivost tvoje, kdyfl muffi ji vydals v-anc, kdyfl stanovils, on fle pánem jejím bude, nech si ud lá ze srdce jejího podnofl, nech du-i její roz-kube jako dít na louce kvítko, nech lásku a est její v bláto za-lape, h íchem fle to nebude ni p ed tebou, ni p ed lidmi?! Kterýřto zem plaz svíjící se pod nohou lidskou je ni emn j-í mne, fleny zhanobené? Kaflký vlas na hlav lidské prý po ítá-, a slze ronící se z o í flen nepo ítá-? Kaflký zlo in tresce-me em plamenným, jen na flen -li spáchána muffem k ivda, zrada, vrafda, tu odvracuje-tvá e, aby ti nebylo trestat oblíbence svého? Av-ak tenkrát pomstít musí-! Dovolávám se práva v né pravdy, které v-e p etrvá, co je a bude, které nezhyne, i kdyby zem se propadla, nebesa se zbo ila a tr n tv j se p ekotil. Osly-í-li mne, pak volati budu, kamkoli mne zatratí-, aby to sly-elo i slunce i hv zdy i k ry and lské a lidstvo i propasti pekelné, fle nejsi, fle nikdy nebyls, zvuku jen a stínu fle se klan li a bálií a smáti, nahlas smáti se budu, poffenou-li pak and lé zlí, tebou z

²³⁵ SV TLÁ, Karolina. *K ífl u potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 46.

²³⁶ Tamtéř, s. 112.

ráže postupně vyvržení, útokem na baťy hradu tvého nebeského a budou-li ti chtít vyrvat flezlo. Ba vyrvou ti je, neb zeslabena bude pravice tvoje, spravedlnosti-li se vzdá–; ona pavézou a –títem tvým, základ, po n mfl nohy tvoje krá ejí, roucho, v n fl se oblá í–, a koruna hlavy tvé, bez ní p estane–být i ty. I dovolávám se tedy podruhé a pot etí práva v né pravdy, fládajíc si na tob , aby plém to podvodné pod st echou tou zrozené týmfl h íchem vyhubeno a zni eno bylo, ím na mne se provinilo, nebudífl p i Potockých nikdy jífl lásky poctivé.²³⁷

Evi ka, tím, fle vystupuje z dolanského údolí do hor, p iná–í si s sebou i své mravní zásady, které v–em len m Potockých chybí. Ve statku pak dochází ke konfrontaci Evi iny zboflnosti a náboflenské otup losti Tfl pána. šZapomínala v–e nad úlohou jí o ekávající; u porovnání s tím, co na z eteli m la, v–e ostatní se jí zdálo malicherné. P ipravujíc se na úkol sv j, nazna ujíc si dráhu, kterou se za ním bráti bude, víc a více v duchu se p esv d ovala, fle si jí b h zvolil, aby napravila, co jiná spáchala. V domí to tak velice jí povzná–elo a bláflilo, fle chodila jako po oblacích, blifl–í jsouc ve svých citech nebi nefl zemi. Ano, byla nástrojem boha samého, jenfl slitovav se nad ne– astným rodem, kroky její v podve er svatojanský ke k íflí ídil, kdefl se Tfl pánem jí svedl.²³⁸

Nem fleme se tedy domnívat, fle chování v–ech muflských potomk ů rodu Potockých je zap í in no Józinou kletbou, nýbrfl je odrazem frivolního p ístupu k morálním a k es anským zásadám, jenfl rodi e nep edávají svým potomk m. šZakrátko si nebyl co do chování a vzez ení skorem jífl podoben, propadl kletb ů rodinné, nezrocené své povaze, kaflnému pudu slep se oddávající, k vy–ímu netíhnoucí, a p etrhnuv a odhodiv v pomatenosti vá–nivé v–ecky uzdy, nemohl se jífl navrátit do starých kolejí, scházela mu k tomu mravní síla. Tak to bylo u n ho, tak u p edk , to ten krutý osud jim souzený, jemufi, jak se domnívali, uniknouti nemohli. Ba fle nemohli, nepoznávající p í iny svých chyb a necht jíce jí poznati, i musila se ov–em kletba p enéstí od pokolení na pokolení v stejných pom rech vychované, tytéfl p íklady na o ích mající, dle týchfle zásad se spravující.²³⁹

Na základ p edpov di poustevnice je známo, jak odvrátit kletbu Potockých. šDlouho p emý–ela poustevnice, v–e dob e uvaflujíc, kone n pronesla, fle kde flena zatratila, jen flena spasit m fle, cofl v ten smysl matce mé vyloflila, fle kdyby k Potockým se dostala flena, která p i muflí by vytrvala v lásce, trp livosti a ctnosti, d j se s ní tam co d j, a po v–ech ústrkách a k ívdách utrpných na smrtelné posteli rodu tomu srdcem tak zboflným flehnala, jak Józa du–í nenávistí plnou mu klnula, to fle by modlitba nad kletbou zvít zila a Józa by musila u boha

²³⁷ SV TLÁ, Karolina. *K ífl u potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 104.

²³⁸ Tamtéfl, s. 127.

²³⁹ Tamtéfl, s. 175.

před fenou tou ustoupit.²⁴⁰ Avšak Evi ka podstupuje kvůli prolomení kletby hned trojí oběť, která se je-t stupuje. Nejprve se vzdává své nejmilejší zábavy o knih, poté vlastního dítěte a nakonec i své cti, kdy se poníží před Tm pánovou milenkou.

Jelikož Evi ka je ve své víře pevná, vytrvá, odmítne Tm pánova bratra coby nového partnera, zlomí pomyslnou kletbu nad rodinou Potockých, kdy Tm pán je přemohlen silou Eviiny pevné vůle a charakterové neoblomnosti. Šimon však necítil bolest tělesnou, cítil jen muky sv domí. Na který okamžik nad je v něm se ozvala. 'Není mrtva, já ji jen omráčil, flíje a flíti bude, abych jí mohl nahradit, co na ní jsem spáchal. Bofe, Bofe, jaký jsem té feni připravil flivot, Byla zajisté nejnešťastnější mezi všemi na světě fenami; co hlad a bída u porovnání s tím, co ode mne zkoušela?! Co nejhoršího jsem v děle, to jsem jí udělal, tupil a křivdil jsem jí, kde jsem mohl, a jakou mi k tomu zavdávala příčinu? Domníval jsem se, že mne nemiluje a si mne neváží, jak by měla a já si toho přál! Jaký to div, že mně nepřála, jak jsem toho byl fládostiv! Pláče anděl nad áblem, ale nemůže se s ním spátelit, by si chtěl, propast pří- velká mezi nimi zeje. Pro co si mne měla vážit? Vždy není ve mně kusa rozumu, moudrosti a povahy! A přece za všechny moje zločiny jediného –patného mi nedala slovíčka, nikdy mi jeho nevyřítala, chovala se ke mně, jako bych byl ze všech lidí nejhodnější. Každého jiného muže byla by zajisté svatou svou trpělivostí zkrotila, ale což je Potocký lov k, když to na přijde? Dravému se rovná zvířeti. Ó Věmohoucí, který vidí-flám j, jak vídals moje hříchy, dopřej mi, abych jsem se směl smýt, necht j, abych před tebe vstoupil potěšen její krví, smiluj se nad mou úzkostí a lítostí'²⁴¹

Jediný ve mlýně, kdo se v určité fázi flivota vymykal pod řízeností božím zásadám, byl mlynář, který vedl s Bohem polemiky. Zároveň je to jediná postava v tomto románu, její otevřený přemýšlení o náboženské problematice. Mlynář tak představuje prokopníka nového myšlení o náboženství, kdy církevní dogmata pouze slepě neakceptuje, ale přemýšlí o nich přemýšlí a snaží se interpretovat jejich smysl.

V *Kříži u potoka* jsou všechny místa, kde došlo k provinění proti Bohu, vlastně zároveň i místy spjatými s náboženstvím, i to jsou i samotné symboly křesťanské víry. Na místě, kde byl spáchán zločin vraždy, a kde byla porušena věrnost partnerská a daný slib, stojí nyní kaplička, místo zbožného rozjímání.

ŠByla kaplička ta napolo již zbořena, několik set kroků od mlýna vzdálena a mezi poli uprostřed velkého úhuru postavena. Podivné to bylo místo, ten kousek země okolo starého chrámku, jako by tu přiroda přestávala. Nebylo tam široko daleko ni stromku, ni

²⁴⁰ SV TLÁ, Karolina. *Kříži u potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 107.

²⁴¹ Tamtéž, s. 207.

k oviny, ni významn j-í byliny, jen nizounká plavá tráva p du pokrývala. fládný se tam nezdrfloval pták, fládná tam nebzu ívala v ela, fládný se tam nestrakatil motýl, fládné se tam nepásalo zví átko a fládného lov ka tamtudy nevedla cesta. Bylo to místo nejen pusté, ale i zapomenuté, mrtvé tam vřdy panovalo ticho, kařdý zvuk tam se rozléhající byl jen ozv nou hlasu vzdáleného, nikdy tam nevznikal, vřdy jen zanikal. Za dne bývalo u kapli ky horko a slune no, ale u ve er, kdyřl metala do polí dlouhý stín, tu bylo milo v chládku jejím me-kati. Evi ka si sedla na drolicí se stupe p ed m ířlí zarezav lou, za nířl p ívaly dávno set ely svatý na obmítce obraz, a polofřiv-í si knihu na klín, tak radostn a dychtiv se dala do tení jako poutník, hasí-li si v lese pustém řlíze u st íbrojasné řplouchající studánky.²⁴²

Tam, kde Józa proklela pokolení Potockých, a kde byla v tichosti a potajmu poh bena, se ty í kamenný k ířl. Ob tato místa, místa poru-ení bořích na ízení, nav-t vuje Evi ka jako jediná postava dobrovoln . T chto míst se neobává a vyhledává je sama. Je tedy z ejmé, řle do t chto poznamenaných míst vná-í svou p ítomností jistou mravní o istu. řNem lo pro ni místo to jifl pranic p í-erného jako pro ostatní domácí, kte í neradi v stranu tu kroky obraceli, divíce se jí nemálo, zmizela-li v tu stranu; ba bylo pro ni plno posvátného významu, tu jí ukázal prst bořlí ponejřrv z ejm na kletou Potockých st echu, u inila si tam jako jindy u kapli ky zpov dnici jakousi, kdeřl zkoumala svoje sv domí a jednání, v dobrých se potvrzující úmyslech.²⁴³

V *Kant r ici* se setkáváme s konfrontací dvou p ístup ke zbořnosti, ale také s dvojím náhledem na podobu a funkci vzd lávání. Vdova Mrákotová spat uje vzor pravé moudrosti v d de kovi Podhájských, který p edstavuje lov ka velice zbořného, ídicířho se bořlími zákony, ale svými názory a postoji dává jasn najevo, řle k es anskou nauku úzce spojuje s pov rami a magickými p edstavami o nadp írozených bytostech a jevech, jenřl mohou ovliv ovat řřivot lov ka.

D de ek zároveň také nikdy nezpochyb uje bořlí rozhodnutí a v-e povařluje za bořlí v li. řPozná-, řle v-e osudem Pán , na n mřl lov ku nemofno co zm nit a p emudrovat; pravý k es an vzdá se mu bez reptání. Kdyřl nám b h dává, pro by nám také bráti nemohl? Kde medle má- zápis na -t stí vezdej-í? Vřdy pravil b h, řle bude lov k z hlíny stvo ený chleba sv j smá et slzami, dokud ho zem ta nositi bude, d je se s námitce jen k slov m jeho. Zpusto-il ten nebeský zahradník sad m j, pod al mi v n m v-ecky v-řdy kmeny, neponechal mi v tob a bratrovi neřl dvě slabých -řřpk ó a hle, p ece ho velebím vstáváje lehaje. On

²⁴² SV TLÁ, Karolina. *K ířlu potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 45.

²⁴³ Tamtéřl, s. 146.

pánem, dít milé, ne ty, ne já, ni kdo jiný mezi námi. On ví, co nám sv d í, ne my. On z tr nu svého nadhv zdného p ehlíffí sv t kon iny a ídí v-e moudrostí vzne-enou, aby co stvo il, p i-lo k spasení. ²⁴⁴

Tyto náhledy p edává svým potomk m Enef a Jeníkovi. Ti sice d de kovy názory respektují a plní jeho p íkazy a doporu ení, jak v ur itých kařdodenních situacích jednat, ale pojetí jejich zbořfnosti zna nou m rou ovliv ují jejich vlastní názorové postoje.

řZakoukávala se pak do hv zd a tázala se jich me-kají-li její milí na n které z nich, i jsou-li bohu je-t blíffe? Kdyřl byla malá, tořl si myslívala, fle b h drřlí hv zdi ky na provázkách tak tenkých, fle jich není vid t; kdyřl za ala chodit do -koly a péřem zacházela, tu se jí zas zdály samými te kami, které b h st íbrnou tuřfkou po obloze nad lal. Te ov-em v d la, fle jsou p íbytky blařených, stupn to do nebe samého. Pro , ach, pro rodi e nikdy mezi nimi se jí nezakmitli na jediný, krati ký jen okamřfik? ²⁴⁵

Tak ka celé dřlo je prosyceno lidovými rituály, kdy se s nimi setkáváme jak v d de kov vypráv ní, tak i v p ímém jednání postav, cořl je nap íklad Eneřina lé itelská schopnost. řChodila na ko ení do lesa p ed slunce východem za první rosy, nebo kdyřl byl m síc v úpl ku, av-ak také n kdy za kruté bou ky, práv o p lnoci; neb jisté byliny musí se utrhnout práv v pat i nou chvíli, ani o tvřt hodiny d ív ani pozd ji, jak jde která planeta, která jim ud luje ú inek a moc nad t lem lidským. ²⁴⁶

Rodina Podhájřkých je lidovým nábořfenstvím doslova omezována, jelikořl kařdá innost je provázena ur itým rituálem, který se bezpodmíne n musí vykonávat. řM la Podhájřkých rodina od nepam tných dob pov st, fle obda ena sh ry 'darem ducha'; um li tam odedávna hořit nemoce vnit ní i zevnit ní, slovem i léky, zv stovat pov t í, ba i v ci budoucí. ²⁴⁷

Eneřina zbořfnost je charakteristická tím, fle zahrnuje p edev-ím mravní uv dom lost a ctnostné jednání. ř'í v na-em rodu vřdly p íkázání bořích se p idřřlovali od prvního ařl do posledního, od zakladatele rodu ařl na nás. (ř) Byli to samí muřřové dle v le Pán i prosp li blifním samaritánskými skutky více, neřl kolik rod -leřtických dohromady, í Budou v-ichni zajisté od ni v bílá roucha a místa jejich budou na pravici Hospodina u nohou tr nu jeho, tam, kde se prý-tí pramen v ného řřivota. ²⁴⁸

²⁴⁴ SV TLÁ, Karolina. *Kant r ice*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1977, s. 18.

²⁴⁵ Tamtéřl, s. 30.

²⁴⁶ Tamtéřl, s. 21.

²⁴⁷ Tamtéřl, s. 20.

²⁴⁸ Tamtéřl, s. 101.

V *Kant r ici* se st etává náboženské pov domí lidí venkovského sv ta a m stského prost edí, kdy Otík je p edstavitelem lidí odklon ných od Boha. Enefa je zástupkyní lidové pobožnosti, tradi ních hodnot a magických p edstav venkovských lidí. š í tento d ev ný k ífek, který mám na krku, jest vy ezán z kousku d eva k ífe, na n mfl um el Kristus. P inesl ho onen bratr d de k v z Jeruzaléma, ten chrání toho, kdo ho nosí p ede v-emi zlými duchy, arami a podobnými v cmi. ²⁴⁹

V rámci námi zkoumaných je-t dských próz se poprvé v *Kant r ici* setkáváme s jistým pojetím ateismu, cofl je velice úzce spjato s dosaflným vzd láním. Otík sice zná církevní dogmata, ale jejich dodrřování nepovařuje za nutnost, cofl nem fle pochopit jeho matka.

Otík p ijířdí do nábožensky uv dom lého prost edí, kde se setkává s nepochopením jeho flivotních zp sob . V-e, co jemu p ipadá jako zcela vyhovující zábava, je na venkov povařováno za h íchu a nemravnost. š í pro jakého to mufl jsi zapomn la se modlit za rodi e, za d da a za bratra, a v z, fle t te b h za to trestá. (í) Ach, lov e ty ne- astný, v tob není ni víry, ni opravdivosti, ni p esv d enosti, tys na sv t jen, abys byl. Já p ed tebou klekalá ²⁵⁰

I sama Enefa je z Otíkovy pravé podoby roz arována. Domnívala se totiž, fle takto u ený mufl musí být zárove mravními kvalitami sv tec. š Takové city, které tu jsou ulofeny, takové my-lenky, které jsou tu vysloveny, ozývají se jen v flalmech prorok , ba takové lásce k blifnímu u il nás jen Kristus sámí ach, – astná ta, jířl dop áno je a bude sed t jako druhdy Marie u jeho nohou a naslouchat jeho výklad m, neb slouřit mu, jako sestra její Martaí ²⁵¹

Otík se neboří řládného h íchu, nebo je p esv d ený, fle p i svém postavení doktora si m fle dovolit v-e. Jeho flivot je pouze zábava. Nehledá si manřelku, s dívkami se chce pouze bavit. Jeho matka se obává, aby se neproh e-il a by byl dostate n pevný ve své ví e. Nelíbí se jí synovy náhledy na sv t. Vdova Mráková obvi uje vzd lance z neznabořství, jelikofl jejich znalosti je odpoutávají od pravé víry.

S atkem Enefy a Otíka se propojují dv zcela protich dné tendence náboženského sm ování. š Takovou svatbu, jako m la kant r ice, nikdo v horách je-t nepamatoval. V-ecky staré oby eje od prvního afl do posledního co nejbedliv ji se zachovaly. Sám d de ek d lal druřbu a krá el v ele svatebního pr vodu a holí samými v nci obvinutou. (í) Kdyřl

²⁴⁹ SV TLÁ, Karolina. *Kant r ice*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1977, s. 110.

²⁵⁰ Tamtéřl, s. 161.

²⁵¹ Tamtéřl, s. 61.

za ali muzikanti hrát, tofi nebyl ov-em s nev stou první v kole, musila jít proti oby eji se flenichem, na co práv se nehn vala;í ō²⁵²

Ve *Frantin* se setkáváme s podobnou konfrontací dvou nábofensky dimenzovaných prost edí, a to v rného katolictví a pohanství.

šAni toho jsem se jifi nelekal, fle nezná asi ani Krista, ani matku jeho, nýbrfi pravil jsem si v duchu svém, práv on, spasitel ná-, fle nikým nepohrdával, nýbrfi kařdému, kdofi byl skutk spravedlivých a k blifnímu srdce laskavého, království nebeské sliboval, nech to byl jinov rec i bluda . Ba i h í-níka nejv t-řho neodstrkoval, dal-li se up ímn na pokání.ō²⁵³

Ve *Frantin* do-la Sv tlá v e-ení nábofenských otázek nejdále ze svých román , jelikofi my-lenky, které byly v p edchozích pracích jen nazna eny, nebývají zde konkrétní podoby. Touto podobou je pak sama Frantina jakofi vnit n p esv d ená atheistka. Je v-ak nutné p i této p ílefitosti poznamenat, fle nelze v dané souvislosti hovo it o atheismu takovém, jak ho známe z dne-ní podoby.

Frantina je první flenskou hrdinkou román Karoliny Sv tlé, která své pohnutky a chování nedává do souvislostí s církevním ádem. Neodvolává se na k es anské zásady, jelikofi je sama neuznává. Na Frantin ukazuje Sv tlá prototyp fleny vymykající se konvencím nábofenského flivota v 19. století. Frantina nepot ebuje pro sv j flivot víru, jelikofi tradi ní v rouku jí nahrazuje vlastní rozum a zdravý úsudek.

Pohanka Frantina se setkává s rychtá em Kvapilem na jedné z nejv t-řích nábofenských oslav, a to na svaté pouti. šTe by to ov-em ne-lo, aby se vydal n kdo n kam na pou a za n kolik dní se vrátil se flenou, anifi by o tom zv d li v jeho domovu, na fa e a na ú ad . Ale tenkrát -ly takové práv asy, fle bylo v-ecko mořno.ō²⁵⁴ Od té doby se snaří se s k es anstvím ztotořnit. V záv ru románu se pak ukazuje, fle se tak nestalo.

Prost edí, kde byla vychovávána, jí totiř vtisklo nesmazatelnou stopu do vnit ního v domí. Nemohla p íjmout víru, ke které nebyla vedena. Ukazuje se tedy, fle v p íjmutí nábofenských zásad má nejv t-ř vliv výchovná autorita, jeř potomka s podobou víry seznamovala.

Tím, fle Frantina sestoupila z íhadníku dol k lidem, p ekro ila zároveň i pomyslnou hranici sv ta neznaboh a katolických v ících. Frantina se tímto krokem musela p íz p sobit majoritní v t-in v ících a navenek se s katolictvím identifikovat.

²⁵² SV TLÁ, Karolina. *Kant r ice*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1977, s. 197.

²⁵³ SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 25.

²⁵⁴ Tamtéř, s. 18.

iny, odporující k es anskému u ení, vykonala Frantina op t mimo sv t lidí, naho e na íhadníku, kde fakticky spáchala h íchy, když zavraždila Apolína, a kde se nechala poh bít do neposv cené p dy, ímfl se navrátila do prost edí, odkud pocházela. šUsnesli se lidé na tom, fle snad má na t le n jaké znamení od toho, jenfl si po smrti pro ni p i-el co pro druffku svou. Mohl jsem její mrtvolu bez obtíflí odstranit a odnést, kam si fládala; nikdo stavení se neblíflil, dokud v n m lefla, eládka v noci doma nebyla ze samého strachu p ed neboflkou, kteráfl snad p ec jen byla áblice.õ²⁵⁵

Postavy Bartoloma a Frantiny jsou postaveny do protikladu. My-lení obou protagonist má stup ující se tendenci, kdy ím více Frantina objas uje své atheistické my-lenky, tím více ji Bartolom kárá za rouhání se proti Bohu a vykládá jí katolické u ení. šN kdy mn nad tou Sodomou u nás afl vlasy vstávaly. Nebál jsem se nikoho nefl boha,í Za to mi p ezdívali modlá í (í) Smý-lení takové dostal jsem z domova vybutého. Byl jsem vychování tuze pe livého; otec m j byl sice jen ucpava , ale mufl ve v-em dle slova a v le boflí. Lefl a podvod v opovrflení míval a -alby v-eliké i pov r ivosti byl nep ítelem nejv t-ím. Ve v-ední den nemohl fládnou zvlá-tní poboflnost vykonávat; doma nebýval, musil chodit po sv t za prací, ale zato tak ka celou ned li z kostela boflího se nehnul. (í) A byl jen prostý, p ec o n ho v-e jsem se dozv d l, co na ádného k es ana slu-í a pat í, v tom jsem se kaflnému panskému dít ti vyrovnal. Budífl mu za to dík a chvála, jediné to po n m d dictví.õ²⁵⁶

Bartolomova budoucí manželka, Bar e, je stejného vyznání jako on. I ona se dostává do konfliktu s h íným prost edím, kdy slouflí u Apolínovy matky. šMezi tím co starou k e e svíraly a ona synu nevd níku zlo e ila a na svolávala pomstu, aby ona flena, pro kterou matku opou-tí a otcí se zpronev uje, mu odplatila h íchy, Bar e nad ní se modlila a prosila boha, aby jí odpu-t no bylo a zároveň selku i mne zlého nestihlo.õ²⁵⁷ Bar e v-ak z tohoto prost edí prchá, nebo nesnese p edstavu, fle jsou i bezboflní lidé. Apolínova matka v-ak kdysi v Boha v íla, stejn jako Apolín, ale jejich víra vyprchala vlivem flivotných zku-eností, kdy se odvrátili od lidí, ale i od Boha.

T etím pojetím náboflenské morálky je víra Apolínovy rodiny. Zde nabývá problematika náboflenství dal-í podoby. Apolínova matka upamatovává svého syna na otcovu památku, ímfl ho fakticky nutí neustále h e-it svými skutky. Apolín v-ak jífl není Anto- z *Vesnického románu*, který neodolá otcov památce. Apolín se vzep e matce, cofl je u in no

²⁵⁵ SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 131.

²⁵⁶ Tamtéfl, s. 12.

²⁵⁷ Tamtéfl, s. 118.

práv v souladu s absencí k esanských zásad. š´Nabudou-li nebořtíci v hrobech svých jen tenkrát míru, vykonají-li d ti neuprositelnou nad nep áteli pokutu, pak otec m j ne jednou, nýbrř stokrát pomst n a smí en; i nemá v ru pro te je-t z hrobu se zdvihát.²⁵⁸

Podstatnou otázkou v koncepci celého románu je vztah panstva k nábořenské morálce. Bartolom nahlířlí na panstvo jako na vykonavatele boří v le. š´Vrchnost je nad lidem od boha samého postavena. (í) Sesíla-li na nás b h loupeřníky a jiné souření. Zkou-í tím na-í trp livost a oddanost v svatou jeho v li,í ²⁵⁹ Frantina vidí dále neř vírou a poslu-ností zaslepené ove ky boří. Spat uje nespravedlivost v tom, ře páni mohou h e-ít.

V románu *Frantina* Sv tlá podrobn vřkreslila i dobové nábořenské pout na významná církevní místa. Z jejího pojetí m řeme usuzovat, ře církev vyuřívála svatých poutí jako zastra-ujícího prost edku na v ící, kte í byli z monumentálnosti chrám a kostel uchváćeni. P řb h matky rychtá e Kvapila je za azen jako protiklad k Frantinin vřchování. řšiena jeho p ed ním plakala, ruce spínala, aby p ec lidu k esanskému takového pohor-ení nedával a nad vlastní du-í se nezapomínal;í (í) Ned lala Kvapilová cestou nic jiného, neř plakala a si na íkala, ře práv ona, kterář tak ráda bohu slouří v ućtivosti, za muř se dostala, jenř pod nebem nic svatého znáti nechce. (í) Byla na vyhlá-eném tom míst poutnickém poprvé; chořívála dosud jen do Hradi-t , Turnova a n kdy za Liberec k obrázku. Copak je to proti Vambe ícím! (í) I zalekla se Kvapilová hrozitanského toho tam kostela, ře ani promluvit nemohla, zkamen la hr zou v t ch dlouhých -erých jeho chodbách, kdeř stála erná zpov dnice vedle zpov dnice a z nichř ze v-ech vycházely hrozebné hlasy kn ří, napomínajících lidí, kte í vedle nich na zemi se svřjeli v zoufalosti nad h íchy,í Zd sila se té k řřové cesty, kdeř bylo doopravdy vřlí eno, co v-eko spasitel ná- vytrp l za ten bídný sv t,í a vedle uk řřovaného vřpodobn ni byli v-ickni ti svatí a sv tice, pro vřru umu ení, s nástroji, jimiř seznali smrt. Kdyř ale kone n zahlídla je-t o istec vyobrazený a vedle n ho peklo samo, v n mř ho elo na sta du-í,í ²⁶⁰

V *Nemodlenci* je nábořenství samotnou tematickou linií, která utvá í kompozici celého románu, nebo v-echny postavy v próze jsou nábořenskou problematikou p ímo, i nep ímo zasářeni.

V *Nemodlenci* Sv tlá zobrazila rozdíly v pojetí religiozity řen a muř . Zatímco muř jsou ve své ví e p esv d en j-í a zanícen j-í, a uř se jedná o v rné katolíky, p řslu-níky

²⁵⁸ SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 102.

²⁵⁹ Tamtéř, s. 34.

²⁶⁰ Tamtéř, s. 17.

Jednoty bratrské, i atheisticky smýšlející osoby; ženy jsou jakofito v ící frivoln j-í a asto ve svém jednání kombinují k es anství a magii. Nem fleme v rámci celého románu vystihnout jedinou nábofensky zanícenou flenskou postavu.

Práv takovou postavou je zemanka Luhovská, která nedbá na k es anské u ení. Zárove ale nevyznává ani jiné u ení. ší íjá také za vysly-ení o pomoc tam k bohu jsem volala tisíc a tisíckrát za jedinou takovou no ní hodinu a koho mi poslal, aby mi v tísní mé ulevil? Kdyfl on tehdafl nade mnou se neslitoval, pro bych já te slítovati se m la nad n kterým jeho tvorem? Nech si pro zvolí pomocníka jiného, mu milej-ího. Chce-li se tomu flebrákovi, nufle, nech se dostaví mne stra-ít! Dosti stra-ídel obletuje moje lofle ne- astné, málo mi na tom sejde, bude-li tam státi a na mne se -klebiti o jedno víceí ō²⁶¹

Nejvýznamn j-í postavou v románu je Míchal Luhovský, který jifl není postavou p edchozích román Karoliny Sv tlé, jefl byly v nábofenském uvařování statické. Míchal se v rámci celého románu vyvíjí. Míchal kolísá mezi otcovými my-lenkami a svým vlastním p esv d ením, ve kterém následuje své p edky. Nakonec se v-ak zemanovy snahy ukáflou jako zbyte né a Míchal se odvrací od smý-lení svého otce, jenfl se zpronev il rodinné tradici. Teprve Míchal se tak stává následovatelem rodu Luhovských. šCofl bylo h ích , kdyfl nebylo soudce? To, emu lidé íkají h íchy, sami si vymyslili, jsou to vynálezy pán , aby mohli svoje poddané trestat, pokutovat, soudit, na základ toho se stát vrchními, sudími, justiciáry a hodný za to bráti plat. Jen jediný byl zákon, jejich to zákon, vy-ího zákona jifl nikdefl nebylo, ni na zemi, ni na nebesích, a tedy se nemohl lov k také proti n mu provinit. Nejtkem bídným byl lov k ve stroji bídném, nutností -tvaném, nepodlehal fládnému vy-ímu souduí ō²⁶²

Míchal se dozvídá od svého prad da rodinnou historii Luhovských. Prad d je v románu na rtnut jako postava, která p ipomíná rodovou historii a -lechtický p vod. Míchal je z fyzické stránky podobný zem elému synu prad da, ímfl se vlastn potvrzuje p ímé následnictví Míchala rodinných p edk a tradic. Míchal p íjímá rodové d dictví a v záv ru románu se s ním ztotofl uje. šTak asi se pousmál jeho patron, sraziv sataná-e a jeho -íky z prahu ráje - astn do jícnu v né temnosti, av-ak archand l jen jednou zvítil, Míchal ale za jedinou chvíli dvakrát zvítil, poraziv zlého ducha pov r ivosti v lidu a ábla sobství ve vlastním srdci ó sáhl si do áder a jedním rázem si vyrval z nich jeho ernou bující setbu.ō²⁶³

Míchal je p ipraven o víru v Boha, cofl v jeho du-í zanechává nesmazatelné stopy. šB h mrtev, du-e v nás um e, fládné nebe, fládný v ný flivot. (í) fládná, fládná nikdefl

²⁶¹ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 35.

²⁶² Tamtéfl, s. 191.

²⁶³ Tamtéfl, s. 242.

nad je a radost.²⁶⁴ Osou románu je pak vnitřní vývoj Míchala, který se nemůže vyrovnat s tím, že neexistuje to, v čem dosud pevně věřil. Šťaké to – stí, moci věřit a doufat jako jindy, myslit si ve spánku, že bude kráčet po stezkách spravedlivých, do lána jeho se ubírá, cokoli dobrého u jiní bližnímu svému, jemu se to u jiní, i stejné se musí být ruce i srdce, neb podle podoby jeho slova.²⁶⁵

Láska k Alfbertu v Míchalovi přehlubí všechny jeho náboženské úvahy. Teprve, když hrozí oběť, když je víra zneuctěna tím nejhorším způsobem, dochází v Míchalovi k rozhořčení.

Šťakéli je – dává za to, že jim není žádná pomoci, když se proti nim postavuje i bůh v osobě svého svatého, a vidouce před sebou jistý úpadek svých flivností a zkázu nejen svou a rodin svých, nýbrž i svého potomstva na něm. Šťakéli uvaliti jeho dvojí, uvazující se slavně před tvář nebes, že vrchnost svou v žádném případě neopustí, toli zapomněli na přítomnost pán, oddávající se své bolesti.²⁶⁶

Krtička Dalenu vede k pevné víře v Boha. Ve všech ohledech spoléhá na boží vůli a podléhá jí. V tomto smýšlení vychovává i svou dceru: Šťakésto jí fládal, kráčeje vedle ní, aby se jí nikdy nezachtlo pokutovati bezpráví na ní spáchané, ať bůh sám si ponechává pokoení nespravedlivých.²⁶⁷ Dalena tuto radu však neuposlechne a sama uplatí mstu nad jejími nepřáteli. Dalena po smrti krtičky epišahá, že se pomstí celé rodině flárlivé zemanky, čímž oslaví otce v hrobě a pomstí matčinu památku. Věchno své úsilí a plány do budoucna podléhá pouze pomstě. Šťakéjsem te – žalápla před tvář tvou dopal ten a patou jej potela, že se jí nikdy vznítiti nemůže, tak, ó duchu nebeský, – lápní na duši mou a bez milosrdenství jí potí, ozve-li se v ní jediný jen okamžik touha jiná, neví kterak bych odplatila té, jefto se jmenuje mezi lidmi zemanka Luhovská, a potomstvu jejímu, čím se zpupná její ústa prohlašila na flivot otce mého, na cti matky mé.²⁶⁸

Dalena se tedy odloučí od náboženských zásad svého otce. Alfberta, její sestra, však vykoná pravý opak, nebo přijme a ztotožní se s matčinými náboženskými představami, čímž se přiblíží Míchalovi. Šťakerad se přiznával, že má Alfberta přiví své zbožnosti přec jen víru svou vlastní, velice přibuznou té, k níž se Míchal dnes přede všemi lidmi přihlásil.²⁶⁹

²⁶⁴ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: československý spisovatel, 1976, s. 89.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 139.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 238.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 221.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 58.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 249.

Symbolem náboženské víry je v díla socha svatého Jana Nepomuckého. Tuto sochu vyuffívá –lechta jako manipula ního prost edku s v ícími. šNedaleko zámku mezi lukami stála u potoka sv. Jana Nepomuckého. Byla to první socha toho svatého v onom údolí, dali si ji sedláci jemu na po est sami na svoje útraty zhotovit a postavit, ím nabyla pro n zvlá–tního významu. Zdálo se jim, že jim jest sv. Jan tím jaksi zavázán, povinen se jich v nebi ujímati za to, že jej tak poctili p ed jinými svatými na zemi. (í) Málokterá minula tedy hodina ve dne i v noci, aby nebyl n kdo na d ev ném klekátku mezi lipami, nad jeho sochou svoje v tve spojiv–ími, ve vroucí modlitb prodléval. ásto se tam se–lo mnoho pobofných najednou, kte í trp liv t eba celou noc jeden na druhého ekali, aby na klekátku se vyst ídali. (í) Krátce, svatý Jan nad potokem stal se patronem celé krajiny, fládná socha v celém okolí nepoffívála té d v ry, lásky a pov sti mezi lidmi jako socha jeho, u nífl druhdy prý i znamenité zázraky se udály a lidé mívali vid ní do budoucnosti i minulosti, ímfl p i–ly mnohé záhadné v ci najevo.š²⁷⁰ Práv na slavnosti k uct ní Jana Nepomuckého si Míchal uv domuje, že se neztotofl uje s otcovým u ením a kone n se zatvrzuje ve svých názorech, které se zna n li–í od otcových.

Ve zbožnosti venkovských lidí hraje zna nou roli negramotnost, kdy katolický ritus nevyfladoval od svých v ících vzd lání. Katolictví nevyfladuje ani aktivní ú ast na bohosluffbách, jak tomu bylo u protestantských církví. Díky nízké vzd lanosti venkovan pak mohli církevní p edstavitelé snadno lidem vnucovat nejzn j–í p edstavy: š Vykonejme skutek k es anské lásky na t ch nebohých, tím bohu nejlépe poslouffíme a zároveň i jim, i vrchnosti, kteráfl bohem nad námi na míst jeho postavena jest, aby nám viditeln panovala. Sloflme se, u i me sbírku od v , obilí, pen z. š²⁷¹

V *Nemodlenci* Sv tlá vystihuje hluboké náboženské zalofení eského lidu. šVfddy jim nezbyvalo pro samou práci ani k h e–ení dostate ného asu, inili se v potu tvá e od slunce východu afl hluboko do noci, bez modlitby nikdo nelehal, nikdo nevstával, bez kostela nemohl te jifl nikdo z nich býti, za nejstra–liv j–ího po así –krábali se lidé z nejodlehlej–ích lesních samot v ned li na ranní, na kázání, k zпов di a na roráty. St ídmí byli z nutnosti a pokorní z unavenosti.š²⁷²

V románu tvo í alianci vrchnost a církev, p i emfl mají pravomoci vynucovat víru. šNed laly se s uprchlíky jifl fládné velké okolky, nikdo se jich více netázal, chtí–li i nechtí, nýbrfl kdofl se zdráhali dáti se p esv d íti, že církev ímskokatolická jest jedin spásitelná,

²⁷⁰ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 201.

²⁷¹ Tamtéfl, s. 20.

²⁷² Tamtéfl, s. 203.

byli zcela jednoduše mučetýry do chrám katolických ve-tváni, a kn ří v tomtéfl pr vodu vysláni, aby prohledali káfdu v horách chýflku; naleznou-li tam knihu eskou, ji spálili, novoroze átko ihned pok tili, starc m dali poslední pomazání a manfel m, oddaným jen duchovním podobojím a posud je-t k novému posv cení s atku svého se nep ihlásiv-ím, v-ecky d ti od ali.õ²⁷³

A koli vrchnost lpí na neochv jné pod ízenosti Bohu, sami víru Kristovu nerespektují, ba naopak jí zneufívají pro sv j prosp ch. Vrchnost je jakýmsi stráfrcem morálky, v emfl zastupuje církevní autority. Toho si je v dom i zeman Luhovský: š'Co mi bylo svaté, tam neplatilo, a co za h ích jsem považoval, to tam bez ostýchání se provozovalo. (í) Nev í páni ni emu, mají za to, fle v-e, co psáno stojí, jest jen v c vymy-lená neb podvrflená, ale vfdy schváln nastrojená na stádo to, aby se m lo eho bát a vy-ích nadál poslouchalo. Ani v h íchy pánové nev í, jdou na to, aby byli lidé za n pokutováni a stíháni jen proto, aby se oni mohli nad nimi státi sudími, vrchními, radními a dobrý z toho m li plat. Ale co ti to teprve povídám, fle páni se nep idrflují v srdci svém vlastn nábofenství fládného, vfdy musí lov k na to p íjt sám, fle nev í v to, co psáno jest a co z kazatelny se hlásá. (í) Nemají lidi za nic, pon vadfl nemají boha za nic. Co nám o n m povídají, sami za báchorky považují, chodí do kostela a ctí kn ze tomu lidu jen pro p íklad. õ²⁷⁴

Zeman Luhovský, p edstavitel vesnické elity, stojí na pomezí sv ta -lechty a chudých venkovských lidí. šOna má právo porou et, b h sám nad lidmi ji postavil, aby jim panovala, vzpoura proti ní a reptání tolik jako vzpoura a reptání proti vlád nebeské.õ²⁷⁵ Svým vyznáním tak tvo í t etí rovinu akceptování religiozity v románu, p i emfl dal-í roviny tvo í svými postoji vrchnost a venkovský lid. Zeman Luhovský se v-ak neexistencí Boha p íli-netrápí, tato fakta pouze slep p ejímá, v emfl k n mu jeho syn tvo í výrazný protiklad. š'S du-í to, hochu, asi dopadá jako s plamenem u sví ky. Kdyfl sví ka doho í, kde po plamenu památka, a p ec tu byl, vid li jsme jej, svítil nám. Sama v sob du-e se stráví. õ²⁷⁶

Proti vrchnostenské moci protestuje jífl hrdinka románu *Frantina*, která v-ak ve svých snahách nedojde tak daleko jako Míchal Luhovský v *Nemodlenci*. *Nemodlenec* je tak celistvým obrazem my-lenkové svéráznosti eského lidu. Zárove je i shrnutím, dopln ním a vyvrcholením my-lenek, jimifl se Sv tlá zabývala jífl v p edchozích prózách.

²⁷³ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 21.

²⁷⁴ Tamtéfl, s. 87.

²⁷⁵ Tamtéfl, s. 209.

²⁷⁶ Tamtéfl, s. 89.

3.2. Náboženské povíčky a rituály

Povíčky znamenaly pro vesnického člověka v 19. století neoddlitelnou součást každého dne, kdy tím každá činnost, ať už práce na poli, péče o domácnost, každé rozhodnutí, každá cesta, každý významný okamžik lidského života byly úzce spjaty s magickými rituálními praktikami, jež se dávaly z generace na generaci.

Hranice mezi náboženstvím a magií tak byla neztetelná. Povíčky měly keesanský podtext, jakofito i samotná povíčka byla v podvědomí lidí svázána s p edk esanskými koeny. A koli se katolická církev snažila v-emožn potlaovat projevy pohanských tradic, které se mezi lidem realizovaly v podobě lidov magických úkonů, nepodařilo se jí je z mysli v ících vykoenit. Nezbyvalo jí tedy nic jiného, než aby prvky n kterých rituálů zaadila do svého učení, ímž získaly církevní posv cení.

P edstavy lidí 'dlouhého' 19. století byly zna n ovlivn ny pro tehdejší dobu nevysv tlnými úkazy a obavami z p sobení tajemných sil. Lidé byli p esv d eni, že existují jevy mezi nebem a zemí, které člověk m že ovlivnit pouze modlitbami a za íkáváním. Op t vidíme propojení náboženství a magie. Za íkáva i byli totiž iasto zbožní lidé, kte í své slufby vykonávali zcela v souladu s božími zákony, což je p íklad Enefy Podhájských z prózy *Kant r ice*.

Nejvtí obavy vyvolávaly nadp irozené bytosti a nejzn jí zlé mocnosti, které dle lidových p esv d ení usilovaly o to, aby lidem ublížily. Sv tlá problematiku nadp irozených úkazů, povíček, kleteb a arování zakomponovala do je-t dských próz, ímž se staly významnými íniteli v jejich celkové struktu e. Musíme si v-ak uv domit, že autorka neusilovala o v rné vystihnutí mentalit a my-lení obyvatel je-t dského venkova, ale v románech zcela zám rn utvá ela um leckou fikci.

Již v p edmluv k *Vesnickému románu* Karolina Sv tlá, když p íbílíže tená i malebnost je-t dské krajiny, nezapomíná poukázat na p ítomnost nadp irozených bytostí v t chto horách. í lí í-li nám krásy na-í ot iny, nikdy se p i tom nezmi ují o zelených tvých stráních ni o tvých lesích, kde se prohání tvaní za bou livých nocí, ni o st íbrotokých tvých studánkách, kde tan ívají podve er malí vodní kové vedle bledých lesních panen, esajících si tam svoje dlouhé zlacené vlasy p i svitu vycházejícího m síce.²⁷⁷

Ve *Vesnickém román* je jedinou postavou, která je zmítána vírou v sílu nevysv tlných úkazů, rychtá ka. Rychtá ka chce kouzla a áry poufít nejprve pro to, aby

²⁷⁷ SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1973, s. 13.

se Anto-ovi co nejvíce zalíbila, poté aby si získala jeho lásku zpět, i se mu pomstila. Její úmysly jsou tak zcela negativní. Jejím úmyslem je jiné osoby prostřednictvím kouzel starého Mikusy ovládat. Paradoxem však zůstává, že čím více se rychtáka poddává temným silám, tím více se navenek chová zbožně.

Rychtáka šnechodila nevl do kostela, neobcovala nevl s lidmi nábožností slyoucými. Kde se odbývala na okolí nějaká slavnost církevní, tam musela ona být první. (í) Nikdo by nebyl v il, že je te mén je-t p i rozumu nevl kdy jindy. (í) Je-t mén by byli v-ak lidé v il, že piln ji nevl kostely nav-t vuje starého Mikusu v hajovně pod Je-t dem. Vy-la si k n mu v-ak jen za nejtemnější nocí; tenkrát byla opatrnější, nikdo ji nepotkával jako tehdy, kdy k n mu chodívala co mladá žena. (í) Chv-la se pak na lofi jako list, mumlala nesrozumitelná slova k neviditelným osobám, bránila se jako v krutém zápase a n kdy se svíjela jako v psotníkách.²⁷⁸ Celé dny rychtáka sedávala na dvo e a etla nějakou nábožnou knihu. Jediným pojetkem mezi ní a h í-ným sv-tem se stala Sylva.

Její rouhání proti Bohu se pak projeví afl na samém konci prózy, kdy se umírající rychtáka jifl nedokáže ovládat. šZaflehňávala pak domnělého zlého ducha k ífi i modlitbami, i zoufale si fládala sv-čené vody, dovolávajíc se, že je dobrá k es-anka, že dává na modlení, na m-i a sví-ky atd. Cht-la se pak na d-kaz toho pomodlit Ot-ená-í V-ím v boha, ale nemohla toho dokázat jinak nevl pozpátku.²⁷⁹ V postav-rychtáky autorka zt-lesnila jakési zlo, nebo tato žena není mravn-ístá, má záporné charakterové vlastnosti, a zároveň se oddává ne-ístým praktikám a vyuffívá temných sil pro sv-j prosp-eh.

Rychtáka Anto-e vřdy velmi p-ísň-kárala, kdyfl tvrdil, že nev-í v nic neviditelného a tajemného. V il pouze v Boha, za cofl vd il své matce, která s ním vřdy neohrofen chodila kolem h-bitova, les-i mo-ál, kde prý stra-ilo. Nikdy v-ak nic podivného nepotkali. Rychtáka šv-ak v-ila v-áry více, nevl se na k es-anku slu-elo, nemohla se bez nich ani obejít, každá práce m-la u ní svoje slovo. To bylo vřdy okolk-, nevl n co podnikla! ekala, afl bude m-síci bu-ubývat neb p-ibývat, zpytovala let-pták-, poslouchala kdákání slepic a tak dále, a teprv kdyfl se v-ecka p-íznivá znamení shodovala, vykonala, eho zamý-lela.²⁸⁰

Anto-je tak postaven jifl od za-átku do konfrontace s osobou rychtáky, nebo vyniká mravností, velkým po-tem dobrých lidských vlastností a vírou v Boha, kterou mu v-típila jeho matka. Anto-je tedy vylofen pozitivní postava, pro kterou magie a-arování nic

²⁷⁸ SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: československý spisovatel, 1973, s. 119.

²⁷⁹ Tamtéfl, s. 210.

²⁸⁰ Tamtéfl, s. 27.

neznamenají. čím více se pak Anto- rychtá ce v manfelství oddaluje, tím více se rychtá ka oddává magickým ob ad m.

S racionálními názory na nadp irozené síly se potýká dolanský mlyná v *K íflí u potoka*, který nejen fle zkoumá boflí podstatu, ale nev í v nic neviditelného. ŠV duchy mlyná dolanský nev íval, m l za to, fle jich jifl na sv t není, ani na-í p edkové, dob í, bohobojní to lidé, do jednoho je vymodlili. Nikdy jifl nepovoloval své prchlivosti, jediné jeho zaklení bylo 'Jeruhle' neboli í kdyby si t p ec ermák vzal. ²⁸¹

Mlyná by jediný ve mlýn , kdo se v ur íté fázi flivota vymykal pod ízenosti boflím zásadám, a který vedl s Bohem polemiky. Zárove je to jediná postava v tomto románu, jefl otev en p emý-lí o náboflenské problematice. Mlyná tak p edstavuje pr kopníka nového my-lení o náboflenství, kdy církevní dogmata pouze slep neakceptuje, ale p edev-ím o nich p emý-lí a snaflí se interpretovat jejich smysl.

K íflí u potoka je próza na magickém motivu zaloflená, nebo úst edním tématem je boj Evi ky s kletbou rodu Potockých. Š'Chci se o to pokusit, abych vypudila zpod kletého krovu Potockých v-ecky stra-ídla k h ích m je ponoukající. ²⁸²

Stra-ídlo, tedy p ízrak Józy, se v románu objevuje spí-e symbolicky, kdy podtrhuje atmosféru Evi ína neúsp chu a blífící se prohry. Nem fleme tedy v této souvislosti mluvit o p ítomnosti jakéhosi ducha, ale zmínky o Józe p ípomínají ú innost kletby nad statkem Potockých.

šNeí nebyla to mlha, kteráfl nad potokem se vzná-ela, vrbami se ploufíla, byla to postava lidská, p í kaflém kroku vzr stající, blífíla se ke k íflí í fena to byla s vlasy vlajícími, za nífl se ve v tru plápolaly p íkrovy krvavé, m la v prsou ránu, v nífl v zel n fl ó Józa to byla, jifl k boji vyzvala a která se zdvihla z hrobky své, krutý na rtech výsm chí ve er co ve er potuteln naslouchala, co si dv srdce povídají na tráv z popele jejího vyr stající ²⁸³

D de ek Podhájský v *Kant r ici* zt les uje dávno rozplynulé tradice, k emufl se váfle i d ív j-í p ítomnost stra-ídelných bytostí, které lid bezprost edn ohroflovaly na zdraví a flivot . Není v-ak jisté, zda d de ek byl sv dkem výskytu n jaké nadp irozené síly. Spí-e se m fleme domnívat, fle duchy a jiná stra-ídla vyuffívá jako výstraflný prost edek pro své vnuky. šZa d de kových as byla je-t stra-ídla a Je-t d plný lesních panen, divých mufl , polednic, rará-k . Strach hlavu vystr ít, kdy byl svatve er odzvon n. ílov k jen co o tom sly-el a o

²⁸¹ SV TLÁ, Karolina. *K íflí u potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 9.

²⁸² Tamtéfl, s. 123.

²⁸³ Tamtéfl, s. 205.

tom myslil, nemohl úzkostí a podivením ani dostat dechu, jakfi teprve, kdyby v tom byl sám býval? 284

Enefa, vychována d de kem, p evzala jeho náhledy na nadp irozeno. š`Kdo v duchy v it nechce, a nev í; ale já mám zku-ení, fe jsou, tedy v n v it musím, í povstali, kdyfi b h z nebe sráfl z nebe and le zlé do pekla. V-ichni se nedostali, kam pat ili; dopadli mnozí na na-i zem, do les , do vod, mezi skály, a to jsou ti duchové skalní, lesní, rará-kové a vodníci, kte í lidstvo po tolik století pokou-ejí a pokou-eti budou, dokud se bude ne lidem, nýbrfi bohu líbit. 285

Enefa zná velké mnofství pov stí a rodinných událostí: š`Jestli tam snad krmili rará-ka, to také nevím; ale beztoho fe se s ním také znali a p átelili. Za na-ich as není po celém tom rod památky; vzal brzký a zlý konec. Každý z rodiny té t i dni umíral a po smrti celý z ernal ó bylo hned vid t, s kým v poslední své hodin bojoval a kdo se stal pánem du-e jeho. (í) I poznali brat í, fe se umí d lat Bore-ten neviditelným, ímfi nejlépe dosv d oval, co byl za . Musí totifi ten, kdofi toho chce dokázat, zabít sedm lidí a ukradnout sedm hostií, v-e do jednoho hrobu pochovat na míst takovém, kde je-t fládný k es an se nemodlil. 286

Ve *Frantin* je Bartolom p esv d en, fe tajemné síly neexistují, respektive fe na ádného k es ana nemají fládné moci. š`Bylo tedy p ec jen pravda, fe co mne u il otec za pohádky povaflovat: byly mezi m sícem a zemí bytosti tajemné, neviditelné, du-e to zem elých, i duchové to skal, potok a strom , kte í v noci nad lov kem nabývají vlády a bu smích z n ho si tropí, i k zlému ho svád t cht jí? 287 Bartolomova víra je totifi výlu n katolická, neshledáváme v ní známky lidové magie.

Na Frantinu, která se vymykala dobovým tradicím, bylo nahlífeno jako na osobu h í-nou, bezbofnou a ovládající arování. I Bar e, Bartolomova manželka, tak smý-lí. Nedokáfe si vysv tlit Frantinino p ání utajeného poh bu. Na odli-né lidi bylo pohlífeno jako na cosi nepat íného. Takových lidí se ostatní stranili a -í ili o nich neov ené pov sti. š`Ne íkám, fe hezká a chytrá nebyla, ale pravé víry ó ne to nem la! arod jnice to byla, nech si mluví kdo chce co chce, a ne flenská jako jiná. (í) V-ak do ní pak také po její smrti posel bofi uhodil a celý strom na padrtiny rozt í-til. (í) Byla by si snad jinak poru íla, aby ji

284 SV TLÁ, Karolina. *Kant r ice*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1977, s. 14.

285 Tamtéfi, s. 134.

286 Tamtéfi, s. 105.

287 SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 112.

hned po smrti do rakve dali, rakev zabednili a nikomu ji neukazovali?! Cht la, aby nikdo o tom nezv d l, fle je po tvá i celá erná a na krku fle má vytla ených p t prst .²⁸⁸

I racionáln , realisticky pojatý román *Nemodlenec* není zcela opro-t n od p edstav lidí o existenci nadp irozených mocností. Sv tlá v této próze postavila do kontrastu prostý venkovský lid a rodinu zemana. Venkované a slufky na statku Luhovských flijí v naprosté pod ízenosti církevním na ízením, bojí se boffího jevu a do náboffenských p edstav se jim promítají i kouzla a nevysv tlitelné úkazy. Jako p íklad uve me, fle slufky se obávají zjevu polednice: šNebály se dvorské slufky v hou- atech ale jen samoty, ukazovala se tam prý také poledni ka, drobounká a útlounká jako dvanáctileté d v átko v bílé ko-ilce, bi v ruce. V-echo v-udy tam pro-la, koho napadla, tomu na-vihala, a komu na-vihala, ten zem el do t í ned l na erné ne-tovice.²⁸⁹

Nadp irozené bytosti nabývají v *Nemodlenci* dal-ího pojetí. V *Nemodlenci* jsou stra-ídla vyufflita proti samotným v ícím. Bezboffná vrchnost zneuffívá strachu a nev domosti vesnických lidí k tomu, aby je donutila p íjmout dal-í robotu na Mimo sku. V *Nemodlenci* je tak ukázáno, fle nadp irozené mocnosti doopravdy neexistují, jsou jen výplodem lidské fantazie a jakýmsi pomocníkem pro ovládání lidí. ŠJakfl nem lo tedy v-e býti vzh ru, kdyfl bývali poboffní u sochy v modlitbách vyru-ování bolestnými vzdechy a p elitostným, afl srdcerývajícím kvílením? Kdyfl vid li málo jen krok od sebe hopkovati d sná, chechtající se sv télka a bludi ky? Kdyfl pozorovali podle k oví u potoka blouditi bílé a erné postavy a na potoku plouti p í-ery, napolo lidskou, napolo zví ecí podobu mající? (í) í a kone n k dovr-ení hr zy a zd -ení zpozorovali lidé na tvá i sochy i stopy krvavých slz, které se ni ím smýti nedaly, tu se rozléhal jeden zoufalý výk ík po celém poho í, fle b h od jeho ne- astných obyvatel zcela nezasloufen se odvracuje, a feny, po ínajíce si jako -lené, donutily mufle k jakési spole né úrad .²⁹⁰

I Veruna v í v existenci duch , nebo zemanku Luhovskou úp nliv posílá za umírajícím krtí ká em. Zemanka, jakoffto flena z rodiny blízké panstvu, na duchy nev í, není ani p esv d ena o platnosti boffích zákon . šTakovou prosbu nesmí fládný k es an osly-eti, nechce-li boha uraziti, vffdy vás pro boha flivého k sob fládá. (í) fle vám krtí ká ud lá, nevyhovíte-li mu a um e-li, nefl s vámi promluví, to máte tak jisté, jako fle Kristus pán z mrtvých vstal. Nedosti na tom, on bude zde pak je-t po smrti obcházet a vystra-í nejen vás, ale i nás ostatní, kte í p ec za nic nem fleme. Noc co noc jej uvidíte u své postele státi a vám

²⁸⁸ SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 5.

²⁸⁹ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 97.

²⁹⁰ Tamtéfl, s. 202.

vy ítati, fle jste jej opustila, kdyfl stál na mukách boflích. Je to zlá v c, nav-t vuje-li lov ka m ra, ale co to je proti tomu, nav-t vuje-li nás duch, jenfl na-í vinou snad k spasení nep í-el? Ten je pak neodbytný, nedá se ni ím za íkat, ani zaflehнат, ani kn z proti n mu nic nedokáfle a musí mu ustoupit, nech na p ijde se sv cenou vodou, kadidlem i modlitbou kolikaterou. ²⁹¹

Zeman, jelikofl se považuje za aspirujícího lena aristokracie, vykonává magické rituály pouze proto, aby venkovský lid utvrdil v platnost t chto pov r, ímfl by upadli je-t do v t-í poslu-nosti. šNev íl, fle se stal ob tí jakéhosi kouzla, nev íl v bec fládným áram, a na fládném statku tak horliv v chlév a na polích se neprovozovaly jako práv na Luhov . Cht l, aby sousedé, vidouce jej pov r ívého, z pov r ivosti své se nevyzouvali. Z stávali takto povoln j-ími nástroji jeho. ²⁹²

D leffité je v této ásti diplomové práce zmínit využití motivu árování a kleteb v rámci je-t dských próz. áry i kletby provázejí sémantickou strukturu d l od *Vesnického románu* afl po *Nemodlence*, p í emfl se v nich uplat ují r znou m rou a r znými zp soby. Se schopností árovat jsou vřdy spojeny osoby na okraji lidské spole nosti, osoby odli-né od majoritní v t-iny, lidé bezboflní. Sv tlá tedy poufívá motivu árování jakoflto prost edku, který dodává prózám tajemný nádech, nap tí a stratifikuje od sebe postavy.

Jífl rychtá ka ve *Vesnickém román* je mezi lidmi v podez ení, fle se spol uje s tajemnými silami. šT ²⁹³ptali si, fle beztoho d lá, co by d lat nem la, aby se dostal statku d dic. Krosnáci, jdouce pozd v noci dom , potkávali ji ásto asi hodinu cesty za vesnicí na k íflovatce. Za-la arci hned do k oví, jak je zdaleka sly-ela, ale oni ji poznali p ec. N kolik sousedek zas, jefto si vy-ly o p lnoci na pou do Turnova, aby tam byly na ranní, vid ly ji v lese, jak krá í pozpátku, majíc p ítom palce u obou rukou za até. D eva í a trava ky spat ívali ji podve er i p ed svítáním pod samým Je-t dem, jak vchází do hajnovny k starému Mikusovi. Co ten byl za , v d lo každé dít . Nikdo ho nikdy nevid l v kostele, íkalo se, fle tam ani nesmí a k p íjímání jífl teprv ne. ²⁹³

Práv rychtá ina schopnost árovat je spojena s jejími náv-t vami starého Mikusy. Mikusa je postava na okraji lidské spole nosti, flíje v ústraní, nespol uje se s lidmi, cofl samoz ejm dáává p íleffitost k na ením z nekalých úmysl . šT eba neumí Mikusa árovat, p ec ví mnoho, co jiný lov k neví, a umí, o em nemá na sta jiných zdání. Má hromový kámen p íbou ce z nebe spadlý, který se ani na nejparn j-ím slunci nezah eje. Kamenem tím

²⁹¹ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlence*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 32.

²⁹² Tamtéfl, s. 120.

²⁹³ SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1973, s. 19.

zahání lidem vole. (í) Vyhojí-li zlého lov ka, víc u-kodí, neř napraví, a to je mu práv vhod, neb nenávidí lov enstva. Zaflehnává takovým -k dc m úbyt , za íkává úst ely, pomáhá k ztracené mí e a tak dále. ²⁹⁴

Rychtá ka vyuffívá víry pouze tehdy, aby se zviditelnila mezi lidmi. Napovrch jí m feme vid t jako pravidelnou ú astnici m-í, poutí a mecená-ku vesnického kostela. Uvnit v-ak nerespektuje Boha, ba práv naopak, své tuřby upírá k jeho pravému opaku, áblu. V p ípad rychtá ky m feme mluvit o jakémsi pojetí magie, kdy rychtá ka vyuffívá temných sil, aby docílila svých cíl , coř je p edev-ím získání a udržení si Anto-ovy lásky.

Vdova Jirovcová p ed rychtá ínými úmysly Anto-e varuje: š`Nepoffívej ni eho na statku, Anto-í, prosím t za to sepjatýma rukama. Jíř p ed asem mn Sylva s podivením povídala, ře v-álí rychtá ka p ese v-í nenávist k tob vřdy sama chleba, kdyř jsi na statku náv-t vou, i ře ti jej nese sama na st l. Snad do prařívá svoje vlasy, jak to d lají řeny, aby muře k sob p ílákaly. Te řas mi d v e vypravovalo, ře se ztrácejí na statku nejkrásn j-í holubi, aniř se mohou dopat ít zlod je. (í) Za-krťí holuby a hodí je kamsi na pole s vyloupanýma o ima. Slýchala jsem za mládí svého, ře um jí n kte í lidé p ípravit nápoj lásky z o í holubi ích zařiva vyloupanutýchí ²⁹⁵

Jen obyvatelé statku mohou nahlířet na pravou podobu rychtá íny víry: š`Svíjí se přý mnohdy v noci jako v psotníkách, a p ec nikoho k sob nevolá. Prozrazuje se v-ak sténáním a podivným pok íkovaním, z n hoř vysvítá, ře se domn le rve se stra-ídly. Sedává řasto v sad u potoka pod vrbou s velkou knihou v klín , jako kdyř se z ní modlí, ale Sylva zahlídla, ře je ervenými literami ti-t na a ře v ní ítává pozpátku. Také by se přý řht la o b hvíco vsadit, ře je po deskách chlupatá. ²⁹⁶

Budoucí události jsou v této próze na rtnuty jíř dávno p edem, neř se k nim kompozice románu p íblíří. O úst ední scén na k ířovatce, kdy rychtá ka proklíná Anto-e a jeho rodinu, vypráví Jirovcová v souvislosti s hrab nkou, která na témeř míst proklela svého manřela. Stejným zp sobem dle návodu Mikulova vzná-í kletbu í rychtá ka. š`Zaklela z p íli-né řehravosti muře í celé jeho potomstvo, aby se nemusela na to dívat, ře miluje jiných více neř jí, í aby po nev řníkovi nez stalo na sv t ani památky. Mikusa jí přý nau íl řalmu za íkávácímu. Aby m l platnosti řládoucí, musela jej od íkat, jsouc oble ena v rubá-í vlastní rukou u-ítém, drříc se p í tom rukama rozepjatýma k íře na k ířovatce postaveného, napodobujíc uk ířovaného. P edtím se musela pomodlí t íkrát Ot ená-í V ím v boha, ale

²⁹⁴ SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1973, s. 150.

²⁹⁵ Tamtéř, s. 149.

²⁹⁶ Tamtéř, s. 152.

pozpátku, ím zavolala zlého ducha, oznámiv-i mu, fle se mu dává v moc, bude-li vypln na fládost její. Také se jí prý zjevil v podob myslivce neb bílé fleny,í Za touto p í inou nesmí Mikusa ni do kostela, ni ke m-i, ni k svatému p íjímání,í 'õ²⁹⁷

Kletba, umíst ná v samém záv ru knihy, je motivicky významným prvkem, ke kterému bezprost edn sm uje celá kompozí ní struktura díla. Sylva se pak zachová dle p íkladu hrab n iny kletby, kdy její in m l doopravdy negativní dopad na hrab te a jeho d ti. Sylva, aby zabránila tomuto scéná i, opou-tí Anto-e. š'Nech si je rychtá ka fliva neb mrtva, já odsud odejít musím (í) slíbila jsem jí, jak visela na k íffi, zatracujíc jeho i d ti jeho, vás i vlastní du-i, fle z stane jejíím (í) musím mu jít tedy navfky z cesty, aby nem la kletba její k n mu moci a p ístupu, a také jduí 'õ²⁹⁸

Úst edním tématem *K ífle u potoka* je kletba nad rodem Potockých. Nejsou to v-ak jediná arování a zaklínání, se kterými se v románu m fleme setkat. Jífl v souvislosti s Kobosilovými a výchovnými postupy Sv tlá odkazuje na arování, kdy áry znamenají pro tuto rodinu více nefl oficiální v rouka.

šD ti u Kobosil , Veník a Józa, vyrostly, ani fl zv d ly, co to -kola, muzika, p ástva, jarmark, krátce, co to je sv t; nepoznaly jiného, nefl kterak se do krve pracuje. Nikdy nezaslechly nejen slova laskavého, ale ani slova rozumného. Ku kantoru nechodily, se sousedy nic mít nesm ly a rodi e p ed nimi o jiném nevykládali nefl o arách, stra-idlech, pov rách atd. áry byly jejich modlitbami, svatým písmem i zákoníkem; více na n dávali nefl na kn ze, ba nefl na boha samého. Spí-e se cht li zaona it tomu Š ernému÷ nefl Hospodinu, pon vadfl více se ho báli. Do kostela chodívali, jen kdyfl musili o nejv t-í svátky, skutky k es anské v oby eji nemívali, nikdy je nebylo vid t na svatb í Š na kmotrách÷ i na poh bu.õ²⁹⁹

Je tedy z ejmé, fle navyklé zp soby si Józa p iná-í i do dosp losti. Kdyfl se dostává do krizové situace, neumí ji e-it jinak nefl prokletím Potockých. šTenkrát nejskv leji se ukázalo, fle kdo se dovolává práva v né pravdy p í v ci spravedlivé, od boha odstr en býti nesmí, aby zeslabena nebyla moc jeho na pravd zalofená a nedostalo vrch peklo, jeho fl základem nespravedlnost a lefl. Nezap ela Józa p ec jen, fle dcerou otce svého, od n ho fl slýchala o této klatb a znala ú inek její, i bylo jí dob e pov domo, fle není rodu na ní se

²⁹⁷ SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1973, s. 151.

²⁹⁸ Tamtéfl, s. 211.

²⁹⁹ SV TLÁ, Karolina. *K íflu potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 61.

proh e-iv-ímu od ní pomoci, mstila se mu kone n za v-ecko zlo na ní spáchané, co nejhrozn ji mohla.õ³⁰⁰

V dolanském údolí nemají áry a kletby své místo. Kesanská v rouka je zde p íjímána v nezmn né podob . š´Co mne se dotý e, já té kletby tak p íli-se nebojím, nechce se mi nikterakfl v hlav srovnat, fle by mohl b h vysly-et takovou fládost mstivou, t eba Józa, majíc pro na mufl e a -vakra se hn vat, práva v né jeho pravdy proti nim se dovolala. Spí-e se mi podobá, fle mají Potockých jakousi d di nou chybu rodinnou, bujnou to krev, povahu svévolnou, a ta fle více k flivotu nevázanému je pudí nefl nenávist mrtvé fleny..õ³⁰¹

Rodina Potockých m la s arami v minulosti také co do in ní. Jifl Franík, aby si získal Józinu lásku, uchyluje se k netradi ním zp sob m, k nimfl byl naveden starým ov ákem, který etl áblovu bibli. Vidíme, fle op t je to osoba mimo lidskou komunitu, která je spol ena se zlými silami. Dále je moflné najít jistou podobnost se starým Mikusou, jenfl jako p sobi-t svých ar volil k iflovatky. šJakmile v-ak uhodila hodina, kdy s ním jindy se scházíval, notný dostával pohlavek rukou neviditelnou, a spal-li práv , shodilo ho to pokafldé s peci. Nem l d ív pokoje, afl si k rad staré zku-ené fleny na krk pov sil jeruzalémský r flenec, jinak by ho to snad bylo ubilo i u-krtilo neb jinak o flivot p ípravilo. Knihu zanesl na k iflovatku, kdyfl polofliv ji na zem od ní odcházal, takový se strhl za ním hlmoz, jako kdyfl se propadávají zvony. On v-ak neohlédnuv se vzal nohy na ramena a b fl el co mohl dom . Od té chvíle nic ho jifl nepokou-elo. Ale nebyl nadarmo v knize ítal, mnoho si z toho spisu pekelného pamatoval a mnoho podivuhodného jifl vyvedl.õ³⁰²

Kdyfl Józa rodinu Potockých prokleje, cht jí se Frá ovi potomci z ú ink kletby vymanit, cofl v-ak nelze. š´To v-e u inili, modlili se a putovali kraj sv ta, vedle toho se radili s pomaha i, arod jnicemi a za íka i, kde o n jakém sly-eli, ale to i ono bez výsledku z stalo,´ í õ³⁰³ Evi ka, tím, fle vystupuje z dolanského údolí do hor, p iná-í si s sebou i své mravní zásady, které v-em len m Potockých chybí. Ve statku pak dochází ke konfrontaci Evi iny zboflnosti a náboflenské otup losti Tfl pána. Nem fl eme se tedy domnívat, fle chování v-ech muflských potomk rodu Potockých je zap í in no Józinou kletbou, nýbrfl je odrazem frivolního p ístupu k morálním a kesanským zásadám, jenfl rodi e nep edávají svým potomk m. Jelikofl Evi ka je ve své ví e pevná, vytrvá, odmítne Tfl pánova bratra coby nového partnera, zlomí pomyslnou kletbu nad rodinou Potockých, kdy Tfl pán je p emoflen silou Evi iny pevné v le a charakterové neoblomnosti.

³⁰⁰ SV TLÁ, Karolina. *K íflu potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 105.

³⁰¹ Tamtéfl, s. 122.

³⁰² Tamtéfl, s. 95.

³⁰³ Tamtéfl, s. 106.

V *Nemodlenci* je představitelem lidové magie krtičkář, kterého se lidé straní a vyhledávají ho pouze v případě nouze. Dalena od svého otce převzala přičinlivost k čarování, kdy zatímco krtičkář se vyvaroval negativních úkonů, které by někomu ublížily, Dalena neváhá vyuffit pro zachování cti svých rodičů. Škrtičkář přidrfoval se jen toho, co mohl sám před svým svobodným zodpovědně, když však vykládal dceřince o včelích, které provozovali seřtil. Dalena měla pro ony tajnosti zvláštní paměť, naslouchávala jim vřdy velmi dychtivě. Dobře dosud v dle, ře jí je jen potěbí najít mezník na této strany mechem porostlý, ten před vraty dvoru luhovského zakopat, pod něj dát kus vlas zemaniných, aby nebořka, dokud dvěstátí bude, noc co noc od dvanácti do jedné z hrobu povstati a na se sednout musila, vř pozorujíc, co v každém koutě jeho se děje. Postaví Dalena mezník právě proti místu, kdeř státi bude křfipamátce rodičů v novaný.³⁰⁴

Dalena je zdárným přikladem propojení oficiálního náboženství a lidové magie, jelikoř vř vykonává v rámci bořích zásad. V této postavě dokázala Světlá poprvě sloužit obě tyto tendence, když hrdinové předchozích próz vyznávali buď Boha, i vř ilirám. Šť Mocný jest bůh, i a moc svou uložil do mnohých bylin a kořenů. (i) Každému pomáhá bůh, kdoř v něj vř, jen u nemodlence byliny neř inkují. Nejsem řádná cikánka ani pohanka, vř s Trojicí svatou zař inám, vř s Trojicí svatou dokonávám, neutřnu jediného listu ku, jediného květu ka jinak, neř vřvájíc přitom jména bořího a křflem svatým se znamenajíc. Ano, pokřt ná jsem křesťanka, co zajisté poznář– ihned sám podle rady, jifř vám pro nemodlence, jenř dychtř zas k bohu se obrátiti, nenalézaje vřak k němu stopy. Nechť někoho si hledá, kdoř by se odhodlal zař putovati připeřstě přísněm a modlitbě neustálé přiky do země Svaté, tam v Jordánu vody přo nabral a vrátiv se, třkrát přo sobě jí mu elo umyl, na eř by ale musil ihned, nepř ijímaje nejmenř odměny, od něho odejřti a vř k svě j trávitř vzdálen od něho ař do smřti.³⁰⁵

To, co Dalena reálně vykonává, naznačuje jifř Enefa v *Kantř rici*. Šť Pro bych se bála, kdyř podnikávám a vykonávám vř jen s bohem trojjediným, jeho svaté jméno přivřem, na ruku vlořím, vřvám a se řádnou zlou mocností se nespoluji?³⁰⁶ Enefiným posláním je totiž léčit duševní i fyzické nemoci. Zař ikává nejř zně jř neřduhy ve jménu Boha. Enefa zná i nejř zně jř rady a povřry, jak si dopomoci k lepřřmu zdravotnímu stavu. Oproti Daleně je vřak nevyhraněnou postavou.

³⁰⁴ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 102.

³⁰⁵ Tamtéř, s. 113.

³⁰⁶ Tamtéř, s. 22.

Dalena je jakoffto krti ká ova dcera automaticky považována za neistou, tudíž jsou proti ní vykonávána různá opatření. Věchny události, které se na Luhov stanou po příchodu Daleny, jsou přitány jejímu arod jnictví. Ší přinesla si za adry r fenec s velkým k íflem a mnohými plechovými svatými obrázky. Je zrovna t flký, tolik toho na n m má pov –eného. Vždy by si ho netroufala vzít do rukou, kdyby byla taková, jak si myslíte, oto il by se jí okolo nich a p elomil by jí v nich v–ecky kosti. (í) í tofl p eloflím p ed chlív, kdefl na –aland jsem jí ustlala, kařdou noc, ař ulehne, dv stébla ovesné slámy k íflem. Je-li tím, co si myslíte, nem fle v noci z chlěva nikam. (í) Vstoupřa do chlěva pravou nohou nap ed a arod jnice v–ude, kam vstoupnou, levou nohou vkro í, a na co poprvé sáhnou, vždy jen levou rukou na to sáhnou. Neukazují na nic ukazova em, nýbrř palcem, a ona ukázala na palandu, táříc se mne, bude-li na ní spáti. (í) Nemá nikdeř zastr ený ni kloko , ni jalovec, jen hrst suchého listí v –átku zavázanou si přinesla a tu p ede mnou pod r fenec na palandu si pov sila. Listím je–t nikdo jakřliv ne aroval, a ím chce arovat, to pod r fenec nedává, hned by se to spálilo na prach a popel a –el by z toho puch jako z uprařených lidských kostí.³⁰⁷

3.3. Odklon od tradi ního pojetí nábořenství

V 19. století se dochází v eských zemích k zásadnímu roz–ení povolených i nepovolených církví. Vedle legálních forem religiozity se objevují i neoficiální vyznání, která jsou realizována řsto ve form nejř zn j–ích nábořenských lidových hnutí. Pro v řného katolíka byly alternativní formy nábořenství d kazem toho, kam ař m fle vést odmítání katolické církve, argumentem proti nábořenské toleranci.

řP edstava, fle by í–i obýval n kdo, komu by byl pocit víry cizí i neznámý, nebyla pro sou asníky akceptovatelná. Rozdílný byl jen p ístup recepce víry a vnit ní p ístup individua k bořskému. Kařdē tehdeř–í nábořenství v–ak v sob obsahovalo řty i stejné komponenty ř základní pilí e a t mi byla víra v Boha, láska k bliřnímu, pokora k bořskému proz etelnému tvo ení a posmrtná nad je spasení.³⁰⁸

První malou evangelickou církví byla obnovená Jednota bratrská. Ta se hlásila k d dictví eské reformace. Jednota bratrská z stala finan n nezávislou na státu a stala se tak

³⁰⁷ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 77.

³⁰⁸ HOJDA, Zden k a Roman PRAHL. *B h a bohové: církve, nábořenství a spiritualita v eském 19. století: sborník p ísp vk z 22. ro níku symposia k problematice 19. století, Plze , 7.-9. b ezna 2002*. 1. vyd. Praha: KLP, 2003, s. 139.

první svobodnou protestantskou církví v Rakousku a Uhersku, která byla podřízená pouze Bohu.

Osadou, kam se uchýlili členové Jednoty bratrské, byl saský Herrnhut (Ochranov). V průběhu 19. století do Ochranova odcházeli pronásledovaní evangelíci, kteří zde nacházeli to, co jim upjatá katolická církev nemohla nabídnout. Ochranov byl v podstatě domov českých evangelíků zakotven jako sociální společenství, které se usiluje o obrodu církve. Tímto poznatkem vyuffila i Karolina Světlá, kdy do *Vesnického románu*, jenž vychází v roce 1867, zakomponovala úvahy o ochranovské církvi. Podotýkáme, že obnovená Jednota bratrská byla v Právní říši zrovnoprávněna s ostatními církvemi až v roce 1880.

Světlá Antovým ústy oběrně charakterizuje ochranovskou církevní komunitu. Občané Ochranova se tělí velkým peněžitým ziskem. Šťastí mají velké pozemky téměř ve všech dílech svatě zakoupené, vysvětloval Ant, a v úde si zaizují osady nové. Každý rok kupují v Americe mnoho otroků a darují jim svobodu, přijímajíce je do obce, zasluhují-li toho. Hospodaří všichni společně, nebo se drží pravidla, že lidé si mají být rovni. I z tohoto důvodu se mezi sebou nazývají bratrem a sestrou a vzájemně si tykají. I děti jsou vychovány společnými silami, protože samotná rodinná výchova probíhá pouze do sedmého roku života dítěte.

Šťastivá měla však pro velkou část Jeťdských jeť zajímavosti jiné než list obchodní, blízký to Ochranov (Herrenhut). I nezapírali naí horáci ani tehdejší v době velké skleslosti duševní, že v nich proudí krev starých věch, povstných to myslitelů. (í) Jirovcová v dlela z kazatelny, že zbloudili Ochranovští z pravé ku spáse cesty více jeť než jinovci, i bála se tedy, aby nevezala zkázu na duši, odvážlivě se do města naskrz prosáklého morem mravním. Nechtěla o to, čto bludařích nikdy ani slyšet, í (í) Nechtěla připustiti, že byla osada ochranovská zalofena českými bratry, jak Ant tvrdil, ubezpečuje ji, že to má z titné knihy, aniž že byla víra, která ní se osada přiznávala, předeťmi sty lety téměř v úde po věchách rozíena.³¹⁰

Ve *Vesnickém románu* je rozvedena myšlenka, že k Bohu se lze ubírat různými cestami, aniž by to byl hřích. Šť Jeden je bůh tam na nebi a všechny cesty, po nichž kráčíme se srdcem istým, vedou do lna jeho, matko. Nevzývejte ho, aby mne pokutoval, neb neodpadnu od n ho a nepohaním vás, budu-li se bráti stezkou jinou, než jsem posud kráčil, ba bude na ní víc pravdy v slovech i v jednání mém.³¹¹ S tím se však neztotožil uje vdova

³⁰⁹ SVĚTLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 139.

³¹⁰ Tamtéž, s. 136.

³¹¹ Tamtéž, s. 194.

Jirovcová, která ve své zaslepenosti katolickým učením považuje ostatní formy religiozity za protivení se Bohu.

ŠťOni však svazují bez rozmýšlení a sv domí a rozvazují a nanovo svazují jen dle chť svých. Jak je víra na-e proti tomu vzne-ena! Porovnávajíc ji s jinou, teprv vidím, že je koruna v-ech, jedin jen pravá. Co to nap íklad za svatou v c ty na-e klá-tery, kde se lov k jířtu od íkává prachu pozemského, flije jen v bohu samojediném! 312

Anto-respektuje autoritu církve, ale není zaslepeným v ícím, nebo se pokou-í najít st ední cestu, aby mohl flít sv j flivot po boku rychtá ky, ale nemusel se proh e-ít rozvodem. Proto si z izuje flivnost a odchází ze statku. Nábořenské zábrany Anto-e v-ak padají tehdy, kdyřl poznává morální kvality Sylvy, která tím získává jeho srdce. Anto-je rozhodnut, že aby se nezprotivil Bohu, odejde do Ochranova, kde tamní církevní komunita povoluje rozvod.

ŠťNeporovnají-li se manželé mezi sebou a dávají-li sváry svými obci pohor-ení, 'vypravoval Anto-dále s bezd ným vzdechnutím, 'tu je jim volno, aby se roze-li a v jiný vstoupili s atek.' (í) 'O parád není v celém Ochranov ani v ned li a ve svátek stínu. řienské si chodí tam zcela prost a v-ecky jsou ustrojeny na jednu módu. V-ecky nosí popelavé -aty ařl ke krku a bílé epce. (í) Neukazují se nikdy na ulici, jen v ned li v kostele lze je vid íti. O muzikách a jarmarcích ani nev d í. 313

Anto-ovo nábořenské v domí se tedy v pr b hu celého románu zna n vyvíjí, cofl nem fleme íci o zbořnosti jeho manželky a jeho matky. Anto-ovo nábořenské p esv d ení vyspívá od prvotního slepého poslouchání mat iných mravních zákon , kdy je v duchu katolických tradic pln respektuje, p es snahu obejít svázanost s církevními normami svým odchodem od rychtá ky, ařl po úplné se vyman ní z kruhu katolické církve a odchodem do Ochranova, kdy se pro ostatní v ící stane odpadlíkem a h í-níkem. ŠťNebudeme jíř sm t p ekro ít chrám, kde jsme k t ni, kde se za nás modřily matky na-e; odpadlíky budeme slouti, vyobcováni budeme z domova posavadního, nám ob ma drahého; podez ívána bude na-e ctnost, d ív j-í flivot ná-, na-e láska k bohu ó on jediný bude v d t, že se nám iní k ivda, on jen, že jsme se od n ho neodvrátili, nýbrřl že se k n mu bereme jen cestou jinou, kde nám zakázáno není krá eti vedle sebe. Na-e dobré sv domí bude jedinou na-í zá-titou, sv tem mým bude-pak jen ty a sv tem tvým jen já. 314

Sv tlá prost ednictvím vdovy Jirovcové, nositelkou tradi ních upjatých p edsudk , ukazuje na p ízemnost v ících, kte í se brání emukoli novému, co oficiální katolický klér

³¹² SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1973, s. 141.

³¹³ Tamtéřl, s. 139.

³¹⁴ Tamtéřl, s. 173.

neschvaluje. Škdo v–ak chce být v jiné církvi přijat, musí se vykázat vysvědením od církve své, že se jí od eklesií bylo od eknutí jeho přijato. Ale co ti to povídám, lépe to víš, že se musíš–nejen ty, ale i Sylva s dvanácti svatky na fance dostavit, ohlásit svou věrolovnost. (10) Musíš se odebrat lidem chů, aby vás nechtěli následovat. Ať se rozkličíš, protože se vzdává Sylva víry, bude potrestána co svatdnice a lehkomyšlnice, íř³¹⁵

A když se Antobouí proti dobovým tradicím, snaží se o vymanění z jejich vlivu, nedokáže své plány reálně uskutečnit. Jeho touha odejít do Ochranova tak zůstává pouze nesplněným snem, nikoli realizovatelným inem. Světlá Antoe nechává navrátit se k respektu k tradičním náboženským postojům, kdy neodolá ve smyslu božího desatera myšlence na zneuctění svého zemřelého otce. V uskutečnění revolty proti katolické věřině zůstává Karolina Světla věrovně a plán. Opravdové vzepění se zbožnosti pracovala ve svých pozdějších románech.

V *Kříži u potoka* autorka, jak již zmíníme v předchozí části této kapitoly, vykreslila dvůzcela odlišná prostředí, a to údolí dolanského mlýna a statek Potockých. Zatímco ve mlýně panuje vzájemná láska mezi jeho obyvateli, kteří jsou věrní k esané, na statku Potockých v horách jsou lidé chladní a nepřátelští, přičemž stejně tak je vládná i jejich víra. Spíše než zbožnost u nich platí víra v kletbu, na kterou se odvolávají.

Jediný ve mlýně, kdo se v určité fázi života vymykal podřízenosti božím zásadám, byl mlýnář, který vedl s Bohem polemiky. Zároveň je to jediná postava v tomto románu, jejíž otevřený přemýšlení o náboženské problematice. Mlýnář tak představuje prokopníka nového myšlení o náboženství, kdy církevní dogmata pouze slepě neakceptuje, ale přemýšlí o nich přemýšlí a snaží se interpretovat jejich smysl.

ŠM 1 zvláštnost tu, že neustále zkoumával boha, a nelíbilo se mu, kterak řídí a spravuje ten náš svět. Dnes to se mu nezdálo, zejtra zase ne ono, tu to mu vyřítal a jindy zase jiné, každý den přičel na něco nového, čím si trdil mysl. Nedalo mu například fládného pokoje, odkud asi se berou věřovku myšlenky, kdežto v něm se skrývají ty sklady na zlost, moudrost, lásku, pro má jeden zálibení v tom, jiný zase v jiném, právě opačným, protože nejsme věřiční stejně dobří a věřetní, protože nesvítlí stále slunce, protože nás stíhají bouřky a nezasloufené pohromy atd. říkával on, že by vězcela jinak zařídil, kdyby k tomu měl moc tak neomezenou jako bůh, samého istého věřtí jen že by lidem dopřál a k tomu věřnou mladost i život tak dlouhý, dokud na zemi by se jim líbilo.ř³¹⁶

³¹⁵ SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: československý spisovatel, 1973, s. 199.

³¹⁶ SV TLÁ, Karolina. *Kříž u potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 7.

Mlyná se svými názory vymykal v t-ínové společnosti, která považovala jeho myšlenky za hříchy. Osoby pobofné tehdy před mlynáem dolanským zdaleka utíkaly, nemohly jeho neustálé a rouhavé rejpaní, mudrování a pochybování ani poslouchat. Vyskytl se sice několikrát člověk pováflivý a moudrý, který lituje ho, 'do rozumu' ho chtěl přivést a mu vrátit poklid duševní, ale mlyná každému vždy velmi špatně za to se odmítl. Spletl dobromyslného rádce 'd klady' svými obyčejně tak šeredně, že tento pak musil mít etně na to porady s knězem, než se došel míru a rovnováhy duševní.³¹⁷

Ani mlyná v-ak ve svých pohnutkách nedojde dále, nýbrž poase dochází k názoru, že chtěl znát takové věci, které nejsou určené pro lidskou mysl, za což ho Bůh potrestal nemocí. Svědčí jí pochyby o božích ustanoveních vysvětluje tím, že nebyl ještě dostatečně připravený a duševně vyzrálý, aby pochopil, že věc na světě má určitý smysl. A když je mlynáovo polemizování s Bohem pouze epizodní příhodou v rámci celého románu, naznačuje nám, že v roce 1868 Karolina Světlá není ještě připravena mlynáovo chování zradikalizovat. V-ě se nakonec vrací ke starým pořádkům. Šna jeho týdenní jízdy bůh znenáhla se mu prý zjevil a on, poznávaje ho, porozuměl mu sledávaje, že v-ě musí být právě takové, jaké to je. Považoval a snášel neduh traplivý za trest zasloužený, že sáhal myslí v-ěte nou, kam dosahovat neměl, fládostivě jsa vyzpytovat tajemství božích, které bůh v flivot tom lidem ještě zjevit nehodlal. 'Vždy otec moudrý a rozumný dětem svým také v-ě nezjeví, jeho si na něm vědět fládají, pravíval po své nemoci, 'vyká k tomu času, až rozum v nich dospěje a soudnost uzraje, aby byly s to ho pochopiti.'³¹⁸

V rámci vývojové linie ještě dšších románů máme sledovat, že jednotlivé postavy se se zbožností ztotožní různě způsoby. V *Kant r ici* se od tradiční víry odklání postava Otíka Mrákoty. Otík se nebojí fládného hříchu, nebo je přesvědčený, že při svém postavení doktora si může dovolit v-ě. Jeho flivot je pouze zábava. Nehledá si manželku, s dívkami se chce pouze bavit. Vzdání v Otíkovi probudilo nedvěru v Boha, pochyby o zázračných jevech a nedvěru v podívenost církvi. Vzdání Otíkovi tedy otevřelo oči dokořán, aby mohl kriticky nahlížet na celou náboženskou problematiku.

Jeho matka se obává, aby se neprohřešil a by byl dostatečně pevný ve své víře. Nelíbí se jí synovy náhledy na svět. Je velice zbožná zaloužená, nebo celý flivot strávila mezi věřícími venkovany. S jinými názory neměla možnost přijít do styku. ŠAle byla flenou jen prostou a pokornou; nezdála se jí ta moudrost, jífl v Praze se přiuoval, pravou a bohulibou

³¹⁷ SV TLÁ, Karolina. *K řflu potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 7.

³¹⁸ Tamtéž, s. 8.

býti. Měla pro ni p ídech tuze sv tský, marnivý, vypínavý. Pravé moudrosti vzor byl u ní d de ek Podhájských,í ō³¹⁹

Mráková považuje vzd lané lidi za neznabohy, kte í svou víru zahodili pro svá studia. Pro ní je symbolem moudrého lov ka st ídm spravující se v ící. ší ´myslela jsem si, fle tihle studovaní lidé boha mnoho znát necht jí, a asto v noci jsem nespala starostí, aby Otík na tu svou bezbofnou víru p ívést necht li. Te aspo vím, fle mu na du-i ublífleno není.´³²⁰

Románem *Frantina* (1870) dochází v je-t dské tvorb Karoliny Sv tlé k vývojovému zlomu, kdy hlavní hrdinka je první flenskou postavou, která zcela odmítá religiozitu a ve svém p esv d ení setrvá afl do smrti.

Ve *Frantin* poprvé Karolina Sv tlá poukazuje na lid, který se neztotofní s v-eobecn uznávanou normou, ani nedbá na vynutitelnost víry vrchností. Jsou to lidé, v t-inou p íslu-níci nejr zn j-ích sekt, kte í se nenechávají svazovat katolickým ritem, a kte í si nenechávají vrchností vnucovat nejr zn j-í p edstavy. V 19. století byly náboflenské sekty roz-í eny, p edev-ím pak ve východních echách, cofl ve svých prózách ztvárnila spisovatelka Teréza Nováková. Do sekt se sdruflovali lidé, jenfl polemicky nahlífleli na katolictví, a kte í necht li z stávat v kolektivním tichu venkovské spole nosti. šN kte í zbofní lidé ov-em toho bedliv se p idrřovali, eho záhodno se p idrřeti, následovali Krista v kařdém kroku; ale více jich je-t bylo, aspo v na-em kout , kte í p estali v-emu v ít a na nic, co náboflenství u í, dáti necht li. Dva nap íklad si ekli, fle bodu svoji; vystav li si v lese boudu a flili tam v tak dobré mí e pohromad , jako kdyby je byl vysv cený kn z, ba n jaký biskup sám v bázni boflí oddal. (í) I ukázalo se nejen, fle flije mnoho lidí správn neoddaných pospolu, ale i fle nemají d ti ani pok t né a sami fle nev dí, co to zpov , p íjmaní a v bec n jaká svátost, fle chodí místo do kostela na k ířovatky arovat, co se mají modlit k pann nejstv j-í, fle cítují zlé duchy, a místo aby se klan li tomu nejvy-ímu, fle spolky vyhledávají s nejr t-ím nep ítelem plemene lidského ó krátce, fle jsou vírou i skutky pohany.´³²¹

Dle srovnání Frantininých slov s obecnou charakteristikou m fleme usoudit, fle ptá ník byl z ejm inspirován u ením n jaké náboflenské sekty, i byl p ímo bez náboflenského vyznání. šP iznávám se ti zcela up ímn jako p íteli svému v rnému, fle o ví e a náboflenství teprve slýchám, co jsem mezi vámi, a tedy v tom je-t velikou znalost mítí nemohu.´ (í)

³¹⁹ SV TLÁ, Karolina. *Kant r ice*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1977, s. 28.

³²⁰ Tamtéř, s. 49.

³²¹ SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 21.

mufl její tomu prý na fládný zp sob necht l, aby na ur ito se v d lo, odkud pochází, a to práv , fle byl ptá ník v-ude vyk i en co pohan a kaflký by se byl hned domyslíl, fle i ji vychoval v té své ví e bluda ské. Nev d la skute n , byla-li pok t na íli nic. 'Co vy vypravujete o stvo ení sv ta, bu nev d l, neb v ít necht l. Mluvil ke mn aspo v tom smyslu, jako kdyby sv t je-t dohotoven nebyl, nýbrfl teprve se dokonával. (í) Se v-ím, co vidí-, jedno jsi, pon vadfl v-e, co jest, jen jedno jest. To ten b h otec, skrze n ho fl a v n mfl jsou v-ecky v ci a jenfl vedle sebe jiných boh netrpí, jak ti lidé dole v í. emu íkají b h spasitel, to láska lidská, a jejich duch svatý, to rozum ná-. Spasitele ale dávno jífl uk íflovali, kdyfl lásce mezi sebou výhost dali, a svatého ducha usmrtili, kdyfl rozum v sob udusili. ³²²

Frantinin p ístup ke k es anství se nevyvíjí. Svou bezboflnost si nenechá vymluvit nikým, dokonce ani její p ítel Bartolom jí svými argumenty nep ívede na 'pravou' víru. šNedal jsem si skute n od té doby jedině ujít p íleflitosti, kde fl bych ji nebyl s pravdami k es anskými obeznamoval; fle lépe a erstv ji nepokra ovala v -lép jích u ítel svatých, z toho vinu na sob nijak nechat í vzít nemohu. (í) Nebyla jí víra pot ebna, p íli- dlouho bez ní byla, i nau íla se p í tom sm le jen o rozum sv j se opírat. ³²³

Bartolom je pravým opakem Frantiny, nebo je p esv d eným k es anem, který má z nev ících lidí strach, aby ho svou p ítomností nesvedli na -patnou cestu. šTo byla pro mne rána, fle jest na-e selka pohanka! Do stavení tak zpustlého neznabo flka práv je-t scházela, aby v-e v nic p ívedla! (í) Bylo u mne velice pochybno, umí-li na-e hospodyn ud lat jak se pat í k ífl i ví-li, v kostele co se d lat pat í. (í) Nau íla se tomu ov-em brzo; modlili jsme se u nás jako v-ude jinde, kde byli hodní lidé, dev tkrát za den. ³²⁴ Kdyfl se v-ak s Frantinou sp áteli, usmyslí si, fle jí bude p í kaflké p íleflitosti seznamovat s Kristovým u ením. Doufá, fle Frantinu obrátí na svou víru. Té v-ak je víra nepot ebná. Umí se spravovat vlastním rozumem a k tomu nemusí být katoli kou.

Frantina ve svých názorech dochází tak daleko, fle zavrhuje posmrtný flivot a existenci pekla, cofl je pro tehdej-í dobu plnou strachu z posledního soudu a muk pekelných nemyslíitelné. šZmi oval se ásto o tom, fle v-ecky takové v ci, jako je du-e nesmríelná, poslední soud, zmrtvýchvstání, v ný flivot, jen ti velicí vymyslili, co nad lidem panují, aby ho mohli nebem t -ít, kdyfl ho tu na zemi mu í, a posledním soudem stra-ít, nechce-li je poslouchat. (í) Mn je to jedno ó umru-li anífl z mrtvých vstanu. Nepokládám se za fládnou takovou osobu, abych cht la p e kat v-ecky v ci a je-t býti, kdyfl ani snad fládného jífl sv ta

³²² SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 35.

³²³ Tamtéfl, s. 44.

³²⁴ Tamtéfl, s. 23.

nebude. (í) í d lejte si se mnou co chcete, v peklo vám v ít nebudu. V tom bych cht la p ehádat sto mudrc , fle není a nikdy nebylo. Jak m fle–tvrdit jen, bláhový, b h tv j fle v ná láska a spravedlnost, a p ítom mluvit o míst plném muk a strastí, kamfl zavrhne, kdofl z d tí jeho se mu znelíbí?~³²⁵

Frantinino pohanství, í ur ítá forma antiklerikalismu, pop ípad atheismu, zd dila po svém vychovateli, který ji s t mito názory seznámil. Ona, jelikofl v nich vyrostla, a jelikofl jiných neznala, akceptovala je a v flivot se jimi ídila. Zako enily se jí v mysli výrazn hluboko.

šJífl drahn let si lidé na-í o tom povídali, fle bydlí na vrchu, kdefl posud íkáme Na íhadníku, ptá ník, jenfl prý nejen fle je samotá a divoch, ale zajisté í neznaboh velký. (í) M l-li flenu, zajisté s ní oddán nebyl, m l-li d tí, tofl na fládný zp sob nebyly pok t né.~³²⁶

Ptá ník Frantin v-típil neobvyklé, ale zna n pokrokové názory, fle lov k si za své iny m fle sám, fle lidé si strojí peklo vzájemn . šKafdá zv ína v rností se odm uje za dobrodiní, jen lov k za n pod kuje ranou. Pamatuj si, on fle na sv t tom ze v-ech tvor nejhor-í a nejvzteklej-í, on sám fle tím áblem, jehofl se bojí, a vlastní jeho zloba a ta muka, které strojí jiným, to peklo, v které v í.~³²⁷

Ptá níkovy postoje chce z Frantininy mysli Bartolom vymazat. Nechce, aby Frantina byla katoli kou pouze p ed lidmi, p í emfl ve svém nitru, aby z stávala pohankou. šÍ umi oval jsem si v oné chvíli, fle napravím a napravit musím, co ten, který se strýcem jejím nazýval, na ní spáchal. Jak on ji svád l k bluda ství, fle já ji p evedu na pravou víru. Vfdy m la v sob v-ecky vlastnosti stát se horlivou k es ankou co do p esv d ení, a nejen takovou vlahou ústy vyznava kou, jífl byla te , a to jen muffi svému kv li.~³²⁸ ím více pak Bartolom zd vod uje pozitivu k es anství, Frantina dospívá k p esv d ení, fle takovému u ení nev í. Uznává totífl jen racionáln dané skute nosti. Ve Frantin ukazuje Sv tlá, fle í s absencí víry lze flít, cofl bylo pro v t-ínovou spole nost v 19. století nep edstavitelné. šByla ona pro mne p íkladem po ád výmluvn j-ím, fle to zde ov-em n jakou chvíli jde bez víry, ale ím více lov k v flivot dospívá, tím pot ebn j-í se mu stává, a nechce-li klesnout, cht j necht j se jí musí uchopit.~³²⁹

Víra regulovala lidské pohnutky a chování, díky ví e byli lidé mravn j-í, nebo se obávali boflího hn vu. Frantina v-ak dokazuje, fle a koli nechce obstát po smrti p ed Bohem,

³²⁵ SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 43.

³²⁶ Tamtéfl, s. 22.

³²⁷ Tamtéfl, s. 36.

³²⁸ Tamtéfl, s. 41.

³²⁹ Tamtéfl, s. 65.

oplyvá pevnou morálkou a istotou charakteru, kdyfi namísto vlastního prospěchu a štěstí pokutuje Apolína za zlé skutky proti lidem.

šJdi mi s tvými hříchy; tvoje křesťanství tě jifi celého spletlo, že ani nevíš—pořádně, co to hřích, jinak bys mne nemohl za hříšnici považovat a takto ke mně mluvit. Jen přemýšlí, zdali n která ta blahoslavená panna, která se modlí, tolik dokázala jako já? Jestliže vystoupila na hranici proto, co za pravdu svatou měla, tofi viděla nad sebou ráj otevřený, víla, že ji za její obě oekává v nábláfenost. Avšak já obtovala více než sebe, í nikoli z bázně před vyšším soudem, nýbrž abych zadostiučinila vlastnímu svdomí. (í) í štěstí svoje sama jsem usmrtila, í i beze vší naděje, že štěstí znenáma v nebi tím krásněji pro mne obflivne, neb v nebe nevím. ³³⁰

V této přesobivé scéně v závěru románu dochází Bartolom k tomu, že Frantina, a kolik nevím v Bohu, oplyvala ryzími charakterovými vlastnostmi. Vlastně prokázala v tív mravní hodnoty než zbožný lov k, nebo za svou obě nic neoekávala. šNeučinili jinak a více vichní svatí následovníci Kristovi a mu edníci jeho uení. Jednala, jako chtěl jednat v Starém zákoně Abraham, kdyfi nad synem měl jifi nfi naprafen, jednala jako Judita, kdyfi nepřítel národa vyvoleného o flivot přpravila. Ó, znala boha a plnila jeho zákony, jenže pohanským svým způsobem; cofi za to mohla, že se narodila v skrýš neznabofské? Kdyby se jí bylo pouení v as dostalo, jak spanile by se byla zaskvěla mezi flenami křesťanskými! ³³¹

I s odstupem času Bartolom na obranu Frantiny vznášív myšlenku, že potomci nemohou za víru svých vychovatelů, nebo ta je formuje. S tím se setkáme i v posledním námi zkoumaném románě, *Nemodlenci*. šJediná pravda, že přití té pravé křesťanské víry nebylo. Ale co za to mohla, že byla vychována v pelech pohanském? ³³²

V *Nemodlenci* (1873) je náboženská problematika samotným tématem románu, kdy Světlá vznášív protest proti neochvějně autoritě katolické církve. Předmětem kritiky je i aliance církve a vrchnosti, kdy vzpoura proti panstvu znamená hřích proti Bohu.

šPřidřfvali se Luhovtí od nepamatných časů zapovězené papefi a císařví, ísté to víry, jak oni tvrdili, neuznávajíce jiného za pravdu, než co Kristus ve jménu otce světu hlásal. (í) Chodili se svými spoluvřci bohu sloufiit do lesů a slují, velebíce jej tam flalmy. Chytili je několikrát přitom, uvznili, mučili, ale aby vrchnost nepřítla o fládného robotujícího chlapa, poslali na smrt vřdy jen jednoho z bludů, pokafdě Luhovského, í ³³³

³³⁰ SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 129.

³³¹ Tamtéfi, s. 130.

³³² Tamtéfi, s. 6.

³³³ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 85.

P edkové rodiny Luhovských byli za svou víru, z ejm za p íslu-nost k Jednot bratrské, tvrdí pokutování, kdy se –lechta mstila na t ch, kdo neode-li mimo vlast, cofl byli práv Luhov-tí. šBývali Luhov-tí vřdy u velké váfnosti mezi rodáky svými, –li ve v-em ostatním nap ed. fiádná rodina nevytrp la v horách pro víru tolik jako oni. (í) N kolik Luhovských, byv-í p i tajných slufbách boflích polapeno, zakrvácelo se na popravi-tí a jeden z nich, jsa podez íván, fle zaloflil v zámku ohe , aby se mohl onen ne- astný patent p i zmatku poflarem povstalém odciziti, byl zvlá-tí krutým zp sobem mu en, anifl by se k nejmen-ímu p iznalí .³³⁴

Krutými zásahy se poda ilo církvi a vrchnosti vyko enit uvoln n j-í nábofenské proudy. Poddaní vykonávali nejprve své m-e neoficiáln , poté se v-ak rad ji p izp sobí pofladavk m pán , aby nebyli nadále perzekuováni. šAle p es to p ese v-ecko setrvali Je-t d-tí p ec jen je-t drahný as p i staré své ví e. Nesm jíce svoje slufby boflí konati ve ejn , vykonávali je skryt ve hvozdech a jeskyních hor rodných, nedadouce se ani tím odstra-iti, fle byli n kolikráte vyzrazení, p epadnutí, do v zení zavle eni, tam do sk ípce dáni, ba n který z nich i na hrdle pokutován.³³⁵

Z hlediska odklonu od tradi ního nábofenství je nejvýznamn j-í postavou v *Nemodlenci* Míchal Luhovský. Míchal v osud je p edest en jifl na za átku knihy, kdyfl ho umírající prad d p irovná k archand lu Michaelovi. Tato paralela se potvrdí v záv ru díla na slavnosti svatého Jana Nepomuckého. šTys Míchalí Míchal, jenfl byl ná elníkem vojska nebeského, kdyfl se Sataná- se svými pluky spikli proti Tomu, jehofl jméno se nemá bráti nadarmo, Míchal, jenfl ídí klíny jeho blesk a ráno hromové? Míchal jsi, jenfl kopím svým v-ecky nep átele jeho srazil do v né noci,í Ó pozd , pozd t vyslal pán tv j, ale vyslal t p ec, vyslal ke mn v tob nejpedn j-ího sluhu svého! (í) Jak jsi sli ný, ó vyslan e nebeský, jak se skví duha míru nad elem tvým a svaté o i tvoje jsou plny p ejasných hv zd. (í) Neumlkl je-t navřdy lid kanaánský, nejsou je-t v-ichni rozptýleni, kte í od ni byli st íbrem. Znovu z pupen kv t vystupuje, nových as p espanilý to zv stovatel. Ó jest od v k v a bude do v k v hospodin, b h pravdí í³³⁶

Výchovné p sobení rodiny má zna nou roli v utvá ení náhled na víru. Míchal se tak motivován prad dovými slovy p iklonil na stranu svých p edk . Prad d prohlédl totifl, fle zástupcem církevní autority je vrchnost, fle neexistuje boflí spravedlnost, fle nezáleflí na tom, zda lov k v í v Boha, i v ábla.

³³⁴ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 23.

³³⁵ Tamtéfl, s. 21.

³³⁶ Tamtéfl, s. 43.

š'Znám dob e na tob , mladíku, kterak flasne-, fle jsem se odvállil tomu ho ej-ímu do pravdy pov d ti,í bylo to tenkrát, kdyfl mi p inesli krvavé vlásky mého syná ka, jemufi srubli hlavu, fle v n j v il a mu slouffil podle Písma a p ikázání jeho jako po tolika pokolení celý ná-rod.š³³⁷ Dále sv uje Míchalovi, co tenkráté sd lil Bohu: š'í jest to pátý Luhovský, jenfl za tebe um el na popravi-ti, kamfl jako na jatky vodí pravice tvoje jifl poslední pokolení národa tob nejv rn j-ího. Kdes byl, kdyfl za tebe umírali, pro s je dal umo iti vrah m? Ach, jifl jsem t poznal, ty svrchovaný, není v tob spravedlivosti a v slovech tvých pravdy, nejsme d ti lásky tvé, nýbrfl jen msty, v zlosti své jsi nás stvo il a zlostí tvou hyneme nevinn , zalíbení má-v krvi a mukách na-ích. Ale jifl se mi píti nechce kalich hn vu tvého, neza-lu jifl d ti svoje na zahynutí, nebudu jich déle napomínati, aby t poznaly a následovaly, nýbrfl rozkáffi jim, aby se klan ly modlám t m, které má- nejvíce v o-klivosti a jimfl ob tují nep átelé tvoji. Postavíme jim oltá e v síních na-ích a budeme je vyzývati nejen ústy, ale i srdcem, konec tím u iníme bíd na-í a v hojnosti pobudeme na zemi afl do smrti. (í) Kde jsi, pekla pane? rozk ikl jsem se, volám t proti tomu, jenfl t svrhl flárliv z nebes hv zdné vý-e, aby se s tebou o panství d liti nemusil, kde jsi, abys se pustil nanovo s ním do války? Celý m j rod bude tenkráté k tob státi, celý národ eský ti pomáhati. Jako druhdy tebe, tak uvrhl te i nás do hanby a záhuby. P ekotíme ho, aby kone n potoky nevinné krve téci p estaly k obhájení jeho slávy. Zapo ni svoje tmavé království, dokafli lidem, Sataná- fle je, Belial fle je, Lucifer fle je, Mamon fle je, Belzebub fle je, ale fládný, fládný b h pravdyí š³³⁸

Víra, která by mohla pomáhat sná-et lidem t flkosti kařdodenní reality, je zneuffívána vrchností k manipulaci s v ícími. Vrchnost m la totifl pravomoci vynucovat katolickou víru, cofl Míchal po dlouhém vnit ním kolísání kritizuje na slavnosti Jana Nepomuckého.

š'Neobracejte se k modlám, a boh litých sob ned lávejte, jediný jest sv tlo, jediný jest b h. Ve v-ech srdcích p ebývá, v kařdém z nás jiskra z n ho. Kohofl osv cuje, vyu en jest, nepot ebuje jifl u itel jiných. (í) Nebyl vám flivot ten darován, abyste se souffili a trápili, nýbrfl abyste se radovali a veselili na zemi té, pro vás ozdobené spanilostí tolikerou. Abyste na ní - astni byli, dal vám b h nejjasn j-í sv j klenot z nebe, hv zdu jit ní ó poznání. (í) Veliký jest úkol kařdého lov ka na sv t tom, neb za druha si jej b h zvolil, sv iv mu, aby sv t k dokonalosti p ivedl, aby rozsíval po n m spravedlnost a milosrdenství, na n m zarazil svaté království jeho. (í) Úmysln vás zaslepili a dosud zaslepují, abyste nevid li, kam vás zavéstí hodlají. (í) Uniknete jejich zlob jen tenkráté, budete-li se zas znáti

³³⁷ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 41.

³³⁸ Tamtéř, s. 41.

k starým heslům národa svého, ve výhni soufění pozemského zkušeného, a co ryzí zlato poznaného, jenfi nev d l o jiném bohu, nefi o pravd a o jiném zákonu, nefi o lásce. ³³⁹

Lidé jsou p ijímání jako stádo lehce manipulovatelných v ících, kte í ve své zaslepenosti poslouchají zemanu. Zeman se staví do role jakéhosi prost edníka mezi venkovským lidem a vrchností, p i emfi zvolil strategii, kdy p ed lidmi p edstírá, fe je pobofný, ale doopravdy nev í ani v existenci Boha.

Vrchnost, stejn jako zeman, nev í v Boha. H e-í proto kdykoli se jim zlíbí, nebojí se bofího hn vu. Dokonce v románu zaznívá i my-lenka toho, fe B h není stvo itelem zem . Zeman Luhovský sd luje Míchalovi v decké poznatky, které Sv tlá za adila do románové koncepce poprvé afl v Nemodlenci. š í n kolik jiných -lechtic se odebralo afl do Francie, aby se na tyto v ci tajn p eptali n kterých u enc , kte í vyna-li takové brejle, jimifi lze vid t po celém nebi, afl tam, kde je nejvy-í. (í) í prozkoumali v-e, a nikdefi památky nenalezli toho, co si lidé o nebi povídají. Nena-li nic v m síci ó je to prý takový jen -kvár ó nena-li nic v Slunci ó oby ejný to prý ohe , nena-li ve hv zdách ni Pannu Marii, ni and ly, ni du-e neboftík , a nad hv zdami je prý v-ude ó prázdno, nikde nic. Je to prý s na-ím sv tem asi jako s mlýnem spu-t ným. (í) Byl-li n jaký duch stvo itel, dávno ze sv ta se vytratil. ³⁴⁰

Míchal do-el ve svém akceptování religiozity dále nefi jeho p edkové, kte í se spravovali podle dogmat Jednoty bratrské. Míchal se ví e vymkne zcela, ímfi se stane neznabohem, v dne-ní terminologii atheistou. š í jaké by z toho po-ly e i, kdybys se v kostele neukazoval? Nemysli si, fe by si lidé toho nepov-ímli a pán m to ihned nedonesli. eho bych se pro tebe domohl, kdyby si o tob povídali, hor-í je-t fe jsi p edk svých. Ti byli aspo jen bluda i, sloufili bohu dle svého zp sobu, ale ty bys se cht l vymknouti ze v-eho a ukázati, fe jsi nadobro nemodlenec. ³⁴¹

Ve ejným se p iznáním k nesouhlasu s katolickým z ízením nachází Míchal ve své du-i klidu, nebo podobn jako Frantina je postavou s ur itým posláním. š Nemusí! K iklo to náhle v Míchalovi a sv tlo p ejasné jej obklí ilo jako tehdáfi Saula do Dama-ku putujícího. Vyprý-tilo se z jeho srdce, v n mfi kone n našel, co tak dlouho a zoufale hledal; objevil se mu tam b h jeho rodu a národu, jenfi sv t k spasení p ivede a sluje: pravda. ³⁴² Míchal shledává, fe siln j-í nefi bofí zákony je pravda a láska v lidských srdcích.

³³⁹ Tamtéfi, s. 239.

³⁴⁰ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 88.

³⁴¹ Tamtéfi, s. 93.

³⁴² Tamtéfi, s. 238.

Paralela Míchala s archandělem Michaelem je potvrzena Míchalovým výstupem na sochu, kdy je Míchal v in p irovnan k Michaelovi vzpou e proti satanovi a jeho pluku. Míchal se postavil vrchnosti, aby lidé prohlédli jejich lsti.

Míchal je podobného myšlenkového ražení jako Frantina, nebo oba podstoupí otevřeně vzepření se oficiální v rouce s tím však rozdílem, že Míchal to uskutečnil ve ejn , na obdiv venkovan m i vrchnosti. Švidl v sobě a kolem sebe samou zá i, a v-e, co mu bylo temné a nesrozumitelné, před ním najednou se vyjasnilo, rozplynul se v soulad vznešený, v hudbu nebeskou. A v zanícení tom, víc a více jej unáejícím, podobalo se mu, že vidí z ídlo, z něhož se perlí a kamfl se vrací u v něm kroužení, poznával, že v proudu jeho každým práek se nese k vý-i dokonalosti, poznával, že není smrti, nýbrž stálá jen proměna, v níž se rozpadává pouze to, co slabé jest a závadné, aby ustoupilo tvaru vznešen j-ímu, ve které iný lidské co stupně pokroku k ve-kerenstva jádru, okolo něhož se hlatí v rozmarnosti nekonečné tisíce a tisíce sv t í On nebyl loutkou slepé jen náhody, kruté a zbytečné nutnosti k němu ne elící, nýbrž nástrojem božím, sám sobě svatým.³⁴³

Konečně Míchal poukazuje i na katolický fanatismus, který je však p iřivován lechtou, čímž je paradoxně katolictví znevažováno. Šť nejsou rozptýleni Kanaán-tí, neumlkli je-t navždy. Znovu z pupen kv t vystupuje, nových to as z v stovatel, d íve to bylo slovo, te jest in jeho p íznakem. Ó, jest od v k v a bude nav ky b h pravdy a k spasení p ívede sv t. Hlásím se k němu jako p edkové moji du-í a krví svou. Dokáží vám, že jste se klan li dílu rukou emeslník a kusu d eva že jste se báli, chtíce se za pustiti do otroctví. Nech se prolomí pode mnou zem , nech na mne de-tí síra a sm la ho ící z nebe jako na Sodomské, je-li tam ta socha jiného neř modla.³⁴⁴

3.6. V zajetí církevních festivit

Romány Karoliny Sv tle obsahují etné zmínky o festivitách, které byly nerozlučně spjaty s lidským životem. Setkáváme se tedy jak s církevními svátky, jenž byly určovány liturgickým rokem, tak s obrazy p echodových rituál , p edevším pak pohřbu a svatby. Tyto dvě události patřily k nejvýznamnějším mezníkům v lidském životě, tudíž jim byla

³⁴³ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: československý spisovatel, 1976, s. 239.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 242.

připisována velká role. Do těchto rituálů se promítají i předekesanské tradice, kdy můžeme pozorovat, že tyto mezníky v lidském životě jsou prosyceny magickými úkony.

Karolina Světlá považovala festivity 19. století jako prostě děk, jimiž byly postavy zakotveny do náboženského koloritu vesnických obyvatel. Postavy, jelikož jsou členy dané komunity, se musí řídit majoritní skupinou, což znamená dodržovat určitá pravidla náboženského života.

V románech jsou podrobně popsány zvyky, které se bezprostředně vázaly na jednotlivé svátky církevního roku, a šlo se jedná o Velikonoce, posvícení, masopust i Vánoce. Autorka však tyto obyčejy nezařadila do próz bezúplně. Jsou neoddelitelnou součástí textu, jelikož jsou vždy postaveny do souvislosti s událostí, která značně mohla ovlivnit děj, směřování dané postavy, i charakter jedince.

Je nutné poznamenat, že z naší analýzy vyplynula sestupná tendence výskytu prvků církevních festivity v rámci jednotlivých románů. Ve *Vesnickém románu* je Antoňák náboženskými zvyky a církevními dogmaty provázen po celý život. Světlá zasadila vývojové zlomy jeho charakteru a vnitřního v domě do spojitosti se svátky náboženského roku.

O Velikonocích ho poprvé matka upamatuje na otce, přičemž tento moment se prolíná v celém románu. Šlo pomlázce i v den, kdy se dobytek poprvé vyhání, lehá se totiž mladý lid až do krve a přitom vyháněný dobytka polívá se ještě k tomu studenou vodou, aby zůstal po celé léto přitom práci nepřetržitým. Celý den až pozdě do noci rozléhá se po vesnici k smích a hořkým řevům na dříve, dříve na hochy, než když přijde až k ránu opravdovým.³⁴⁵

O posvícení dochází mezi rychtářkou a Antoňákem k prvnímu konfliktu v jejich manželství. Šlo to o posvícenskou neděli, ve které na statku chystalo se po oběd k muzice, hospodář i jeho žena strojili se do nejlepšího.³⁴⁶

Přistínání kohouta se setkává se Sylvou. Šlo zcela zapomněl, že se dnes provozuje hra, na kterou se lidé v ještě dříve po celý rok tancují, hádajíce si napřed, kdo bude vítězem. (í) V dřívějších letech býval i on vždy mezi hochy, kteří tu hru strojili. Několikrát po sobě šel kohouta on a dostal od každého dříve přání, který naschvál s sebou přinesla, aby vítězem obdržel.³⁴⁷

O Vánocích, které mají v koncepci celého díla významnou roli, poznává Sylvina pravou tvář a dochází u ní k vnitřnímu přelomu. Šlo první a druhý třetí den ve večer po roztržce s rychtářkou strávil Antoňák mezi cizími lidmi, ale když se po celý nejvýznamnější v celém roce

³⁴⁵ SVĚTLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 90.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 56.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 70.

svátky blížiti pot etí, tu nemohl odolati touze, aby i on d tem svým sám nenad lil. V–ude, kamkoli na cestách svých p i–el, konaly se p ípravy k slavnosti té, rodi e i d ti se t –ili, jak se budou o TM drý ve er vespolek veseliti, kařdý mu jako naschvál o tom povídal.³⁴⁸ Atmosféra posvátného podve era je–t více prohlubuje Anto–ovo osamocení a dává mu pocit, že k nikomu nepat í a nemá tento svátek s kým strávit.

Sylva je reprezentuje dívku, jeřl je vykonavatelkou v–ech tradic pat ících ke TM drému ve eru. Podrobné vypořobn ní tohoto ve era je v p ímé souvislosti s d leřitostí tohoto dne v rámci celého románu. Sylva je iniciátorkou v–ech zvyklostí, které se v chaloupce Jirovcové v tento posvátný ve er dodrřují. řSylva po ala nosit ve e i na st l. Nejd íve houbovou polívku, pak onen jahelník, který by se byl její vinou hnedle v troub chytil, pak vdolky se sýrem, hrách a kone n ´mákové mléko´. Nato se nakrojily –t drovnice, loupaly jablka, louskaly o echy. Kařdý se poříval, rozkrojiv první jablko, má–li v n m hv zdu, rozlousknuv o ech, je–li uvnit bílý, aby zv d l, p e ká–li ve zdraví p í–tí rok. (í) Mezi ve e í dbala Sylva pe liv , aby nep í–lo jediného drobtu na zem. Jak v–ichni pojedli, sebrala opatrn ubrus a vy–la s ním nanovo ven, aby zbytky ve e e op t po zahrad rozsila.³⁴⁹

O dlouhé noci po masopust se vrací Anto– do hor a vyjevuje Sylv svou lásku. řP adleny a dra ky slaví dnes teprv dlouhou noc, í odtáhly se s ní letos proti jiným rok m o mnoho ned l. Len se dob e uda il, m ly celou zimu afl do nyn j–ka co p íst a také co drát. Byl dlouhý a teplý podzim, husy se mohly na strni–tích pást, obrostly p kn , je z nich letos pe í jako samý prach. Jindy bývají d v ata jifl hotova o masopust , ba mnohdy jifl okolo vánoc, kdyfl se len neuda í a studený podzim husy umo í, pro efl cht jí také leto–ní dlouhou noc zvlá–t veesele strojit´³⁵⁰ Anto–ovo po ínání je tedy zcela v kontextu církevních festivit, kdy festivity jsou okamřfikem jeho řivotních p elomových událostí.

V *K ířfi u potoka* povářujeme za významné dv lidové slavnosti, a to svatojánský ve er a filipojakubskou noc. Oba tyto dny zna nou m rou zasáhnou do řivota dvou řenských hrdinek, a to Evi ky a Józy. T mito dny liturgického kalendá e se zm ní sm ování obou postav. Józa je o filipojakubské noci omámena Franíkovým nápojem. To, že se to stalo práv v souvislosti s pálením arod jnic, je doslova symbolickým odkazem na tajemnou moc kouzel a také na bezmocnost lov ka p i styku s temnými silami.

řV podve er filipojakubský bylo u Potockých jako v–ude jinde v chalupách a statcích na–ich řivno. eládka vyná–ela ze v–ech kout na dv r drabli–ata, stará ko–ata, kteráfl po

³⁴⁸ SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1973, s, 120.

³⁴⁹ Tamtéřl, s. 129.

³⁵⁰ Tamtéřl, s. 153.

celý rok k tomuto dni si ukládala. Polívali je smolou, aby lépe ho ely. Jak první na nebi se zaleskla hv zda, zapálili je –mahem, a kařdý eledín, kařdá slufka vzala jedno i dv do ruky a s hlasitým pok íkváním Š arod jnice letí–rozhán li se po polích a sadech hospodá ových. kdyfl t íkrát po sob k ífl na k ífl je ob hali, vy–li na p ívr–í vedle stavení, kdefl hodili v–ecka chvo– ata na jednu hromadu, vesele okolo ohn tancující, afl hranice doho ela. Nejsm lej–í ohe i p eskakovali. Tak u in no v–ude, a brzo nebylo –iroko daleko vrcholku, kdefl by se nebyl mohutný plamen erného nebe dotýkal, jako by je cht l propálit. Více se t epetalo za tento ve er t ch rudých po zemi jisker nefl na obloze t ch st íbrných.õ³⁵¹

Józu od vypití arovného nápoje neodvrátí ani magické rituály, které provádí v souvislosti s lidovými tradicemi pro tento ve er. šMezitímco eládka s jásoem se rozutíkala, hospodyn p i svitu vycházejících hv zd sypala p ed práh chlěva písek drob ou ký, aby arod jnice, cht jíce tuto noc z krav dojit krev, do chlěva nemohly; nemají do n ho d íve p ístupu, dokud písek p ed ním nasypáný do jednoho zrnka nespo ítají. Na prahu p elofila t íkrát vedle sebe po dvou stěblech slámy a na dve ích obnovila pe liv k ídou sv cenou t i k íflky t íkrálové, aby nem lo fládné kouzlo nad dobyt看 moci, nýbrfl jen b h trojjediný, který od v nosti jest a bude.õ³⁵²

Pohnutý Józín osud je na rtunutý jíl v souvislosti s tradi ním vyhán ním dobytka na prvního máje, kdy stádo musí vyhán t sama hospodyn , aby se do kala p í–tího roku. Józa v–ak pod vlivem omamného nápoje spí tvrd . Omámená bude po celý rok, p i emfl se probudí z du–evní slabosti afl p esn za rok. Dal–ího roku se sice do kala, ale její procitnutí p edchází prokletí rodu Potockých a Józín smrti. šHospodyn si cht la druhý den p ívstat, ale zatím byl kařdý v dom téhofl rána d íve na nohou nefl ona, kteráfl jindy vřlady bývala nejprvn j–í p i práci. eládka nemohla se jí ani do kat, nemálo reptajíc, fle práv dnes se cht lo selce zaspát. Jestí pov ra, kdo v tento den dobytek nejd íve vyřlene, fle bude mít po celý rok nejp kn j–í v celé vesnici. Slufky necht ly vyhnat bez hospodyn , kteráfl má sama pustit dobytek z chlěva, aby p í–tího roku jist se do kala, a plakaly zlostí, sly–íce ze v–ech stran z ranní mlhy na horách leřfící veselé bi em práskání skoták , rochtání rolní ek na krku krav, me ení koz, smích a k ík mladé chasy, vodou navzájem se polívající, aby z stala po celý rok íperna. V d ly, fle utrflí za své opozd ní notný posm ch i fle jim bude po celý rok p i kařdém p íleřitosti vy ítáno, kterak si umí eládka u Potockých p ívstat a posp t.õ³⁵³

³⁵¹ SV TLÁ, Karolina. *K íflu potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 97.

³⁵² Tamtéfl, s. 97.

³⁵³ Tamtéfl, s. 99.

Evi in osud se naplní o svatojánském ve eru, kdy si Evi ka p ichází natrhat svatojánské kvítí afl k Józín k ífli, kde se setkává se TĚ pánem Potockým. Op t zde hraje symbolickou roli magie tohoto dne, kdy mladé dívky trhaly devatero arovného kvítí, aby zjistily, kdo bude jejich fienichem. Evi ka p i sb ru t chto kv tin se se svým budoucím manflelem setkala tvá í v tvá .

ší 'cofl nevíte, fle máme zejtra svatého Jana K titele?' 'Na to jsem ov-em nevzpomn l, cofl chce ta holka provozovat n jaké áry?' 'Jen jdite,' mlyná ka na mufle se mrzela, 'takové d v e a áry! Chce stlát pod st l a jde si na hory pro kapradí a kvítí lesní, zde v t ch na-ích hájích krásy jifl v-ecko vypásly.' Mlyná po tomto objasn ní p estal se divit, fle se Evi ka tak vyparádila. Jdou-li hora ky v podve er svatojánský sbírat kvítí lesní i lu ní, vřdy sváte n k tomu se ustrojí. Kvetoucí fle , jifl si dom p inesou, podestýlají pak po ve e i pod st l a nechají ji tam lefet afl do p í-tího ve era, na efl pe liv ji seberou a dobytku do píce ji p imísí. V kterémfsto stavení oby eje toho se ne-et í, dobytek prý neprospívá. Podestýlá se pod st l svatému Janu na památku. Na své pouti sv tem p i-el prý také jednou k chudé fien , o nocleh ji fládaje. Pustila ho s radostí do sednice, av-ak byla tak chuda, fle mu nemohla ani slámy poskytnout. Hanbila se za to a slzíc vy-la ven, natrhav-i na lukách a v hájích nejvonn j-ích bylin, z nichfl hostu pak l flko m kké p ipravila. kdyfl ráno se probudila, byl ale noclehá pry , i zarmoutila se znovu, myslila si, fle snad bez pozdravu ode-el, pon vadfl se mu to -patn spalo. Av-ak kdyfl po ala kvítí s podlahy uklízet, nalezla pod ním tolik pen z, fle si mohla za n po ídit pe in afl do stropu.õ³⁵⁴

Zmínku o cykli nosti hospodá ského roku nacházíme i tehdy, kdyfl Evi ka jifl bydlí na statku Potockých. Dokud bylo léto, cítila se zde dob e. S blífící se zimou se v Evi ce probudí pochmurné my-lenky, vzpomínky na proslun né údolí ko dolanského mlýna a láskyplnou pé i p stoun . Ve srovnání s tím je Potockých statek chladný tak, jakofl jsou chladné i charaktery lidí, kte í v n m flijí. ší kdyfl ale k druhé se schylovalo zim a na polích znenáhla práce p estaly, kdyfl bylo nejen jifl obilí, ale i brambory a zelí pod st echou, kdyfl minulo posvícení, kdefl p stouny u sebe po celé t i dni ástovala, kdyfl zrána louky se zab lávaly mrazem -edivým a TĚ pán kázal stavem obloflit smr ím a oknaí õ³⁵⁵

V próze *Kant r ice* Karolina Sv tlá zachytila zna né mnofství festivit, nejsou v-ak ufl initelem, jefl ovliv uje koncepci díla, jako tomu bylo v p edchozích dvou autor iných pracích. šN kolik jiných ma-kař a banda muzikant je provázela. Kam ho-i s novým lítem vejdou, tam holky jim p iná-ejí peníze; st íbrné zastrkují do jablek, m d né do kapes, za efl

³⁵⁴ SV TLÁ, Karolina. *K íflu potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 108.

³⁵⁵ Tamtéfl, s. 138.

se s nimi dají do tance. Kde je která flenská v dom , stará, mladá, každá musí s nimi do kola i vyskakují, co mohou, o vysoký len. Holky se pak vydají za hochy do hospody, kdefl tan í afl do p lnoci.õ³⁵⁶

Za azení zmínek a popis jednotlivých církevních svátk a slavností je spí-e záleflitostí folkloristickou, kdy tyto obrazy dokreslují prost edí, i atmosféru dané chvíle. Sv tlá tak cht la zachytit je-t dské oby eje, proto je vmísila do rozmluv postav, p edev-ím pak do d de kova vypráv ní.

Práv d de ek je totífl symbolem lidových tradic a moudrosti p edk , který je povinen je p edávat dal-ím generacím. š Také hospodá e svého pamatuj, aby si v Kv tnou ned li mezi m-í ud lal k íflek z ko i ek sv cených. (í) Zárove napomínej hospodyni, aby m la vřdy v dom sv cenou vodu, síru, bobek a s l, pak také popel z jidá-e o Zelený tvrtek v sínce spáleného. (í) O Velký pátek ni ehofl nep j ujte, tím by nastal u vás úbytek jm ní. V tentýfl den ráno pamatuj hospodyni, aby -la i potoce s tluka kou, do ní nabrala vody a tak dlouho ji tloukla, dokud achta kami okolo kostela achtají. õ³⁵⁷

Lidové zvyky jsou v d de kov mluv koncentrovány za sebou, ímfl vznikají doslova nevy erpatelné soupisy pou ek, pov r a tradic. š Mnoho v zim sn hu zna í také mnoho v lét obroku; roste pak tráva pod každým kamenem. (í) Tyhle zimy také jsem ekal; jak bývá po Václav mnoho teplých dn v , uhodí po Hromnicích velké pak mrazy, cofl se nám práv te vypl uje. (í) Byly jifl p ed vánocemi velké námet ; to znamená vřdy budoucímu roku hojnost. Pak jsme m li svátky jasné; to pak bývá na podzim v stodolách temno. Na Tř drý ve er bylo plno hv zdi ek, tofl i slípky piln ponesou;í Prosvitne-li sluní ko na masopustní úterek jen tak dlouho, co by vozka bi em mrskl, budou dlouhé a p kné (lenny). (í) O Tř drý ve er, kdyfl jsem -el pozvat na-e stromy k ve e i, ani chloupek venku se nehnu; bylo okolo na-eho stavení jako v kostele. (í) Na den Mlá átek táhla se mlha jen po nejvy-ích horách, v údolích bylo jasno a slune no. Podle toho budou letos umíratí lidé nejstar-í. Kdyby se byla po dolinách plouflila, tofl by -lo i na mladé. D ti rovn fl m íti nebudou, na Du-i ky nepr-elo. õ³⁵⁸

Dal-í námi zkoumané románové práce Karoliny Sv tlé, *Frantina* a *Nemodlenec*, jsou zcela opro-t ny o lidovou festivitu. Sv tlá zde nepropojuje románovou koncepci tak ka s fládnými slavnostmi. S tím, jak v rámci vývojových prom n próz Karoliny Sv tlé klesá zastoupení událostí spjatých s liturgickým rokem, stoupá frekvence náboflenských otázek,

³⁵⁶ SV TLÁ, Karolina. *Kant r ice*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1977, s. 56.

³⁵⁷ Tamtéfl, s. 42.

³⁵⁸ Tamtéfl, s. 35.

keré asto hrani í afl s bezbofností, revolt proti boflím na ízením a podstat k es anství samotného. T mito otázkami se zabývá jak Frantina, tak pozd ji i Míchal Luhovský.

Ve *Frantin* se setkáváme s ur ítými formami církevních slavností, a to s pout mi. Na pou se vydává rychtá Kvapil, aby tím poctil památku své matky, kdyfl se ve zbofném procesí setkává s pohankou Frantinou, ímfl je zárove í zpochybn na funkce a význam svatých poutí.

šChodíval hospodá ná– rok co rok na pou do Vambe ic. Nedal se z toho nikdy zvrátit, a si cestou tak dlouhou ó byla pou ta vřdy vym ena na dv ned le ó pokařké velice na zdraví u–kodil. Odlefl ji pak kolik ned l. Necht l ale pouti slevit kv li památce nebořky matky, tuze nábofné to osoby. Zem ela tam náhle. Zdráva s procesím ode–la, mrtvou odtamtud na voze dom jí p izezli.õ³⁵⁹

Nábořenské úvahy tak zcela nahradily církevní rituály a tradice, které hrály dominantní roli v p edchozích románových pracích. V nich byly nábořenské problémy nastín ny pouze nep ímo, p í emfl významnou roli zde nese práv konfrontace, í spojitost komplexní románové linie s církevními festiviti, které ji sm ují k danému cíli. Rituály v posledních dvou je–t dských románech by jifl nebyly funk ní, jelikořl jejich absenci nahrazují p ímo vy ené nábořenské otázky.

Je nutné v souvislosti s církevními festiviti v románech Karoliny Sv tlé zmínit také skute nost, ře řládný nábořenský svátek není v popsán v rámci v–ech t chto d l více neřl jednou. Sv tlá vypořobnila tak ka v–echny nábořenské i lidové zvyky a oby eje, ale zmínky o nich se nikdy neopakují, cořl nám dosv d uje promy–lenost autor iny celkové románové koncepce, která odkazuje k výjime nosti a jedine nosti jednotlivých významotvorných prv .

Karolina Sv tlá zakomponovala do svých román výjevy p echodových rituál v lidském řlivot . Výskyty jednotlivých mezních rituál podstatn zasahují do celkové kompozice próz, p í emfl tyto události nejsou do román zasazeny bezú eln , nýřřl p edstavují zlomové okamřfiky v budoucím sm ování postav.

Nejvýznamn ji zasáhl p echodový rituál do významového rámce prózy *K ířlu potoka*, kdy po poh bu mlyná e p ichází do mlýna Evi ka, která se stává mlyná inou schovankou. Akt oddálení se je v románu nahrazen aktem p íblřlení se, kdy ve chvíli ztráty manřela nachází mlyná ka sp ízn nou du–i v Evi ce. Smrt a poh eb mlyná e tedy zastává v díle d leřřitou roli, nebo se podílí na významové struktu e této prózy.

³⁵⁹ SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 15.

ŠO funuse bylo v mlýn dolanském, jak stárek byl zv stoal a mlyná ka p edvídala. Celé okolí se p ihrnulo, kařdý cht l mlyná e na poslední pouti doprovodit a mlyná ku t -it; te m la t -itel skute n na kopy. V sad práv pod vi-ínkami byl postaven dlouhý st l, narychlo z prken sbitý. Prohýbal se tířl kolá , jelit, pe ení atd. Nejost ej-í jazyk nejjedovat j-í paní kmotry nenalezl ni ehofl, o co by se byl mohl brousit a do eho píchat. Pon vadfl ale taková v c p ec bez pomluvy odbýt se nem fle, tedy mlyná ce vy ítáno, fle se cht la dát svou hostinou vid t; t i svatby fle by se byly daly jen z výslufek vystrojít a flebrák m fle se krájel chléb tak bílý a rozdávaly se buchty tak veliké, fle to afl byl h ích.³⁶⁰

Je nutné v této souvislosti zmínit, fle Sv tlá neváhá ve své tvorb vylí it poh by ryze nek es anské, kdy je daná osoba poh bena bez rituálních ob ad a asto i do neposv cené p dy. To je p ípad Frantiny, která se chce po smrti vrátit na íhadník, kde chce být poh bena v jeskyni vedle Apolína. š'Dej mne do rakve polofit v t chto mých -atech svatebních, i vymysli si n co, abys to mohl u init jifl druhý den a nikoli teprve t etí a zárove mohls dát hned i víko zabeđnit. V noci mne pak s rakví zdvihni, zaobal do p íkrovu a odnes. Nebudu ti t flká a bát se mne také nemusí-. Vřl dy jsem pohanka, jak vřl dy mi vy ítals, nemám v sob du-e, kteráfl by t stra-íla. V jeskyni vedle Apolína mne polofl. Sm le mn do nesv cené zem ustlat m fle-, vřl dy nejsem va-í víryí ť³⁶¹

Bartolom, zap ísáhlý katolík, zatím sp ádá plány, jak by mohl pochovat Frantinu do p dy posv cené, na h bitov. V 19. století nebyly poh bívání samovrazi a nepok t né d ti na h bitov, nýbrfl asto za h bitovní ze , aby nezneuctili posvátnost místa a klid zem elých. Práv momentem uvařlování obou postav o poh bu rychtá ky se potvrzuje zám rná protikladnost t chto aktér , kdy je do ostrého kontrastu postaven zbořný k es an a atheisticky smý-lející pohanka. š'Nep ál jsem si kone n jifl, neřl abych aspo její mrtvolu nalezl, abych ji mohl dát do sv cené zem pochovat. Kdofl takovým ne-t stím stíhán v -ílenosti ruku na sebe vlořil, tomu nebyval odep en poh eb na h bitov vedle kostela, ale nesm l se pr vod ubírat do chrámu pán a odtamtud vraty, nýbrfl byl h í-ník hned z domova vyne-en k svatému poli a tam do plotu otvor se vykopal a otvorem tím rakev dopravena k hrobu a funusníci následovali za ní.³⁶²

Zatímco v *K ířl u potoka* popisuje tajn provedený poh eb Sv tlá ve zkratce, bez rozsáhlé-ích popis , v *Nemodlenci* jifl neváhá vykreslit krti ká v poh eb bez církevních ob ad . Následující citace to z eteln prokazují: š e i nabyly tím v t-í podstaty, kdyl dal její

³⁶⁰ SV TLÁ, Karolina. *K ířl u potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 17.

³⁶¹ SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. Praha: Melantrich, 1971, s. 129.

³⁶² Tamtéřl, s. 118.

mufl na témfl míst , kdefl sedávala, postavil velký kamenný křífl a kn zem posv tit. Te bylo u nich najisto postaveno, fle ji na míst tom zahrabali, a kdo tamtudy jít nemusil, ne-el a nejde posud.³⁶³

šVfddy to byl jen krti ká , co tu dnes v noci skonil. Nemají ho lidé ani za hodna pomodliti se u oltá e, mohl tedy jíti také bez poh bu do zem . Je mu to dost dobré. (í) P jde—li lesem, optej se na to cikán . V d la jsem o nich a do—la jsem k nim. Ud lali si máry z v tví, poloflili mi otce na n , v tvemi jej p ikryli, na h bitov odnesli, kdefl sami mu vykopali jámu, do nífl neboftíka spustili s márami zelenými, kvetoucímií Nemusil se nikdo s krti ká em nepo estným —pinit. ů³⁶⁴

V *Nemodlenci* je pozoruhodný p ístup postav k mezním rituál m v flivot lov ka i na dal—ích místech. Jífl na za átku knihy autorka p ípomíná zeman inu dceru, pro kterou matka nevyplakala jediné slzy, kdy jí vykonat povinnosti k dce i bránila nenávist k zemanovi. šDcera její, krásná jako druhdy matka, p ed málo m síci jí zem ela. Ale ani nad mrtvolou její nezarusilo se oko zeman ino, neslouffila jí v nemoci, neustrojila jí do rakve. (í) V—echny matky hlasit proti ní na h bitov reptaly, provokující jí, fle za to musí na ni p íjít cosi velikého, co ji kone n p ec jen zlomí a sníffí. Ale ona mezi nimi státi z stala nepohnut a chladn jako kámen, afl samy od ní utekly, uchváceny hr zou, jako p ed n ím, co do p írody nepat í, co se vytvo ilo proti v—em zákon m jejím.³⁶⁵ Pozd ji se k úvahám o dce i zemanka vrací a dochází k tomu, fle chybovala, za cofl jí stihne trest. šVzty ila se náhle p ed ní postava se zeleným v ncem na bledém ele, se smutnou vý itkou ve vyhaslých o ích, kteréfl tolik a tolikrát v marné touze po ní se obracely. Ona v nec ten okolo ela jí neovinula, ona do rakve ji neustrojila, ona nad hrobem jejím nezaplakala, ona za ni se nepomodlila a po celý flivot ani jednou ji nepojmenovala: dcero moje! A on, pro koho se na své dobré krásné dce i tak proh e—ila, on se zatím kochal v dce i svéí Prorokovaly susedky, fle se jí musí státi za její tvrdost cosi velkého ó jífl to tu byloí ³⁶⁶

Zemanka je za tento in, jímfli v podstat zavrhlá v—echny boffí i lidské zákony, doopravdy potrestána. Trestem je ona p sobivá scéna u Adamovy a zeman iny mrtvoly, kdy dochází k zasnoubení Daleny a zemana. Op t se tato krajn významná událost d je v kontextu p echodového rituálu, a to dokonce dvou poh b . Stejn , jako se zasnoubila rychtá ka ve *Vesnickém román* s Anto—em na hrob rychtá e, tak se zasňuje Dalena se zemanem v *Nemodlenci*. Zde v—ak Sv tlá tento akt je—t více vyhranila, nebo zemanova manflka je—t

³⁶³ SV TLÁ, Karolina. *K íflu potoka*. Praha: Odeon, 1968, s. 57.

³⁶⁴ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976, s. 72.

³⁶⁵ Tamtéfl, s. 28.

³⁶⁶ Tamtéfl, s. 53.

ani není pohřbená a je vlastně celého rozhovoru součástí. ŠVfky vidí a slyší neboť i v-e, co kolem nich se děje a mluví, dokud se kněz nad nimi nepomodlí a v hrobě je nepokropí.³⁶⁷

³⁶⁷ SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. Praha: československý spisovatel, 1976, s. 133.

Závěr: Vývojové proměny náboženského myšlení v prózách Karoliny Světlé

Je-t dskou prózu Karoliny Světlé lze z hlediska náboženské problematiky rozdílit podle toho, jakým způsobem k této látce postupovala. Světlá se ve své tvorbě neustále vyvíjela, přičemž zároveň změnila její postoj k religiozitě, kdy sama dospěla k zpochybnění boží podstaty.³⁶⁸

V době, do které jsou romány zasazeny, bylo náboženství úzce spjato s koloritem každého dne. Zbožnost provázela člověka od narození až do hrobu, přičemž nebylo vědomí, která by nebyla nějakým způsobem spjatá s náboženskou problematikou.

Hranice mezi náboženstvím a magií nebyla pevná. Povrchově byly křesťanský podtext, jakofito i samotná věrouka byla v podvědomí lidí svázána s předkřesťanskými kořeny. A když se katolická církev snažila vemožně potlačit projevy pohanských tradic, které se mezi lidem realizovaly v podobě lidových magických rituálů, nepodařilo se jí je zmyšleních vykořenit.

Představy lidí středověkého 19. století byly značně ovlivněny pro tehdejší dobu nevysvětlitelnými úkazy a obavami způsobenými tajemnými silami. Lidé byli přesvědčeni, že existují jevy mezi nebem a zemí, které člověkem lze ovlivnit pouze modlitbami a zaklínáním.

Největší obavy vyvolávaly nadpřirozené bytosti a zejména jejich zlé mocnosti, které dle lidových přesvědčení usilovaly o to, aby lidem ublížily. Světlá problematiku nadpřirozených úkazů, povrů, kleteb a čarování zakomponovala do je-t dských próz, čímž se staly významnými prvky v jejich celkové struktuře. Musíme si však uvědomit, že autorka neusilovala o věrné vystihnutí mentalit a myšlení obyvatel je-t dského venkova, ale v románech zcela záměrně utvářela uměleckou fikci.

Ve *Vesnickém románu* jsou postaveny do ostrého kontrastu tři zcela odlišné podoby náboženského smýšlení, které zastupují vdova Jirovcová, Antoň a rychtářka. Tyto tři roviny náboženského smýšlení se prolínají v celkovém významovém kontextu díla.

Jirovcová je skálopevnou katoličkou, která ví a podřizuje celý svůj život. Církevní dogmata aplikuje na všechny vědomí svého i Antoňova života. Je poslušnou křesťankou a

³⁶⁸ V dopise, který napsala Světlá Janu Nerudovi, píše: „Ší a konečně jsem nahlédla, že není boha nad námi.“ (ERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, Anežka. *Vzpomínky na Karolinu Světlou*. V Praze: J. Otto, 1909).

neustále se snaží vyvarovat se jakéhokoli hříchu. V chování Jirovcové však můžeme pozorovat i úsilí o to, aby před lidmi neupadla do hanby a posměchu, což však navenek působí iřta oddanosti k Bohu.

Anto– stojí na pomezí upjaté zbořnosti matiny a lidové magie své řeny, rychtářky. Anto– nesouhlasí ani s matiny přehnanými křesanskými zásadami, které dořřluje s nejvtřipsností, ale neztotořuje se ani s rychtářiny praktikami, jenřasto hraniřs s arováním a rouháním se.

Anto–respektuje autoritu cířkve, ale není zaslepeným věřícím, nebo se pokouří najřst ednř cestu, aby mohl řřit svř jřřivot po boku rychtářky, ale nemusel se prořeřit rozvodem. Nábořfenské zadržany Anto–e však padajř tehdy, kdyřř poznává morální kvality Sylvy, která řím zřskává jeho srdce. Anto–je rozhodnut, ře aby se nezprotivil Bohu, odejde do Ochranova, kde tamnř církevnř komunita povoluje rozvod. Je přesvědčen, ře odchodem do ochranovské církevnř komunity naleznou klid a rodinněřstř, a kolivř, ře v domovské obci se za tento řin stanou neznabořy a odpadřřky cířkve.

Anto–ovo nábořfenské v domř se tedy v přřbu celého románu znařně vyvířř, což nemřeme řici o zbořnosti jeho manřřelky a jeho matky. Anto–ovo nábořfenské přesvědčení vyspřívá od prvotnřho slepého poslouchání matiny mřavnřích zákonř, kdy je v duchu katolickřch tradic plně respektuje, přes snahu obejřt svřzanost s cířkevnřmi normami svřm odchodem od rychtářky, ařř po úplně se vymanřnř z kruhu katolické cířkve a odchodem do Ochranova, kdy se pro ostatnř věřřicř stane odpadřřkem a hřřnřkem.

Ve *Vesnickém románu* je Anto–nábořfenskými zvyky a cířkevnřmi dogmaty provázen po celř řřivot. Svřtlá zasadila vřvojově zlomy jeho charakteru a vnitřnřho v domř do spojitosti se svřtky nábořfenského roku. O Velikonocřch ho poprvě matka upamatuje na otce, přřimřř tento moment se prolřná v celém románu. O posvřcenř docházř mezi rychtářkou a Anto–em k prvnmř konfliktu v jejich manřřelstvř. Přřstřnání kohouta se setkává se Sylvou. O Vánocřch, které majř v koncepci celého dřla vřznamnou roli, poznává Sylvinu pravou tvář a docházř u nř j k vnitřnřmu přerodu. Atmosfěra posvřtného podveřera jeřtř více prohlubuje Anto–ovo osamocení a dává mu pocit, ře k nikomu nepatřř a nemá tento svřátek s křm strávit. O dlouhě noci po masopustř se vracř Anto–do hor a vyjevuje Sylvř svou lásku. Anto–ovo přřnání je tedy zcela v kontextu cířkevnřch festivit, kdy přřvř festivity jsou okamřřikem jeho řřivotnřch přřelomovřch událostř.

Ve *Vesnickém románu* je jedinou postavou, která je zmřřtána vřrou v sílu nevysvřřitelnřch ukazř, rychtářka. Rychtářka chce kouzla a řřřy pouřřřit nejprve pro to, aby se Anto–ovi co nejvřce zalřbila, potě aby si zřskala jeho lásku zpřtř, ři se mu pomstila. Jeřř

úmysly jsou tak zcela negativní. Jejím úmyslem je jiné osoby prostřednictvím kouzel starého Mikusy ovládat. Paradoxem však zůstává, že čím více se rychtáka poddává temným silám, tím více se navenek chová zbožně. Její rouhání proti Bohu se pak projeví až na samém konci prózy, kdy se umírající rychtáka již nedokáže ovládat. V postavě rychtáky autorka ztělesnila jakési zlo, nebo tato žena není mravní, má záporné charakterové vlastnosti, a zároveň se oddává nečistým praktikám a vyvolává temných sil pro svůj prospěch.

Antoš je tak postaven již od začátku do konfrontace s osobou rychtáky, nebo vyniká mravností, velkým počtem dobrých lidských vlastností a vírou v Boha, kterou mu vtípila jeho matka. Antoš je tedy vyloženě pozitivní postava, pro kterou magie a čarování nic neznamenají. Čím více se pak Antoš rychtáce v manželství oddaluje, tím více se rychtáka oddává magickým obřadům.

Kletba, umístěná v samém závěru knihy, je motivicky významným prvkem, ke kterému bezprostředně směřuje celá kompoziční struktura díla. O ústřední scéně na křivočatech, kdy rychtáka proklíná Antoše a jeho rodinu, vypráví Jirovcová v souvislosti s hraběnkou, která na téhle místě proklela svého manžela.

Akoli se Antoš bouří proti dobovým tradicím, snaží se o vymanění z jejich vlivu, nedokáže své plány reálně uskutečnit. Jeho touha odejít do Ochranova tak zůstává pouze nesplněným snem, nikoli realizovatelným cílem. Světlá Antoše nechává navrátit se k respektu k tradičním náboženským postojům, kdy neodolá ve smyslu božího desatera myšlenkou na zneuctění svého zemřelého otce. V uskutečnění revolty proti katolické většině zůstává Karolina Světla v rovině myšlenek a plánů. Opravdové vzepění se zbožností propracovala ve svých pozdějších románech.

V *Křivočatech u potoka* se objevují etné náboženské motivy, kdy jednotlivé roviny religiozity máme rozdělit do dvou lokalit, a to do dolanského mlýna a do horského prostředí statku Potockých. Zatímco v dolanském mlýně žijí postavy ve svornosti a lásce, kdy boží zásady jsou všemi dodržovány, u Potockých je náboženství spjata výhradně s Józinou kletbou, jež se klene nad rodinným statkem a ovlivňuje život příslušníků tohoto rodu.

členové rodiny Potockých jsou s kletbou ztotožněni takovým způsobem, že se nepokoušejí prolomit umravněním svého chování.

Prostředí, kde postavy žijí, jako by přímo ovlivňovalo jejich charaktery a s tím i spojené náboženské povědomí. V dolanském mlýně, jenž je zasazen do malebného údolí, kde svítí slunce, se k sobě jeho obyvatelé chovají láskyplně, není u nich negativních lidských vlastností ani hříchů. I Evička jedná v souladu s náboženskými normami. Dokonce chce být

Bohu n ím prosp ěná, cofl je p edzvíst jejího budoucího osudu, kdy si jakofito flivotní úlohu ur í zbavit rodinu Potockých prokletí.

V nehostinné lokalit ě Potockých statku je pochmurno a chladno, cofl se zna nou m rou odráflí i v charakterech postav, které zde flíjí. Namísto k es anských zásad zde platí pov ry a kletby, kdy hlavní z nich, kletba Józina se sama kaflnému neustále p ipomíná v podob ě kamenného k ífle u potoka.

K íflu potoka je próza na magickém motivu zalofená, nebo úst edním tématem je boj Evi ky s kletbou rodu Potockých. P ízrak Józy se v románu objevuje pouze symbolicky, v Evi in myslí, kdy podtrhuje atmosféru Evi ina neúsp chu a blíflící se prohry. Nem flíme tedy v této souvislosti mluvit o p ítomnosti ducha, ale zmínky o Józe p ipomínají ú innost kletby nad statkem Potockých.

ím vý-e po vertikální ose postupujeme nahoru, tím více se tradi ní pojetí náboflenství m ní v lidovou magii. V dolanském údolí nemají áry a kletby své místo. K es anská v rouka je zde p íjímána v nezmn ěné podob ě. Nad dolanským mlýnem je polorozbo ená kapli ka, kde do-lo k poru-ení zásad k es anského desatera, kdyfl zde byla spáchána vraflda. Je-t vý-e v horách pak leflí samotný statek Potockých. Nad ním, na skále se pak vypíná stavení Kobosilovo, jifl zpustlé, av-ak práv z n j pocházela ta, která vznesla kletbu nad Potockých rodem.

Evi ka, tím, fle vystupuje z dolanského údolí do hor, p iná-í si s sebou i své mravní zásady, které v-em len m rodiny Potockých chybí. Ve statku pak dochází ke konfrontaci Evi iny zboflnosti a náboflenské otup losti Tfl pána. Nem flíme se tedy domnívat, fle chování v-ech muflských potomk ů rodu Potockých je zap í in no Józinou kletbou, nýbrfl je odrazem frivolního p ístupu k morálním a k es anským zásadám, jenfl rodi e nep edávají svým potomk m. Jelikofl Evi ka je ve své ví e pevná, vytrvá, odmítne Tfl pánova bratra coby nového partnera, zlomí pomyslnou kletbu nad rodinou Potockých, kdy Tfl pán je p emoflen silou Evi iny pevné v le a charakterové neoblomnosti.

Jediný ve mlýn ě, kdo se v ur íté fázi flivota vymykal pod ízeností boflím zásadám, byl mlyná ě, který vedl s Bohem polemiky. Zárove je to jediná postava v tomto románu, jefl otev en p emý-í o náboflenské problematice. Mlyná ě tak p edstavuje pr kopníka nového my-lení o náboflenství, kdy církevní dogmata pouze slep neakceptuje, ale p edev-ím o nich p emý-í a snaflí se interpretovat jejich smysl.

Ani mlyná ě-ak ve svých pohnutkách nedojde dále, nýbrfl po ase dochází k názoru, fle cht l znát takové v ci, které nejsou ur eny pro lidskou mysl, za cofl ho B h potrestal nemocí. Své d ív j-í pochyby o boflích ustanoveních vysv tluje tím, fle nebyl je-t dostate n

připravený a duševně vyzrálý, aby pochopil, že vě na světě má určitý smysl. A kolik je mlynářovo polemizování s Bohem pouze epizodní příhodou v rámci celého románu, naznačuje nám, že v roce 1868 Karolína Světlá není ještě připravena mlynářovo chování zradikalizovat.

V *Kříži u potoka* považujeme za významné dvě lidové slavnosti, a to svatojánský večer a filipjakubskou noc. Oba tyto dny značnou měrou zasáhnou do života dvou fénských hrdinek, a to Evičky a Józky. Tyto dny liturgického kalendáře se změní směřováním obou postav. Józka je o filipjakubské noci omámena Franíkovým nápojem. To, že se to stalo právě v souvislosti s pálením aródnic, je doslova symbolickým odkazem na tajemnou moc kouzel a také na bezmocnost člověka při styku s temnými silami. Eviččin osud se naplní o svatojánském večeru, kdy si Evička přichází natrhat svatojánské kvítí a k Józce kříž, kde se setkává se svým pánem Potockým. Opět zde hraje symbolickou roli magie tohoto dne, kdy mladé dívky trhaly devatero aródních kvítí, aby zjistily, kdo bude jejich fénkem.

V *Kříži u potoka* jsou všechna místa, kde došlo k provinění proti Bohu, vlastně zároveň i místy spjatými s náboženstvím, i to jsou i samotné symboly křesťanské víry. Na místě, kde byl spáchán zločin vraždy, a kde byla porušena věrnost partnerská a daný slib, stojí nyní kaplička, místo zbožného rozjímání. Tam, kde Józka proklela pokolení Potockých, a kde byla v tichosti a potajmu pohřbena, se tyčí kamenný kříž. Oba tato místa, místa porušení božích zákonů, navězuje Evička jako jediná postava dobrovolně. Tyto místa se neobává a vyhledává je sama. Je tedy zřejmé, že do těchto poznamenaných míst vnáší svou přítomností jistou mravní ořisť.

V *Kantárech* se setkáváme s konfrontací dvou přístupů ke zločinu, ale také s dvojnásobným náhledem na podobu a funkci vzdělávání. Vdova Mráková spatřuje vzor pravé moudrosti v dědečkovi Podhájských, který představuje člověka velice zbožného, řídicího se božskými zákony, ale svými názory a postoji dává jasné najevo, že křesťanskou nauku úzce spojuje s povrasy a magickými představami o nadpřirozených bytostech a jevech, jenž mohou ovlivňovat život člověka.

Tyto náhledy předává svým potomkům Enef a Jeníkovi. Ti sice dědečkovy názory respektují a plní jeho příkazy a doporučení, jak v určitých každodenních situacích jednat, ale pojetí jejich zločinu značnou měrou ovlivní jejich vlastní názorové postoje. Enefina zločin je charakteristická tím, že zahrnuje především mravní uvědomlost a etické jednání.

V *Kant r ici* se st etává náboflenské pov domí lidí venkovského sv ta a m stského prost edí, kdy Otík je p edstavitelem lidí odklon ných od Boha. Enefa je zástupkyní lidové pobofnosti, tradi níh hodnot a magických p edstav venkovských lidí.

V rámci námi zkoumaných je-t dských próz se poprvé v *Kant r ici* setkáváme s jistým pojetím ateismu, cofl je velice úzce spjato s dosafeným vzd láním. Otík p ijífdí do náboflensky uv dom lého prost edí, kde se setkává s nepochopením jeho flivotních zp sob . Otík sice zná církevní dogmata, ale jejich dodrflování nepovafluje za nutnost. S atkem Enefy a Otíka se propojují dv zcela protich dné tendence náboflenského sm ování.

V *Kant r ici* se tedy od tradi ní víry odklání postava Otíka Mrákoty. Otík se nebojí fládného h íchu, nebo je p esv d ený, fle p i svém postavení si m fle dovolit v-e. Vzd lání v Otíkovi probudilo ned v ru v Boha, pochyby o zázra ných jevech a ned v ru v pod ízenost církvi. Vzd lání Otíkovi tedy otev elo o i doko án, aby mohl kriticky nahlíftet na celou náboflenskou problematiku.

V próze *Kant r ice* Karolina Sv tlá zachytila zna né mnoflství festivit, nejsou v-ak ufl initelem, jefl ovliv uje koncepci díla, jako tomu bylo v p edchozích dvou autor iných pracích. Za azení zmínek a popis jednotlivých církevních svátk a slavností je spí-e záleflitostí folkloristickou, kdy tyto obrazy dokreslují prost edí, i atmosféru dané chvíle. Sv tlá tak cht la zachytit je-t dské oby eje, proto je vmísila do rozmluv postav, p edev-ím pak do d de kova vypráv ní. Práv d de ek je totífl symbolem lidových tradic a moudrosti p edk , který je povinen je p edávat dal-ím generacím.

V románu *Frantina* se setkáváme s konfrontací dvou náboflensky diferencovaných prost edí, a to v rného katolictví a pohanství. Románem *Frantina* dochází v je-t dské tvorb Karoliny Sv tlé k vývojovému zlomu, kdy hlavní hrdinka je první flenskou postavou, která zcela odmítá religiozitu a ve svém p esv d ení setrvá afl do smrti.

Ve *Frantin* do-la Sv tlá v e-ení náboflenských otázek nejdále ze svých román , jelikofl my-lenky, které byly v p edchozích pracích jen nazna eny, nebývají zde konkrétní podoby. Touto podobou je pak sama Frantina jakoflto vnit n p esv d ená atheistka. Je v-ak nutné p i této p íleflitosti poznamenat, fle nelze v dané souvislosti hovo it o ateismu takovém, jak ho známe z dne-ní podoby.

Frantina je první flenskou hrdinkou román Karoliny Sv tlé, která své pohnutky a chování nedává do souvislostí s církevním ádem. Neodvolává se na k es anské zásady, jelikofl je sama neuznává. Na Frantin ukazuje Sv tlá prototyp fleny vymykající se konvencím

náboženského života v 19. století. Frantina nepotřebuje pro svůj život víru, jelikož tradiční v rouku jí nahrazuje vlastní rozum a zdravý úsudek.

Frantina se od sňatku s rychtářem Kvapilem snaží s křesťanstvím ztotožnit. V závěru románu se pak ukazuje, že se tak nestalo. Prostředí, kde byla vychovávána, jí totiž vtisklo nesmazatelnou stopu do vnitřního v domě. Nemohla přijmout víru, ke které nebyla vedena. Ukazuje se tedy, že v přijmutí náboženských zásad má největší vliv výchovná autorita, jež potomka s podobou víry seznamovala.

Frantinino pohanství, i určité forma antiklerikalismu, popřesávká atheismu, zdědíla po svém vychovateli, který jí s těmito názory seznámil. Ona, jelikož v nich vyrostla, a jelikož jiných neznala, akceptovala je a v život se jimi řídila. Zakořenily se jí v mysli výrazně hluboko. Dle srovnání Frantininých slov s obecnou charakteristikou mluvíme usoudit, že ptáček byl zřejmě inspirován učením nějaké náboženské sekty, i byl přímo bez náboženského vyznání. Ve *Frantině* ukazuje Světlá, že i s absencí víry lze říci, což bylo pro v životě společnosti v 19. století nepředstavitelné.

Tím, že Frantina sestoupila z úhelníku dolů k lidem, překročila zároveň i pomyslnou hranici svatá neznabožáka katolických věřících. Frantina se tímto krokem musela přizpůsobit majoritní většině věřících a navenek se s katolictvím identifikovat. Jiní, odporující křesťanskému učení, vykonala Frantina opatření mimo svatých lidí, nahoře na úhelníku, kde fakticky spáchala hřích, když zavraždila Apolína, a kde se nechala pohřbit do neposvácené pyramidy, čímž se navrátila do prostředí, odkud pocházela.

Postavy Bartolomea a Frantiny jsou postaveny do protikladu. Myšlení obou protagonistů má stejnou tendenci, když čím více Frantina objasňuje své atheistické myšlenky, tím více ji Bartolomej kárá za rouhání se proti Bohu a vykládá jí katolické učení.

Frantinin přístup ke křesťanství se nevyvíjí. Svou bezbožnost si nenechá vymluvit nikým, dokonce ani její přítel Bartolomej jí svými argumenty nepřivede na 'pravou' víru. Frantina ve svých názorech dochází tak daleko, že navrhuje posmrtný život a existenci pekla, což je pro tehdejší dobu plnou strachu z posledního soudu a muk pekelných nemyslitelné.

Dalším pojetím náboženské morálky je víra Apolínovy rodiny. Zde nabývá problematika náboženství další podoby. Apolínova matka upamatovává svého syna na otcovu památku, čímž ho fakticky nutí neustále hřešit svými skutky. Apolín však jí není Antoš z *Vesnického románu*, který neodolá otcově památce. Apolín se vzepře matce, což je u jiných právně v souladu s absencí křesťanských zásad.

Podstatnou otázkou v koncepci celého románu je vztah panstva k náboženské morálce. Bartolom nahlíží na panstvo jako na vykonavatele boží v le. Frantina vidí dále než vírou a poslušností zaslepení lidé. Spatuje nespravedlivost v tom, že páni mohou hřešit.

V *Nemodlenci* je náboženství samotnou tematickou linií, která utváří kompozici celého románu, nebo všechny postavy v próze jsou náboženskou problematikou přímo, i nepřímo zasáhlí. V *Nemodlenci* Světlá vznáší protest proti neochvějné autoritě katolické církve. Předmětem kritiky je i aliance církve a vrchnosti, kdy vzpoura proti panstvu znamená hřích proti Bohu. V *Nemodlenci* zároveň Světlá vystihuje hluboké náboženské založení českého lidu.

Předkové rodiny Luhovských byli za svou víru, zejména za poslušnost k Jednotě bratrské, tvrdě pokutováni, když se lechtala mstila na těch, kdo neodešli mimo vlast, což byli právě Luhovští.

Z hlediska odklonu od tradičního náboženství je nejvýznamnější postavou v *Nemodlenci* Míchal Luhovský. Míchalův osud je předestřen již na začátku knihy, když ho umírající praděpodobná archanděla Michaelovi. Tato paralela se potvrdí v závěru díla na slavnosti svatého Jana Nepomuckého. Osou románu je tedy vnitřní vývoj Míchala, který se nemůže vyrovnat s neexistencí Boha.

Míchal Luhovský není již postavou některých předchozích románů Karoliny Světlé, které byly v náboženském uvažování statické. Míchal se v rámci celého románu vyvíjí. Míchal kolísá mezi otcovými myšlenkami a svým vlastním přesvědčením, ve kterém následuje své předky. Nakonec se však zemanovy snahy ukáží jako zbytečné a Míchal se odvrací od smýšlení svého otce, jenž se zpronevřil rodinné tradici. Teprve Míchal se tak stává následovatelem rodu Luhovských.

Míchal došel ve svém akceptování religiozity dále než jeho předkové, kteří se spravovali podle dogmat Jednoty bratrské. Míchal se více vymkne zcela, čímž se stane neznabožem, v dnešní terminologii ateistou. Míchal shledává, že silnější než boží zákony je pravda a láska v lidských srdcích. Konečně Míchal poukazuje i na katolický fanatismus, který je však přehlížen lechtou, čímž je paradoxně katolictví znevažováno.

Míchal je podobného myšlenkového ražení jako Frantina, nebo oba podstoupí otevřeně vzepření se oficiální věrouce s tím však rozdílem, že Míchal to uskutečnil ve věku, na obdiv venkovaným i vrchnosti. Ve stejném se přiznáním k nesouhlasu s katolickým zřízením nachází Míchal ve své duševní klidu, nebo podobně jako Frantina je postavou s určitým posláním.

Dalena je zdárným příkladem propojení oficiálního náboženství a lidové magie, jelikož ve vykonávání v rámci božích zásad. V této postavě dokázala Světlá poprvé sloužit obě tyto tendence, kdy hrdinové předchozích próz vyznávali buď Boha, či v ilidárám. Dalena se odloučila od náboženských zásad svého otce, když sama pokutuje své nepřátele. Alfberta, její sestra, však vykoná pravý opak, neboť přijme a ztotožní se s matčinými náboženskými představami, čímž se přiblíží Míchalovi.

V *Nemodlenci* Světlá zobrazila rozdíly v pojetí religiozity fien a muflí. Zatímco muflí jsou ve své víře přesvědčenější a zanícenější, a uflí se jedná o různé katolíky, příslušníky Jednoty bratrské, či ateisticky smýšlející osoby; fieny jsou jakožto větší frivolační a často ve svém jednání kombinují křesťanství a magii. Nemůžeme v rámci celého románu vystihnout jedinou nábožensky zanícenou fienskou postavu.

I racionálně, realisticky pojatý román *Nemodlenec* není zcela oproštěn od představ lidí o existenci nadpřirozených mocností. Světlá v této próze postavila do kontrastu prostý venkovský lid a rodinu zemana. Venkované a sluffky na statku Luhovských flíjí v naprosté podřízenosti církevním nábožením, bojí se božského jevu a do náboženských představ se jim promítají i kouzla a nevysvětlitelné úkazy.

Nadpřirozené bytosti pak nabývají v *Nemodlenci* dalšího pojetí. V *Nemodlenci* jsou strašidla vyufita proti samotným vládám. Bezbožná vrchnost zneufívá strachu a nedomosti vesnických lidí k tomu, aby je donutila přijmout další robotu. V *Nemodlenci* je tak ukázáno, že nadpřirozené mocnosti doopravdy neexistují, jsou jen výplodem lidské fantazie a jakýmsi pomocníkem pro ovládnutí lidí.

V románu tvoří alianci vrchnost a církev, přičemž mají pravomoci vynucovat víru. A kolik vrchnost lpí na neochvějně podřízenosti Bohu, sama víru Kristovu nerespektuje, ba naopak jí zneufívá pro svůj prospěch. Vrchnost je jakýmsi strážcem morálky, v emflí zastupuje církevní autority. Vrchnost, stejně jako zeman, neví v Boha. Dokonce v románu zaznívá i myšlenka toho, že Bůh není stvořitelem země. Zeman Luhovský sděluje Míchalovi v dekové poznatky, které Světlá zařadila do románové koncepce poprvé až v *Nemodlenci*.

Zeman Luhovský, představitel vesnické elity, stojí na pomezí svatolechty a chudých venkovských lidí. Svým vyznáním tak tvoří další rovinu akceptování religiozity v románu. Zeman, jelikož se považuje za aspirujícího člena aristokracie, vykonává magické rituály pouze proto, aby venkovský lid utvrdil v platnost těchto pověr, čímž by upadli ještě do větší poslušnosti.

Proti vrchnostenské moci protestuje již hrdinka románu *Frantina*, která však ve svých snahách nedojde tak daleko jako Míchal Luhovský v *Nemodlenci*. *Nemodlenec* je tak

celistvým obrazem myšlenkové svéráznosti českého lidu. Zároveň je i shrnutím, doplněním a vyvrcholením myšlenek, jimiž se Světlá zabývala již v předchozích prózách.

V rámci vývojové linie je třeba sledovat, jak jednotlivé postavy se se sebou srovnávají a vzájemně se ovlivňují. Sledovali jsme vývojové proměny jednotlivých náboženských motivů, kdy tyto motivy nabývají v komplexní sémantické struktuře stále větší váhy. V líčení náboženského myšlení kombinuje Světlá znalosti regionálních zvyklostí a uměleckou fikci.

Náboženská píšoucnost symbolizuje mentalitu postav, jejich osudy postav jsou s náboženskými prvky značně propojeny. Líčení náboženských rituálů a myšlení vesnických lidí mají nejen funkci popisnou a informativní, ale také prohlubuje psychologický profil postavy.

V románech pozorujeme autorčinu znalost náboženského ovzdušného tamního kraje, kdy se postupně její vztah k náboženství mění a vyvíjí. Náboženskou problematiku pak ve svých prózách stále více zpracovává. Náboženské pozadí nám dává významného spolunosiče atmosféry určité situace.

Světlá sleduje vývoj literárních postav komplexně, jejich náboženské záněny přitom nejsou jen v mezích situací lidského života, do kterých autorka hrdiny svých děl staví. Vývojový posun autorčiných děl je zřejmý i v tom, jak Světlá přechází u postav od podřízenosti ve věku až po úplné se vzepnutí v církevní autoritě. Ve všech námi zkoumaných prózách se nějakým způsobem objevuje výchovné působení rodiny, kdy jsou prostřednictvím autority předávány náboženské postoje.

Světlá do jeptišských prázdných zakomponovala problematiku nadpřirozených úkazů, pověr, kleteb a arovnání, čímž se staly významnými prvky v jejich celkové struktuře. Musíme si však uvědomit, jak autorka neustavovala o vřelých vystihnutí mentalit a myšlení obyvatel jeptišského venkova, ale v románech zcela záměrně utvářela uměleckou fikci. Čary a kletby provázejí sémantickou strukturu děl od *Vesnického románu* až po *Nemodlnce*, jejich působení se v nich uplatňuje různými způsoby. Se schopností arovnat jsou vždy spojeny osoby na okraji lidské společnosti, osoby odlišné od majoritní většiny, lidé bezbožní. Světlá tedy používá motivu arovnání jako prostředku, který dodává prázdnám tajemný nádech, napětí a diferencuje od sebe postavy.

Romány Karoliny Světlé obsahují četné zmínky o festivalech, které byly nerozlučně spjaty s lidským životem. Setkáváme se tedy jak s církevními svátky, jenž byly určovány

liturgickým rokem, tak s obrazy p echodových rituál , p edev-ím pak poh bu a svatby. Tyto dv události pat ily k nejvýznamn j-ím mezník m v lidském flivot , tudífl jim byla p ipisována velká role. Do t chto rituál se promítají i p edk es anské tradice, kdy m fleme pozorovat, fl tyto mezníky v lidském flivot jsou prosyceny magickými úkony.

Karolina Sv tlá pouflívála festivity 19. století jako prost edek, jímfly byly postavy zakotveny do náboflenského koloritu vesnických obyvatel. Postavy, jelikofly jsou leny dané komunity, se musí ídit majoritní skupinou, cofly znamená dodrflovat ur ítá pravidla náboflenského flivota.

V románech jsou podrobn popsány zvyky, které se bezprost edn vázaly na jednotlivé svátky církevního roku, a ufl se jedná o Velikonoce, posvícení, masopust í Vánoce. Autorka v-ak tyto oby eje neza adila do próz bezú eln . Jsou neoddlitelnou sou ástí text , jelikofly jsou vfldy postaveny do souvislosti s událostí, která zna nou m rou ovlivní d j, sm ování dané postavy, í charakter jedince.

Je nutné poznamenat, fl z na-í analýzy vyplynula sestupná tendence výskytu prvk církevní festivity v rámci je-t dských román , p í emfl *Frantina* a *Nemodlenec* jsou jífl zcela opro-t ny o lidovou festivity. Sv tlá zde nepropojuje románovou koncepci tak ka s fládnými slavnostmi. S tím, jak v rámci vývojových prom n próz Karoliny Sv tlé klesá zastoupení událostí spjatých s liturgickým rokem, stoupá frekvence náboflenských otázek, které asto hrani í afl s bezboflností, revolt proti boflím na ízením a podstat k es anství samotného. T mito otázkami se zabývá jak *Frantina*, tak pozd jí í Míchal Luhovský.

Náboflenské úvahy tak zcela nahradily církevní rituály a tradice, které hrály dominantní roli v p edchozích románových pracích. V nich byly náboflenské problémy nastín ny pouze nep ímo, p í emfl významnou roli zde nese práv konfrontace, í spojitost komplexní románové linie s církevními festivitami, které jí sm ují k danému cíli. Rituály v posledních dvou je-t dských románech by jífl nebyly funk ní, jelikofly jejich absenci nahrazují p ímo vy ené náboflenské otázky.

Je nutné v souvislosti s církevními festivitami v románech Karoliny Sv tlé zmínit také skute nost, fl fládný náboflenský svátek není v popsán v rámci v-ech t chto d l více nefly jednou. Sv tlá vypoodobnila tak ka v-echny náboflenské í lidové zvyky a oby eje, ale zmínky o nich se nikdy neopakují, cofly nám dosv d uje promy-lenost autor iny celkové románové koncepce, která odkazuje k výjime nosti a jedine nosti jednotlivých významotvorných prvk .

Karolina Sv tlá zakomponovala do svých román výjevy p echodových rituál v lidském flivot . Výskyty jednotlivých mezních rituál podstatn zasahují do celkové

kompozice próz, přičemž tyto události nejsou do románů zasazeny bezúhelně, nýbrž představují zlomové okamžiky v budoucím směřování postav.

Nejvýznamnější pak zasáhl přechodový rituál do významového rámce prózy *Kříž u potoka*, kdy pohřbu mlynářka přichází do mlýna Evičky, která se stává mlynářinou schovankou. Akt šodddálení se je v románu nahrazen šaktem přiblížení se, kdy ve chvíli ztráty manželky nachází mlynářka spřízněnou duši v Evičce. Smrt a pohřbu mlynářka tedy zastává v díle důležitou roli, neboť tvoří východisko pro další směřování postav.

Je nutné v této souvislosti zmínit, že Světlá neváhá ve své tvorbě vyličit pohřbu ryze nekřesťanské, kdy je daná osoba pohřbena bez rituálních obřadů a často i do neposvácené předměstí. Zatímco v *Kříž u potoka* popisuje tajně provedený pohřbu Světlá ve zkratce, bez rozsáhlejšího popisu, v *Nemodlenci* jí přinejmenším vykreslit necírkevní pohřbu krtičkářka.

Vývojové posuny v autorčině komplexním uměleckém rukopisu můžeme nahlédnout i prostřednictvím výskytu alternativních forem religiozity v prózách. Světlá pokračovala s touto tematikou už ve *Vesnickém románě*, kde zmíní uje obnovenou Jednotu bratrskou, pokračuje přes pantheistickou víru Frantinina vychovatele a ateismus samotné Frantiny, a dospívá až k odpoutání se od náboženských tradic a zmíní evolučního hlediska v *Nemodlenci*.

Přítomnost náboženské tematiky je jedním ze spojovníků ježtských románů. Náboženství ve významové výstavbě románů figuruje jako motiv, který zaplétá uje mezní situace v románech, podílí se na charakteristice postav, symbolizuje prostředí, odkud postavy pocházejí, a zasahuje do pojetí času v prózách. Je tedy zřejmé, že náboženská problematika zasahuje zároveň i do dalších složek sémantické struktury díla, čímž zásadním způsobem ovlivňuje celkové významové vyznění próz.³⁶⁹

Z Karoliny Světlé, dívky z rodiny s měšťanskými kořeny, se v přebudova stala důvěrná znalkyně české lidové zbožnosti. K tomu, aby se jí stala, jí napomohl její velmi vydatný pozorovatelský talent, který přispěl k rozvoji spisovatelina realistického vidění světa.

³⁶⁹ Náboženskou problematikou v prózách Karoliny Světlé se zabývala již Flora Kleinschnitzová ve své studii *Náboženské postavy z lidu v díle Karoliny Světlé*. Kleinschnitzová dochází ke stanovisku, že v autorčiných prózách není z hlediska náboženství myšlenkového vývoje. Náboženský rozpor pak v dílech přechází v rozpor mezi láskou a povinností. Kleinschnitzová se odvolává na podobnost filozofických úvah Karoliny Světlé s myšlenkami Rousseaua a Herdera. (KLEINSCHNITZOVÁ, Flora. *Náboženské postavy z lidu v díle Karoliny Světlé*. Listy filologické 46, 1919, s. 29 a 45 a s. 91 a 106.)

Karolina Světlá napsala svá vrcholná díla v době, kdy náboženství přestává být považováno za součást lidské identity, kdy sama podstata víry je zpochybňována, kdy do evropských zemí stále více pronikají důsledky sekularizace, ale také ve století, ve kterém vrcholí evropské náboženské snahy, v němž je katolictví stále neodmyslitelnou součástí monarchie. Pomyslně tak stojí na pomezí dvou historických etap, kdy náboženskou neurovnanost reflektuje i ve svých prózách.

Pokusili jsme se naznačit hlavní vývojovou linii a náboženské tendence jednotlivých próz Karoliny Světlé a ukázat složitost celkového autorina náboženského vývoje, kdy realistický přístup k životu podstatně mění podobu religiozity v jejích dílech.

Prameny a literatura

Prameny

SV TLÁ, Karolina. *asové ohlasy*. 1. vydání. Praha: SNKLHU, 1958. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *Frantina*. 2. vydání. Praha: Melantrich, 1971. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *Kant r ice*. 1. vydání. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1977. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *K íflu potoka*. 3. vydání. Praha: Odeon, 1968. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *Nemodlenec*. 1. vydání. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1976. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *Povídky z Je-t da*. Praha 1956. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *Povídky z minulé Prahy*. 1. vydání Praha: eskoslovenský spisovatel, 1975. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *Romaneta a novely*. Praha 1943. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *Skalák a jiné povídky*. Praha 1941. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *Vesnický román*. 1. vydání. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1973. ISBN neuvedeno.

SV TLÁ, Karolina. *Z dob národního probuzení*. 1. vydání. Praha: SNKLHU, 1956.

Literatura

BROU EK, Stanislav, JE ÁBEK, Richard, TYLLNER, Lubomír. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie ech, Moravy a Slezska*. Vyd. 1. Praha: Etnologický ústav Akademie v d eské republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brn , Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1450-2.

CAVENDISH, Richard. *D jiny magie*. Praha: XYZ, 2008, 311 s. ISBN 978-80-7388-072-9.

ECH, Leander. *Karolina Světlá: Kritická studie*. Brno: Hlídka literární, 1891. ISBN neuvedeno.

ECH, Leander. Nová literární revoluce. In *Literární Listy* 8, 1886 - 1887, s. 1 a 2; 28 a 29; 50 a 52; 65 a 66; 82 a 83; 101 a 102; 118 a 119. ISBN neuvedeno.

ECH, Svatopluk, SLÁDEK, Josef Václav, HOSTINSKÝ, Otakar, NERUDA, Jan, HÁLEK, Vítězslav. *Lumír: časopis zábavný a poučný*. V Praze: S.B. Heller, 1863. ISSN 1212-0243.

ERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, Anežka. *Vzpomínky na Karolinu Světlou*. V Praze: J. Otto, 1909, 320 s.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006, 339 s. ISBN 80-7203-813-3.

DURDÍK, Josef. O naturalismu v básnictví. In *Osvěta*, 1891, . 2, s. 97 a 109; 208 a 221; 294 a 302. ISBN neuvedeno.

DURDÍK, Josef. *Všeobecná aesthetika*. Praha: I. L. Kober, 1875. ISBN neuvedeno.

DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikoyomenh, 2002, 491 s. ISBN 80-7298-056-4.

ERBEN, Karel Jaromír, TROJČEK, Karel Boleslav, ZELENÝ, Václav. *Obzor: listy pro národopis, dějepis, veřejný život, literaturu a umění, zvláště nynější a vlasti*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1855.

FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Vyd. v československém spisovateli 1. Přeložil Věra Heroldová-Trojčková. V Praze: československý spisovatel, 2012, 815 s. ISBN 978-80-7459-088-7.

GENEPI, Arnold van. *Přírodné rituály: systematické studium rituál*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 201 s. ISBN 80-7106-178-6.

HALÍK, Tomáš. *Prolínání svít : ze života svítoých náboženství*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 279 s. ISBN 80-7106-834-9.

HOJDA, Zdeněk. PRAHL, Roman. *Boha a bohové: církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století : sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.-9. března 2002*. 1. vyd. Praha: KLP, 2003. ISBN 80-85917-98-x.

HOSTINSKÝ, Otakar. *Studie a kritiky*. Praha: Československý spisovatel, 1974. ISBN neuvedeno.

JANÁKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: o české próze minulého století*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1985. ISBN neuvedeno.

JANOVA, Vojtěch Vlastimil. *Poutník od Otavy: týždenní list : orgán hospodářské i pro myšlenkové jednoty kraje píseckého jakož i záložny písecké a "Zlaté knihy"*. Písek: V. Vetterl, 1862. ISSN 1801-2574.

JELÍNEK, Dušan. *O národní literaturu : z úvah a polemik doby májové a lumírové*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1990. ISBN neuvedeno.

KAISEROVÁ, Kristina. VESELÝ, Martin. *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21.-22. dubna 2005 v Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2006. ISBN 80-7044-777-x.

KLEINSCHNITZOVÁ, Flora. *Náboženské postavy z lidu v díle Karoliny Světlé*. Listy filologické 46, 1919, s. 29-45 a s. 91-106.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Poesie a pravdivost*. In *Kvinty*, 1891, s. 331-339. ISBN neuvedeno.

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: vývojem obyčejů z Čech a Moravy*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, 341 s. ISBN 80-7106-525-0.

LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?: dítě v dětech devatenáctého století*. Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české kařlodenosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.

LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny kařlodenosti "dlouhého" 19. století*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, 180 s. ISBN 80-7194-756-3.

LENDEROVÁ, Milena. *Křehčí a modlitba: žena v minulém století*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

MÁCHAL, Jan. *Boje o nové směry v české literatuře: 1800 až 1900*. 1. vydání. Praha: nákladem Jednoty českých filologů, 1926. ISBN nevedeno.

MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl olovku v dětské kařlodenosti: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009, 303 s. ISBN 978-80-7204-560-0.

MCLEOD, Hugh. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. 1. vyd. Přeložil Tomáš Suchomel. Brno: CDK, 2007, 215 s. ISBN 978-80-7325-124-6.

MOCNÁ, Dagmar. *Salonní novely Karoliny Světlé*. In: Lorenzová a Petrasová. *Salony v české kultuře 19. století*. 1. vydání. Praha: KLP, 1999. ISBN 80-85917-43-2

MRTVÍK, Vilém. *O realismu v dramatickém umění*. In: *česká Thalia* 1, 1887, . 9, s. 111 až 112; 123 až 125; 135 až 137; 157; 167 až 170. ISBN nevedeno.

NAHODIL, Otakar. *Jak vznikly náboženské povíčky*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954. ISBN nevedeno.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-238-5.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultu e*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

NETPĚPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006, 693 s. ISBN 80-86971-06-6.

NETPĚPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nej církevní je století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2010, 324 s. ISBN 978-80-87271-22-3.

NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *české ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, 446 s.

NOVÁK, Arne. *Zvony domova; Myšlenky a spisovatelé*. Praha a Brno: Novina, 1940. ISBN nevedeno.

NOVÁKOVÁ, Teréza. *Karolina Světlá, její život a její spisy*. Praha: nákladem Spolku pro vydávání laciných knih českých, 1890. ISBN nevedeno.

Obrazy života: domácí ilustrovaná biblioteka zábavného a poučného tení. V Praze: Josef Vilímek, 1859.

POHORSKÝ, Miloš (red.). *Dějiny české literatury. III. díl, Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. 1. vydání. Praha: Československá akademie věd, 1961. ISBN nevedeno.

EPKOVÁ, Marie. *Vyprávění české umělkyně Karolíny Světlé: K problematice tématu a tvaru jejího ježtského prózy*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. ISBN nevedeno.

ÍHA, Ivo. *Možnosti etby: Karolina Světlá v diskurzu literární kritiky druhé poloviny 19. století*. Píseň Kostelec: Pavel Mervart, 2012, 237 s. ISBN 978-80-7465-035-2.

ÍHA, Ivo. Zpráva o realitě a tvorbě osobnosti: K otázce podílu tradovaného vyprávění na genezi raných próz Karolíny Světlé. In: *Perla v hrubé kazajce*. Klatovy 2004. ISBN 80-239-5468-7.

SCHULZ, Ferdinand. Zolovy senza ní romány. In *Osv ta*, 1880, . 10, s. 492 ó 508; 571 ó 583. ISBN nevedeno.

SV TLÁ, Karolína. *Z literárního soukromí I: Vzpomínky. Pam ti. Literární dokumenty*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a um ní, 1959. ISBN nevedeno.

TEBESTOVÁ, Augusta. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. 2. vyd. V Praze: F. Borový, 1947, 434 s.

PI ÁK, Josef. *Je-t d Karoliny Sv tlé: Karolina Sv tlá v dopisech o je-t dských horách a jejich lidu*. Liberec 1958. ISBN nevedeno.

PI ÁK, Josef. *Karolina Sv tlá*. 3. dopln né vydání. Praha: Melantrich, 1980. ISBN nevedeno.

TAMPACH, Odilo Ivan. *P ehled religionistiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 237 s. ISBN 978-80-7367-384-0.

VAN K, Václav. *Potok ó k ífl ó kniha*. eská literatura 48, 2000, . 6, s. 624-630.

VAV INOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 2. vyd. Praha: Libri, 2001, 286 s. ISBN 80-7277-077-2.

VAV INOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 379 s. ISBN 80-7277-292-9.

VOJTÍEK, Zden k. *Encyklopedie nábofenských sm r v eské republice: nábofenství, církve, sekty, duchovní spole enství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 462 s. ISBN 80-7178-798-1.

VONDRÁ EK, Vladimír. HOLUB, Franti-ek. *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*. Praha: Columbus, 2012. ISBN 978-80-87588-04-8.

ZÍBRT, en k. *Veselé chvíle v fívot lidu eského*. Vyd. 2. Praha: Vy-ehrad, 2006, 636 s. ISBN 80-7021-624-7.

